

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ex.A.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1932:1
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

SOCIALA JORDUTREDNINGENS
BETÄNKANDE
MED FÖRSLAG TILL VISSA ÄNDRINGAR
I DEN SOCIALA ARRENDELAGSTIFTNINGEN

avgivet den 5 december 1931

S T O C K H O L M

1 9 3 2

Statens offentliga utredningar 1932

Kronologisk förteckning

---

1. Sociala jordutredningens betänkande med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen. Marcus. 121 s. **Jo.**
-

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäver till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (n° 98) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1932:1

JORDBRUKSDEPARTEMENTET

SOCIALA JORDUTREDNINGENS

BETÄNKANDE

MED FÖRSLAG TILL VISSA ÄNDRINGAR
I DEN SOCIALA ARRENDELAGSTIFTNINGEN

avgivet den 5 december 1931

STOCKHOLM 1932

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

STÄNDIGES KÖNIGLICHES VERORDNUNGSAMT
KÖNIGREICH SACHSEN

VERORDNUNG

DES KÖNIGS

IN BEZUG AUF DIE VERORDNUNG
DES KÖNIGS VOM 15. DEZEMBER 1892
BETREFFEND DIE VERORDNUNG
DES KÖNIGS VOM 15. DEZEMBER 1892

VERORDNUNG

VERORDNUNG

DES KÖNIGS

Innehållsförteckning.

Skrivelse till Konungen	Sid. 5
Förslag till	
Lag om ändrad lydelse av 2 kap. 7, 39, 41 och 54 §§ lagen den 14 juni 1907 (nr 36, s. 1) om nyttjanderätt till fast egendom.....	7
Lag om ändrad lydelse av 28 och 31 §§ lagen den 25 juni 1909 (nr 57, s. 2) om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand	9
Historik	10
Sociala Jordutredningens inhämtade upplysningar	45
Sociala Jordutredningens motivering	68
Bilaga	76

TILL KONUNGEN.

I skrivelse den 23 maj 1930, nr 276, anhöll riksdagen, under åberopande av sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets, av riksdagen godkända utlåtande nr 1, att Kungl. Maj:t ville

1) verkställa utredning rörande erfarenheterna vid tillämpningen av nu gällande arrendelag i vad avsåge arrenden, som fölle under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den norrländska arrendelagen utsträcktes genom lag den 27 juni 1927, ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda;

2) verkställa fortsatt utredning rörande de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk och rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda;

3) i anslutning till den ovan under 2) nämnda utredning verkställa utredning rörande de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendejordbruk, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda;

4) i anslutning till den ovan under 2) nämnda utredning verkställa utredning rörande de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att främja utökandet av ofullständiga jordbruk, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda; samt

5) verkställa utredning angående lämpligheten och behovet av ökade anslag för att bereda ökade möjligheter att erhålla lån för bostadsegnahem på landsbygden.

Den 4 december 1930 bemyndigade Kungl. Maj:t statsrådet och chefen för kungl. jordbruksdepartementet att tillkalla fem utredningsmän att verkställa de av riksdagen i ovannämnda skrivelse ifrågasatta utredningar samt att därmed och med förslag i förevarande ämnen inkomma till Kungl. Maj:t.

Jämlikt nämnda bemyndigande utsåg departementschefen den 4 december 1930 till utredningsmän ledamöterna av riksdagens första kammare, professorn K. G. Westman, lantbrukaren Elof B. Andersson i Fältenborg

och jägmästaren C. G. L. H:son Tamm samt ledamöterna av riksdagens andra kammare, bankofullmäktigen P. E. Sköld och ombudsmannen H. Molander.

Till sekreterare vid utredningen förordnade departementschefen enligt vederbörligt bemyndigande den 27 februari 1931 byråchefen Sture Centerwall.

Kommittén, som antagit namnet Sociala Jordutredningen, påbörjade sitt arbete den 6 mars 1931.

Genom beslut den 10 april 1931 uppdrog Kungl. Maj:t åt Sociala Jordutredningen att verkställa den av riksdagen i skrivelse den 25 maj 1928, nr 232, ifrågasatta utredningen angående samfällda jordbruk samt att därmed ävensom med förslag i ämnet inkomma till Kungl. Maj:t.

Sociala Jordutredningen har såsom ett första led i sitt uppdrag till utredning upptagit fråga om vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen och får härmed i underdånighet överlämna ett betänkande innefattande förslag till

1) Lag om ändrad lydelse av 2 kap. 7, 39, 41 och 54 §§ lagen den 14 juni 1907 (nr 36, sid. 1) om nyttjanderätt till fast egendom; samt

2) Lag om ändrad lydelse av 28 och 31 §§ lagen den 25 juni 1909 (nr 57, sid. 2) om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand.

Förslagen äro åtföljda av motivering.

Med Kungl. Maj:ts medgivande avlämnas detta betänkande tryckt.

Stockholm den 5 december 1931.

Underdånigst

K. G. WESTMAN

ELOF B. ANDERSSON

GUSTAF TAMM

PER EDVIN SKÖLD

HELMER MOLANDER

Sture Centerwall.

Förslag

till

Lag om ändrad lydelse av 2 kap. 7, 39, 41 och 54 §§ lagen den 14 juni 1907 (nr 36, sid. 1) om nyttjanderätt till fast egendom.

Härigenom förordnas, att 2 kap. 7, 39, 41 och 54 §§ lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom skola, 7, 39 och 54 §§ i nedan angivna delar, erhålla följande ändrade lydelse:

7 §.

Undandrager sig jordägaren att tillhandahålla arrendatorn arbete, som denne enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete, och sker detta av annan anledning än förändrade förhållanden i fråga om bärighet eller drift av rörelse, för vilken arrendatorns arbete varit avsett, eller därmed jämförlig omständighet, njute arrendatorn skäligt skadestånd. Arrendatorn äge ock, därest jordägaren ej tillhandahåller honom arbete, som arrendatorn enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete, rätt att uppsäga avtalet till upphörande å nästa eller därpå följande fardag. Förbehåll, som strider mot vad sålunda stadgats, vare utan verkan. Vill arrendatorn av ovan angiven orsak uppsäga avtalet, give det jordägaren till känna senast två månader före den fardag, då han har för avsikt att avträda arrendet. Har ej jordägaren inom en månad efter det han mottagit sådant meddelande tillkännagivit för arrendatorn, att han ej vill därmed åtnöjas, skall så anses som om jordägaren godkänt uppsägningen.

Skola — — — bestämd.

Ej må — — — verkan.

Vad i — — — betydighet.

I fråga om — — — tillämpning.

39 §.

Sker uppsägning i fall, som 36 § omförmäler, äge arrendatorn kvarsitta till nästa fardag, där ej rätten eller överexekutor prövar skäligt ålägga honom att avflytta tidigare. Sker uppsägning i fall, som 7 § omförmäler, skall avträde ske å den fardag, som inträffar näst efter två månader från det uppsägningen skedde. Skall eljest arrende upphöra efter uppsägning, skall avträde ske å den fardag, som inträffar näst efter sex månader från

det uppsägningen skedde. Hade arrendatorn ej tillträtt fastigheten när uppsägningen skedde, skall avtalet genast upphöra att gälla.

Vid livstidsarrende — — — dödsfallet.

41 §.

Jordägare eller arrendator, som vill framställa fordringsanspråk på grund av arrendeavtal, skall, utom i fall, varom särskilt stadgats i 7 §, anhängiggöra sin talan inom två år från det avtalet upphörde att gälla; dock att, där inom sagda tid syn, som vid avträdet hållits, klandras, talan må anhängiggöras inom två år från det klandret blivit avgjort genom utslag, som äger laga kraft. Försittes den tid, vare rätt till talan förlorad. Är i rätt tid av endera talan anhängiggjord, äge den andre dock rätt till kvittning för fordran, som ej blivit sålunda bevakad.

54 §.

Visas särskilda — — — undantag.

Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att fastigheten är avsedd att försäljas, eller, i fråga om undantag från stadgandet i 46 §, att arrendatorn med hänsyn till ålder, hälsotillstånd eller dylikt eller på grund därav att han ingått avtal om köp eller arrende av annan fastighet förklarar sig vilja avsluta avtal om arrende på kortare tid än femton år, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av ovan nämnda stadganden.

Över — — — är stadgad.

Avslås — — — förfallet.

Denna lag träder i kraft den

Förslag

till

Lag om ändrad lydelse av 28 och 31 §§ lagen den 25 juni 1909 (nr 57, sid. 2) om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand.

Härigenom förordnas, att 28 och 31 §§ lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand skola i nedan angivna delar erhålla följande ändrade lydelse:

28 §.

Sker uppsägning i fall, som 26 § omförmäler, äge arrendatorn kvarsitta till nästa fardag, där ej rätten eller överexekutor prövar skäligt ålägga honom att avflytta tidigare. Vid uppsägning, som med stöd av 5 § sker enligt bestämmelserna i 2 kap. 7 § lagen om nyttjanderätt till fast egendom, skall avträde ske å den fardag, som inträffar näst efter två månader från det uppsägningen skedde. Skall eljest arrende upphöra efter uppsägning, skall avträde ske å den fardag, som inträffar näst efter sex månader från det uppsägningen skedde. Hade arrendatorn ej tillträtt fastigheten, när uppsägningen skedde, skall avtalet genast upphöra att gälla.

Vid livstidsarrende — — — dödsfallet.

31 §.

Visas särskilda — — — undantag.

Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att fastigheten är avsedd att försäljas, eller, i fråga om undantag från stadgandet i 2 §, att arrendatorn med hänsyn till ålder, hälsotillstånd eller dylikt eller på grund därav att han ingått avtal om köp eller arrende av annan fastighet förklarar sig vilja avsluta avtal om arrende på kortare tid än femton år, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av vad ovan i denna lag är stadgat.

Över — — — i allmänhet.

Skall arrendeavtal — — — är stadgat.

Avslås — — — förfallet.

Denna lag träder i kraft den _____

Historik.

De bestämmelser, som reglera rättsförhållandena mellan jordägare och arrendator, innehållas huvudsakligen i två skilda lagar, en mera allmän, nämligen lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom, vars andra kapitel avhandlar arrende, och en till giltighetsområdet begränsad lag, nämligen lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand.

*Allmänna
arrendelagen.
(Före 1927 års
lagändring.)*

Enligt allmänna arrendelagen (2 kap. i lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom) i dess ursprungliga lydelse gällde, att lega kunde utsättas i penningar eller naturalster eller arbete eller i kombination av dessa alternativ. Därest för fastigheten skulle utgöras dagsverken till jordägaren och i arrendeavtalet ej vore närmare bestämt, huru dessa skulle fördelas å särskilda tider av året, skulle hela antalet dagsverken i den mån det kunde ske jämnt fördelas på årets veckor. För varje arrendeår eller, där avtalet innehöll föreskrift om utgörande av visst antal dagsverken under viss tid av året, för varje sådan tid borde jordägaren i god tid förut lämna arrendatorn uppgift å de dagar, då han hade att utgöra dagsverken. Ändå att avtalet annorlunda bestämde, vore arrendatorn ej pliktig att inställa sig till arbete förr än å andra dagen efter det han erhållit sådan uppgift. I avtalet finge ej intagas förbehåll om skyldighet för arrendatorn att utöver fastställt antal dagsverken på tillsägelse av jordägaren utgöra sådana. Hade dylikt förbehåll likväl skett, vore detta utan verkan.

*Norrländska
arrendelagen.
(Före 1927 års
lagändring.)*

Enligt 5 § norrländska arrendelagen i dess lydelse före 1927 års lagändring (lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet inom Norrland och Dalarne) gällde i huvudsak samma bestämmelser som i allmänna arrendelagen. Utginge legan helt eller delvis i jordbruksdagsverken, skulle nämligen stadgandet i 7 § allmänna arrendelagen lända till efter rättelse. Annat arbete finge ej till tiden så utkrävas, att arrendatorn hindrades att ordentligt sköta sitt jordbruk. Ej finge i avtalet intagas förbehåll om skyldighet för arrendatorn att utöver fastställt antal dagsverken eller annorlunda bestämt arbete på tillsägelse betjäna jordägaren eller annan med någon tjänstbarhet.

*Jordkommissionens
inhämtade
upplysningar.*

I den av Kungl. Maj:t den 29 november 1918 tillsatta *jordkommissionens* uppdrag ingick bl. a. frågan om sociala arrendelagsbestämmelser för hela riket jämte granskning av den norrländska arrendelagen. I kommissio-

nens betänkande del V redogöres för resultatet av vissa av kommissionen inhämtade upplysningar i jordfrågan rörande södra och mellersta delarna av riket. Beträffande arrendeprestationerna innehåller redogörelsen följande.

Legans utgörande för mindre arrendegårdar och torp med enbart penningar förekomme ej särdeles ofta. Däremot förekomme legans utgörande med enbart dagsverken i en mycket stor utsträckning, särskilt i fråga om de talrika små torp och lägenheter, som funnes i Smålandslänen och angränsande län. Understundom kunde antalet stipulerade dagsverken vara mycket ringa, såsom då jordägaren vid upplåtelse av byggnadstomt för en lägenhet på ofri grund överenskommit med lägenhetsinnehavaren, att denne skulle som lega för det upplåtna jordområdet göra några dagsverken under skördetiden varje år. I andra fall, d. v. s. beträffande de egentliga torpen i nyssnämnda trakter, förekomme, att torparen tillförbunde sig att utgöra vanligen ett à två dagsverken per vecka året runt vid huvudgården. Denna utgjordes väl oftast av någon herrgård eller större bondgård, men även till ganska små bondgårdar kunde inom Smålandslänen och angränsande län understundom höra ett eller annat torp, för vilket legan utginge på nu nämnt sätt. Jämte de dagsverken, vilka torparen hade att utgöra utan någon särskild kontant ersättning, upptog avtalen i regel därjämte ytterligare ett antal dagsverken mot en viss dagspenning. Dessa senare dagsverken skulle ofta nog helt och hållet eller till större delen utgöras under sommarmånaderna. — Med undantag för Skånelänen, inom vilka torp vore mycket ovanliga, förekomme torparrenden, för vilka legan utgjordes enbart med dagsverken, ganska talrikt jämväl i de egentliga jordbruksbygderna i södra och mellersta Sverige, i regel dock endast vid de större gårdarna. Dylika torparrenden syntes emellertid huvudsakligast vara att betrakta som en upplåtelse av bostadslägenhet jämte ett mindre jordområde åt gift jordbruksarbetare, vilken i regel vore bunden vid arbete å huvudgården året runt, s. k. dagtorpare. I regel upptog avtalen i dylika fall icke något särskilt antal dagsverken, för vilka dagspenning icke skulle uppbäras, utan syntes vanligen ersättning utgå för varje arbetsdag. Förutom den fria bostaden å torpet med tillhörande åkertäppa vore dylig dagtorpare ofta nog tillförsäkrad åtskilliga andra naturaförmåner, såsom spannmål, kreatursfoder, fria dragare för torpjordens skötsel, vissa fria skjutsar etc. — Att arrendet betalades enbart med annat arbete än dagsverken vore mycket ovanligt. Någon gång förekomme emellertid, att jordägaren överenskomme med arrendatorn om utförande av en viss arbetsmängd för varje år att utgå som lega, exempelvis nyodling av ett tunnland årligen eller uppläggning varje år av viss längd stenhägnad. — Den utan jämförelse vanligaste formen för legans utgörande vore med penningar och dagsverken eller annat arbete (ackordsarbete). Denna betalningsform gällde i regel för alla större och medelstora torp, vare sig de lydde under bolag eller enskild jordägare, men tillämpades i en mycket

stor utsträckning även beträffande sådana jordarrenden, som icke vore av torpnatur, särskilt när jordägarna utgjordes av bolag men jämväl av fideikommissinnehavare och andra större enskilda jordägare. — Liksom när legan utgjordes med enbart dagsverken, förekomme även vid här ifrågasvarande sätt för legans utgörande i synnerligen talrika fall, att dagsverken eller ackordsarbetet till en del fullgjordes utan särskild kontant ersättning samt till en del mot särskild betalning. Detta gällde framför allt de i skogsbygderna befintliga många arrendegårdar och torp, som tillhörde de stora industribolagen samt några med dem jämställda större godsägare, som dreve industriell rörelse. I avtalen om dessa arrendebbruk ålades nämligen arrendatorerna en mycket omfattande arbetsskyldighet till jordägaren dels i form av dagsverken, bestående i jordbruks- eller skogsarbete, dels i form av ackordsarbete, såsom kolning, skogsavverkning, vedhuggning, körningar o. dyl. Liksom de i det föregående omnämnda dagtorparna vid de större gårdarna i jordbruksbygderna genom den dem åliggande arbetsskyldigheten vore mer att jämställa med vanliga jordbruksarbetare än torpare och arrendatorer i dessa ords egentliga mening, vore bolagsarrendatorerna mångenstädes på grund av nyss sagda betydande arbetsåtagande snarare att likställa med industriarbetare än med verkliga arrendatorer. I likhet med vad fallet vore med dagtorparna brukade bolagsarrendatorerna ofta nog erhålla kontant ersättning för samtliga av dem utförda dagsverken eller ackordsarbeten. Särskilt gällde detta de smärre bolagsarrendena, där arrendatorn året runt vore arbetskyldig hos jordägaren. — Den kontanta ersättning, som arrendatorn erhöle för samtliga eller visst antal av honom utförda dagsverken resp. ackordsarbeten, vore understundom bestämd i kontraktet. Vanligare vore emellertid, att denna ersättning funnes angiven i ett särskilt till kontraktet fogat arbetsavtal resp. prislista. — I de fall, då arrendatorn hade att hos jordägaren utgöra sådana dagsverken, för vilka särskild kontant ersättning utginge, torde denna i regel gå i avräkning å det kontanta arrendet. När det genom dagsverken intjänade beloppet vore tillräckligt att gälda hela den del av arrendet, som skulle betalas med penningar, bleve på så sätt hela arrendet betalt med dagsverken. Sådana fall torde helt säkert vara mycket talrika. — Understundom funnes, särskilt i vissa bolagskontrakt, t. o. m. uttryckligen stipulerat, att den del av arrendet, som bestämts i penningar, skulle utgöras med dagsverken eller ackordsarbeten till de pris, som vore bestämda antingen i kontraktet eller i den till detsamma fogade prislistan.

Beträffande arbetskyldighetens inverkan på skötseln av arrendatorernas jordbruk anfördes i redogörelsen först, att den i enquêten framställda frågan, huruvida det förekomme, att dagsverken eller annan arbetskyldighet uttoges på sådant sätt eller å sådan tid, att arrendatorn (torparen) hindrades att ordentligt sköta sitt jordbruk, hörde till dem, vilkas besvarande uppenbarligen i hög grad påverkats av vederbörande uppgiftslämnarens ställning som representant för jordägare- eller arrendatorsklassen. I de

svar, som ingått från kommunalnämnderna, vilkas medlemmar i allmänhet torde hava jordägarnas syn på saken, besvarades nämligen anförda fråga så gott som undantagslöst nekande, medan däremot de svar, som ingått från medlemmar av arrendatorsklassen, i de flesta fall ginge i jakande riktning. Detta borde givetvis dock icke tolkas så, att endera gruppen av uppgiftslämnare skulle medvetet avgivit mot verkliga förhållanden stridande uppgifter. Skulle några svårare missförhållanden föreligga i fråga om arrendatorernas skötsel av jordbruket, beroende därpå, att en betungande arbetskyldighet hindrat arrendatorerna att ägna sig åt arrendejordbruket, torde detta utan tvivel försports i kommunalnämndernas yttranden. De enligt arrendatorernas uppfattning förefintliga svårigheterna beträffande jordbrukets skötsel torde därför icke hava antagit sådana former, att de för kommunalnämndernas ledamöter synts sammanhänga med arbetskyldigheten. Arrendatorernas jakande svar på frågan kunde emellertid trots detta vara befogade. Arrendatorerna kände givetvis arbetskyldigheten på ett helt annat sätt än den utomstående. För dem hade dagsverkena för jordägarens räkning ofta nog kommit mycket olägligt, särskilt i sånings- eller skördetider, då tvånget att avstå arbetskraft åt jordägaren kanske förorsakat arrendatorns jordbruk ett svårt avbräck. För arrendatorerna låge det därför mycket nära till hands att jakande besvara föreliggande fråga, även om några grövre missförhållanden icke skulle föreligga.

Enligt redogörelsen syntes det i stor utsträckning förekomma, att det arbete, som arrendatorerna på grund av arrendekontrakten vore skyldiga att utföra, betalades icke obetydligt lägre än annat därmed jämförligt arbete.

Det hade sålunda framhållits, att arbetskyldigheten i regel taxerades efter mycket låga och för vederbörande arrendatorer synnerligen ogynnsamma beräkningsgrunder. I en kommun inom Uppsala län med uteslutande fideikommissarrenden erlade sålunda de arrendatorer, som betalade enbart penninglega, 18, 20 eller 40 kronor per hektar, medan de arrendatorer, vilkas arrende helt och hållet utgjordes genom arbetsprestationer, finge göra så många dagsverken, att värdet därav efter i orten gällande arbetspriser motsvarade 140 kr. per hektar. Detta vore icke något enastående fall utan tvärtom synnerligen typiskt för frågan om uppskattningen av arrendedagsverkena. Även ersättningen för överdagsverken eller annat arbete, som utfördes utöver den egentliga legan, motsvarade ofta icke det i orten gällande fria arbetspriset. Särskilt vore de talrika arrendatorerna under industribolagen och de enskilda industriidkarna i skogsbygden avsevärt underbetalda. De uttalanden, som ingått från bolagsarrendatorerna, hade allmänt gått i den riktningen, att arbetskyldigheten vore starkt underbetald. Från åtskilliga håll hade sålunda uppgivits, att de i bolagens prislistor angivna priserna med 50 till 100 % understeg de gällande fria arbetspriserna. Särskilt i uttalanden från sagda kategori av meddelare inom den västmanländska Bergslagen samt i norra Uppland förspordes dylika

utsagor. Även från skogsbygderna i Östergötlands län samt i därtill angränsande trakter av närliggande län omtalades liknande förhållandenn. Från Värmlands län ginge erfarenheterna däremot i en mer gynnsam riktning. Det bolag, som inom detta län vore det mest betydande, Uddeholmns aktiebolag, uppgaves reglera sina prislistor genom fackliga avtal, som två gånger om året förnyades.

Angående åsikter och önskemål i fråga om arbetsskyldighet innehåller redogörelsen bl. a. följande:

»I den för flertalet jordägare och arrendatorer betydelsefulla frågan om arrendatorernas arbetsskyldighet — utan tvivel ett av arrendesystemets viktigaste spörsmål — hava uppgiftslämnarna i samband med lämnandet av de faktiska uppgifterna ofta nog gjort mer personliga uttalanden, som giva uttryck för de åsikter och de önskemål, som hos de olika intressegrupperna äro rådande i sagda spörsmål.

Av de yttranden, som avgivits av representanter för arrendatorsklassen, framgår med all tydlighet, att det bland arrendatorerna råder en bestämd opinion mot det nuvarande systemet i fråga om dem åliggande arbetsskyldighet, vare sig denna består i dagsverken eller ackordsarbete, och att arrendatorerna förty hysa en allmän önskan, att arbetsskyldigheten skall försvinna eller, därest detta ej låter sig göra, omläggas enligt andra grunder, än de nu i regel tillämpade.

Dessas missnöje med arbetsskyldigheten förorsakas, framhålles det, främst pp grund av den undervärdering sagda prestation i regel är underkastad från jordägarens sida, i jämförelse med när legan betalas med kontant arrende. Där jordlegan utgår med arbetsskyldighet, innebär den därför en mycket svår orättvisa. Skall legan gäldas med dagsverken eller annan arbetsskyldighet, bör legan på den grund ändock fastställas till ett visst penningbelopp, vilket sedan av arrendatorn erlägges i form av arbete, värderat efter det i orten gängse fria arbetspriset.

En dylik omvärdering av arbetsskyldigheten är emellertid icke den bästa lösningen av frågan om arbetsskyldigheten — helst se arrendatorerna, många av dem kräva det med bestämdhet, att det slags jordlega, som består i arbetsskyldighet, icke alls må förekomma. Bortsett från de stora ekonomiska orättvisor, som i regel arbetsskyldigheten medför, innebär denna nämligen andra svåra olägenheter för arrendatorn. Ofta nog måste han, för att åt jordägaren fullgöra av deenne fordrade dagsverken eller andra arbeten, låta nödiga arbeten å arrendebruket ligga nere, vilket ej endast förorsakar svårt ekonomiskt avbräck för arrendatorn, utan även i många fall har till följd, att hans intresse för arrendebruket slappnas.

Här ifrågasvarande arbetsskyldighet är vidare, framhålles det, icke överensstämmande med tidens krav. Var och en må hava frihet att själv råda över sig och sin arbetskraft. Arrendatorn må därför äga rätt att i första hand sörja för sitt eget arrendebruk, vill han därjämte arbeta åt andra, må han äga att avtala arbetaare med arbetsgivaren på samma sätt och på samma villkor som andra arbetaare.

I de fall arbetsskyldigheten är av större omfattning, föder den hos arrendatorerna en känsla av tvång och bundenhet, vilken ej är till gagn för det sätt, på vilket arbetsskyldigheten fullgöres. Ohåga och brist på arbetsglädje karakterisera ofta nog i hög grad arrendatorernas arbete åt jordägaren. Detta är ej till fördel för arbetsresultatet, det bidrager ej heller till ett gott förhållande mellan jordägaren och arrendatorerna. Arbetsskyldigheten är därför ofta roten till missnöje och tvistemål mellan jordägare och arrendatorer.

Från jordägarens sida framhålles det däremot, att arrendets utgörande medelst arbetsskyldighet är en för såväl jordägare som arrendatorer mycket lämplig förm för legans erläggande.

Med den knappa tillgång på arbetskraft, som så gott som ständigt kännetecknar jordbruket, är det för jordägaren av stort värde att kunna påräkna den jämna och säkra tillgång på arbetskraft, som erbjudes i underlydande jordbrukskunniga arrendatorers arbetsskyldighet. Då denna ej heller utkräves i större omfattning än att arrendatorerna böra hinna ordentligt sköta sina arrendebruk, måste man därför anse, att ifrågavarande sätt för legans utgörande är till fördel för jordbruket.

För arrendatorerna måste det anses vara fördelaktigt att få erlægga arrendet i form av dagsverken. De jordbruk, som upplåtas på arrende, äro nämligen ofta nog så små, att de icke giva något till avsalu för brukaren, varför det icke alltid skulle ställa sig så lätt för honom att betala ett kontant arrende. För arrendatorn, som på grund av den upplåtna brukningsdelens litenhet får mycken tid övrig att arbeta åt andra, är det därför en fördel att få erlægga arrendet i dagsverken eller annan arbetsskyldighet. Särskilt gäller detta den del av arrendatorsklassen, som benämnes torpare. För jordägaren är det en betydligt större fördel att kunna påräkna ett visst antal legodagsverken än att få legan erlagd i penningar. Den med jordarrendena förenade arbetsskyldigheten är därför för mångt jordbruk till och med förutsättningen, att det skall bibehållas som arrendebruk. För jordägaren icke påräkna sina arrendatorer för arbete vid huvudgården, har han föga intresse av att upplåta torp och liknande jordbruk på arrende.

I fråga om undervärderingen av arrendatorernas arbete framhålles att, då dessa i regel kunna påräkna en jämn och säker tillgång på arbete hos jordägaren och då de åtnjuta företrädesrätt framför andra arbetare, är det givet, att de priser, som beräknas för arrendatorerna, mången gång måste ställa sig något lägre än de dagsverklöner eller ackordspris, som jordägaren måste tillerkänna tillfälliga arbetare.»

I 9 § av sitt utkast till lag angående vissa jordbruksarrenden (del VI) har jordkommissionen avsett att förbjuda sammankopplande av arbetsavtal med arrendeavtal. Jordkommissionen föreslog följande bestämmelse:

»Lega skall utsättas i penningar eller naturalster och skall vara till beloppet bestämd.

Inträffar i orten allmän svårare missväxt, njute arrendatorn skälig nedsättning i legan. Kunna parterna ej enas om nedsättningens storlek, bestämmes det av skiljemän, såsom i 2 kap. 8 § lagen om nyttjanderätt till fast egendom sägs.»

Kommissionen har i motiveringen härtill anfört:

»Av synnerlig vikt är, att arbetsskyldigheten icke utkräves på sådant sätt, att arrendatorn hindras att ordentligt sköta sitt jordbruk. Att så emellertid ingalunda sällan sker, får anses fastslaget genom kommissionens enquête beträffande mellersta och södra Sverige. De ingångna svaren å den härutinnan framställda frågan gå visserligen i hög grad isär. Kommunalnämnderna i nämnda landsdelar, vilka i allmänhet torde hava jordägarnas syn på de med arrendesystemet sammanhörande förhållanden, besvara nämligen frågan så gott som undantagslöst nekande, medan däremot de svar, som ingått från medlemmar av arrendatorsklassen, i de flesta fall gå i jakande riktning. Givetvis måste i detta fall det största vitsordet tillerkännas svaren från arrendatorerna. Dessa känna givetvis arbetsskyldigheten på ett helt annat sätt än den utomstående. För dem hava dagsverken för jordägarens räkning ofta nog kommit mycket olägligt, särskilt i sänings- eller skördetider, då tvånget att avstå arbetskraft åt jordägaren kanske förorsakat arrendatorns jordbruk ett svårt avbräck. Detta har också betonats i den 4 augusti och den 14 december 1917 till regeringen ingivna framställningar från Uddeholms aktiebolags arrendatorer och skogsarbetare samt från distriktsstyrelsen för Värmlands samorganiserade skogsarbetare, arrendatorer och lantarbetare, vilka framställningar överlämnats till kommissionen för att tagas i övervägande vid dess uppdrag.

Jordkommissionens förslag till social arrendelag.

Ett annat missförhållande, vars betydelse icke får underskattas, är att arbetskyldigheten i regel taxeras efter mycket låga och för vederbörande arrendatorer synnerligen ogynnsamma beräkningsgrunder. — Läger man de vanliga fria arbetspriserna till grund för beräkningen av värdet å dagsverken vid jämförelse mellan arrenden med dagsverken och arrenden, som utgå endast i penningar, bliva dessa senare sålunda ej ojämförligt mycket förmånligare. Då arrendatorerna å större arrendegårdar i regel äro befriade från dagsverksskyldighet, men arrendatorerna å smärre gårdar och torparna oftast utgöra hela eller större delen av legan med dagsverken, blir följden härav alltså, att arrendena för de större gårdarna i regel äro proportionsvis mycket lägre än arrendena för de mindre gårdarna och torpen. Även i fråga om ersättningen för överdagsverken eller annat arbete, som utföres utöver den egentliga legan, torde man, ehuru svaren å enqueteen i detta avseende äro mycket olikartade, vara berättigad draga den slutsatsen, att ersättningen ofta icke motsvarar det i orten gällande fria arbetspriset. Särskilt torde de talrika arrendatorerna under industribolagen och de enskilda industriidkarna i skogsbygden vara avsevärt underbetalda. Från arrendatorshåll uppgives sålunda, att de priser, som av bolagen betalas till deras arrendatorer för överdagsverken eller ackordsarbeten, med ända till 50 å 100 % understiga de gällande fria arbetspriserna.

Det är givet, att ett sådant sakernas tillstånd ej är förenligt med rättvisa och billighet. Genom arrendekontrakten äro i allmänhet arrendatorerna tillförbundna vid äventyr av arrendets förlust att ställa sin arbetskraft till jordägarens förfogande; och detta medför, att arrendatorerna äro förhindrade att begagna sig av arbete, som eventuellt erbjudes utav en annan arbetsgivare mot högre betalning. Det är svårt att inse, varför icke även en bolagsarrendator eller en torpare i likhet med andra arbetstagare skulle hava rätt att utnyttja den möjlighet till en förbättrad ekonomisk ställning, som konkurrensen om arbetskraften innebär.

Det kan icke anses överensstämmande med tidens krav, att ett arrendeavtal på sådant sätt sammankopplas med ett arbetsavtal. Var och en må hava frihet ett själv råda över sig och sin arbetskraft. Arrendatorn må därför äga rätt att i första hand sörja för sitt eget arrendebruk, vill han därjämte arbeta åt andra, må han äga att avtala därom med arbetsgivaren på samma sätt och på samma villkor som andra arbetare.

I de fall, arbetskyldigheten är av större omfattning, föder den hos arrendatorerna en känsla av tvång och bundenhet, vilket ej är till gagn för det sätt, på vilket arbetskyldigheten fullgöres. Ohäga och brist på arbetsglädje karakterisera ofta nog i hög grad arrendatorernas arbete åt jordägaren. Detta är ej till fördel för arbetsresultatet, det bidrager ej heller till ett gott förhållande mellan jordägaren och arrendatorerna. Arbetskyldigheten är därför ofta roten till missnöje och tvistemål mellan jordägare och arrendatorer.

Av de yttranden, som avgivits av representanter för arrendatorsklassen, framgår också med all tydlighet, att det bland arrendatorerna råder en bestämd opinion mot det nuvarande systemet i fråga om dem åliggande arbetskyldighet, vare sig denna består i dagsverken eller ackordsarbete, och att arrendatorerna hysa en allmän önskan, att arbetskyldigheten skall försvinna eller, därest detta ej låter sig göra, omläggas enligt andra grunder än de nu i regel tillämpade. Jämväl ommärkta framställningar från arrendatorer och skogsarbetare under Uddeholms aktiebolag och från Värmlands samorganiserade skogsarbetare, arrendatorer och lantarbetare hottna i en dylik önskan.

Av skäl, som nu anförts, har kommissionen icke ansett sig böra föreslå, att legan får helt eller delvis utsättas i arbete.

Ett ytterligare skäl härtill har varit, att båda parterna givetvis komma att bliva föga benägna att för så lång tid som den längsta tillåtna arrendetiden ingå på av-

tal av sådan innebörd. Oavsett att svårigheter alltid måste möta för bestämmandet av arbetslönen för en så lång tidsperiod som femton år, ställa sig även andra omständigheter hindrande för sådana avtals ingående. Sådana omständigheter äro från jordägarnas sida omöjligheten att på förhand fixera arbetsbehovet för en längre tid och från arrendatorernas sida en naturlig motvilja mot att för hela arrendeperioden fastlåsa arbetskraften vid en viss arbetsgivare.

Enligt förslaget är det sålunda förbjudet att sammankoppla arrendeavtalet med arbetsavtal. Att emellertid härigenom jordbruk eller skogsbruk, som är beroende av arrendatorernas arbetskraft, skulle i mera avsevärd mån röna inflytande, torde ej kunna med fog befaras. Hinder förefinnes ej, att jordägaren vid sidan av arrendeavtalet och oberoende av detta avslutar ett arbetsavtal med arrendatorn.»

Jordkommissionen hade även behandlat frågan, huru jordägarnas behov av arbetskraft skulle tillgodoses, därest kommissionens förslag vunne avseende. I detta hänseende hade kommissionen anfört:

»Vad då först skogsarbetena angår, blir avgörandet lättare. Dessa kräva yrkesvana arbetare och det kan väl icke anses vara annat än ett framsteg både ekonomiskt och kulturellt att låta jordbrukaren sköta sitt och giva skogsbruket dess egen arbetarstam. Man skulle emellertid kunna säga, att där vissa skogsarbeten äro att betrakta som säsongarbeten, som måste utföras under vintertid, medan snön ligger i skogarna och underlättar transporter, så erbjuder sig här ett lämpligt arbetsfält just för mindre jordbrukare, som äro mera lediga om vintern och i stor utsträckning anses då behöva arbetsförtjänst.

En sådan angelägenhet bör dock icke, gent emot de stora olägenheterna av arbetsskyldigheterna, föranleda dessas bibehållande vid arrendejordbruket. Arrendatorerna komma i alla fall att efter friköpning i stor utsträckning erbjuda frivilligt arbete i all synnerhet om vintrarna och även om somrarna, när det verkliga passar sig för dem och det lönar sig. Ett sådant frivilligt arbete bör också bli utfört med större intresse. På samma gång avskaffas därigenom den under alla förhållanden obehöriga tvångsunderbetalningen genom gamla alltför låga taxor. Det är dessutom känt, att arbetet i skogarna i den största utsträckning redan nu upprätthålles genom sådant frivilligt erbjudande från självägande bönder. I den mån sådan arbetskraft ej räcker till för sommararbetena, blir det ofrånkomligt att därför anlita arbetskraft av icke jordbrukare. Detta är också ur båda näringarnas synpunkter uppenbarligen det enda rätta. Ju mera jordbrukare kunna beredas tillfälle att helt slå sig på sitt jordbruk, ju bärkraftigare blir jordbruket i landet i alla avseenden och desto bättre blir skogsarbetet utfört genom anlitan av vana yrkesarbetare.

Mera invecklad ställer sig saken vid utfinnandet av medel att tillförsäkra det stora jordbruket arbetskraft i stället för den, som nu på ett beräkneligt sätt är ställd till dess förfogande genom kontraktsenlig arbetsskyldighet från torpare och andra mindre jordbrukare. Svårigheterna gälla här mest sommarmånaderna, där konkurrens uppstår mellan två jordbruk, som båda behöva ordentligt skötas.

Därmed är man inne på systemet att sköta de stora jordbruken genom särskild lejd arbetskraft, vilket blir oundvikligt. Detta förefaller icke såsom någon omöjlighet. Kan industrien samt handel och övriga näringar tillsvidare hållas i gång med lejda arbetare, bör detta icke heller vara någon oöverkomlighet för de stora jordbruken. I själva verket hava dessa också sedan gammalt arbetat helt eller delvis efter en sådan metod. Kärnan i denna ordning har varit det s. k. statarsystemet, utbyggt vid behov med tillfällig arbetshjälp. Statarsystemet har med fog blivit illa ansett på grund av de dåliga förhållandena beträffande arbetstid, bo-

städer och villkor i övrigt, varunder statarna i stor utsträckning lidit. Torparnas arbetskyldighet har emellertid för dem varit organiserad på ett minst lika klan- dervärt sätt. För dem har därtill kommit de långa, ofta omänskliga avstånden mellan bostaden och arbetsplatsen och det uppslitande arbetet på det egna jjord- bruket efter den långa arbetsdagen på godset. Samhället måste uppbyggass på förhoppningar om att kunna åstadkomma något bättre, och kunna torparnas vill- kor förbättras, bör detta även kunna ske med statarnas. Industriarbetarna ihava genom sina organisationer höjt industriarbetarklassens arbetsvillkor från mången gång den största förnedring till ett högre plan. De begynnande organisationerna mellan lantarbetare hava även börjat visa sin verkan mångenstädes. På åtskilliga gods säges redan nu anställningsvillkoren hava avsevärt förbättrats, under det tor- parnas ställning med deras arbetskyldighet fortfarande till och med på samma ställen kan vara mycket betryckt. Det är givet även för godsets skötsel utan för- del att räkna med en arbetare, som är uttröttad genom brukandet även av egen jjord.

Det finns nog här liksom på så många andra ställen en lämplig medelväg. In- tet hinder möter, att den vid ett gods anställda lantarbetaren erhåller i sina llöne- förmåner även en täppa eller ett planteringsland eller eljest något mycket litet jjord- bruk, som väl kan skötas till egen trevnad på lediga stunder med hjälp av famil- jens övriga medlemmar. En sådan ordning bör ingen kunna motsätta sig, om ar- betsgivaren och arbetaren därom äro ense. Därmed löses problemet, om icke ide- aliskt, vilket aldrig sker med något problem, så dock på det enda sätt, som är över- komligt och någorlunda försvarbart under nuvarande förhållanden.»

Reservationer anfördes inom jordkommissionen av

1) herrar Ehrenborg och Jansson, vilka beträffande såväl de arrenden, som skulle falla under den sociala arrendelagen, som de, för vilka sär- skilda bestämmelser skulle införas i den allmänna arrendelagen, föreslogo, att legan visserligen skulle utsättas i penningar eller naturaalster, men att i arrendeavtalet dock finge bestämmas, att i stället för legan skulle enligt i orten gångbart pris utgöras till sin omfattning bestämt arbete; i händelse av tvist skulle nämnda pris bestämmas av Kungl. Maj:ts befallningsha- vande;

2) herrar Olsson och Wohlin, vilka förklarade, att de icke kunde förorda sådana ändringar i nu gällande allmänna arrendelag eller en vid sidan av denna införd social arrendelag, som förbjöde arrendes utgörande i arbets- prestationer. Icke heller kunde de förorda någon slags statlig eller parter- na påtvingad reglering av arrendeprestationernas beskaffenhet och stor- lek.

*Yttranden
över jord-
kommissio-
nens förslag.*

De myndigheter, som i sina yttranden över jordkommissionens utkast till social arrendelag uttalade sig i denna fråga, ställde sig avvisande mot förslaget, att legan ej finge utgöras med arbete. Sådana uttalanden av- gävos av länsstyrelserna i Stockholms, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Älvsborgs, Gävleborgs, Jämtlands och Norrbottens län, från hushållnings- sällskapens förvaltningsutskott i Södermanlands, Östergötlands, Jönkö- pings och Gotlands län ävensom från lantbruksstyrelsen. Härutinnan framhölls bl. a. följande: En dylik bestämmelse vore ägnad att synnerligen djupt och i regel högst menligt ingripa i den enskilde företagarens hand-

lingsfrihet. Utvecklingen hade visserligen gått i riktning mot en avveckling av torparsystemet. Mångenstädes förekomme systemet dock allttjämt. Inga skäl förefunnes att omöjliggöra förekomsten av dagsverkstorp, vilket skulle bliva en följd av bestämmelsen. Systemet innebure fördelar från båda kontrahenterna. Då lagen vore avsedd att gälla så små arrenden som de, vilkas odlade jord utgjorde minst två hektar, drabbade bestämmelsen även en sådan arrendator, vilken för sin utkomst nödvändigtvis måste hava extra arbetsförtjänst, och vilken för brukningen av den arrenderade jorden behövde anlita jordägarens dragare. Väl mötte ej hinder, att vid sidan av arrendeavtalet träffades ett arbetsavtal, men det låge nära till hands att antaga, att bestämmelserna däri komme att avfattas med hänsynstagande även till arrendeavtalet. Enligt gällande arrendelag skulle arbetsprestationen vara till sin mängd bestämd, vilket däremot ingalunda behöfde bliva fallet med ett särskilt arbetsavtal, som alltså kunde bliva lika och kanske mera betungande än bestämmelserna i ett arrendeavtal.

Länsstyrelsen i Hallands län förordade, att lega, som utsattes i viss mängd naturalster, skulle få lösas efter markegång eller annat efter konjunkturena växlande pris.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län yttrade:

»Skilda meningar yppa sig angående omfattningen och arten av de ändringar i gällande arrendelags bestämmelser, som äro behöfliga eller önskvärda i syfte att bereda bolagsarrendatorer, torpare och deras vederlikar en mera tryggad ställning. Under kommissionens arbete har inom denna på vissa håll en klarare insikt vunnits om, att ovannämnda grupp arrendatorer är synnerligen heterogen. Dock tyckes man ej hava kommit till förstående av, att man har att göra med två artsilda grupper individer, av vilka den ena helt enkelt är jordbruksarbetare, vilka böra som sådana behandlas, ehuru de hava nyttjanderätt till viss arbetsgivarens jord, och den andra åter är arrendator i vanlig bemärkelse. Förklaringen till den begreppsförvirring, som råder, ligger i svårigheten att skarpt avskilja de båda grupperna från varandra. Gränsen går icke mellan penningarrende å ena sidan och jordlegans utgående i dagsverken eller andra tjänstbarheter å den andra. En tillfällig mindre dagsverksskyldighet, förenad med ett arrende, kan ej giva arrendatorn karaktären av en normal arbetskraft vid huvudgården. Spelar torparen däremot en sådan roll vid huvudgården, är det orimligt att behandla hans arrendeavtal på samma sätt som komplexet av penningarrenden vid en större domän i bolags eller enskild hand, för vilka arrendens avlösning nog så goda motiv kunna anföras. Det är så mycket orimligare som torparen är den i socialt avseende högst stående av jordbrukets arbetare. Vid dagsverkstorp är vägen framkomligare till det självständigare penningarrendet och till egen torva än från någon annan form av jordbruksarbete. Nu föreslår majoriteten, att dagsverksskyldighet helt enkelt skall förbjudas. Detta betyder, att jordbrukets arbetskraft skall helt tillgodoses genom daglönare och statare — en i socialt avseende högre arbetsform skall utbytas mot en lägre. En sådan arrendelag är icke social — den är antisocial. Herrar Ehrenborg och Jansson å sin sida föreslå, att dagsverksskyldigheten visserligen ej skall förbjudas, men då ju huvudförslagets minimiarrendetid bibehålles, att dagsverkstorp ej skola få utlämnas på kortare tid än femton år. Detta förslag lider av samma fel som majoritetens, nämligen att förbise, att torparen är i främsta rummet arbetare och i andra rummet nyttjanderättshavare.»

Beträffande särskilt herrar Ehrenborgs och Janssons reservation anförde sistnämnda länsstyrelse, att det kunde möta avgjorda svårigheter att bestämma vad som i orten vore gångbart pris för den arbetsprestation, varom här vore fråga. Kungl. Maj:ts befallningshavande saknade även den sakkunskap, som vore erforderlig för att med auktoritet kunna uppträda som skiljedomare. Med den bestämda motvilja, som på industriens område funnes att överlåta avgörandet av intressetvister, ja till och med rättstvister, åt skiljedom, vore även föga troligt, att förslaget skulle uppskattas av jordbrukets arbetare.

Länsstyrelsen i Norrbottens län föreslog, att legan borde få utgöras jämväl i bestämt antal dagsverken, vilka, om arrendatorn så önskade, borde få avlösas i penningar efter gällande markegångspris.

Lantbruksstyrelsen anförde:

»Enligt 9 § skulle lega i form av arbetsprestationer icke vara tillåten. Den arrendetyp, som omfattar de talrika arbetstorpen, skulle härigenom försvinna. Om också torpinstitutionen, särskilt i äldre tider, ofta med skäl ansetts vara behäftad med brister och för torparen betungande, torde det dock icke kunna förnekas, att densamma, rätt utnyttjad och med väl avvägda dagsverksskyldigheter, innebär fördelar för såväl jordägare som arrendator. Ingen form av övergång från jordbruksarbetare till arrendator torde vara så gynnsam som denna, beroende dels därpå, att för övertagande av ett torp varken borgensförbindelse eller annan säkerhet anses behövliga, dels ock på den hjälp och det stöd, ofta även av ekonomisk art, som jordägaren torde vara villig att lämna en i hans tjänst varande arbetare vid övertagande av ett ledigt torparrende.»

1924 års
riksdag.

Vid 1924 års riksdag väcktes motioner av herr Lindhagen m. fl. (I: 91) och av herr Johansson i Uppmälby m. fl. (II: 172). I motionerna yrkades, att riksdagen måtte i skrivelse hos Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt för riksdagen framlägga förslag till social arrendelag i överensstämmelse med vissa uppdragna riktlinjer.

Till stöd härför anfördes: Det syntes riktigast, att arrendet finge utgå endast i form av penningar eller naturaalster; ej i form av fullgörande utav dagsverken eller andra arbetsprestationer. Erfarenheten hade visat, att arrendatorns arbetskraft i regel beräknats till för lågt värde, varför arrende, som fullgjordes genom dagsverken, ofta nog blivit synnerligen betungande för arrendatorn. Härtill komme, att arrendatorn understundom inkallades till fullgörande av sin dagsverksskyldighet utan att skälig hänsyn toges till nödvändigheten för honom att få sköta sitt eget jordbruk. Vid torparrenden, där ett ändamål med upplåtelsen vore att hava tillgång till lämplig arbetskraft för skötande av jordbruket å huvudgården, vore torparen så gott som undantagslöst beroende av tillfällena till biförtjänst, vadan tillfälle där funnes för jordägaren att med torparen-arrendatorn träffa överenskommelse om arbetshjälp. Betydelsefullt vore särskilt, att arbetsskyldighetens borttagande allmänt krävdes av torpare och övriga arrendatorer, om vilka här vore fråga.

Med anledning av dessa motioner föreslog *andra lagutskottet* (utlåtande nr 36) att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t täcktes snarast låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till lagstiftning, syftande till att bereda vissa arrendatorer och brukare av annans jord större trygghet och en jämväl i övrigt förbättrad ställning i arrendeförhållandet.

I sin motivering anförde utskottet under rubriken »Arrendeavtalets för-
enande med arbetsskyldighet» följande.

»I likhet med jordkommissionen hava motionärerna ansett riktigast, att arrendet finge utgå endast i form av penningar eller naturalster; ej i form av fullgörande av dagsverken eller andra arbetsprestationer.

Uppgiften att på ett för båda parterna lämpligt sätt ordna arbetsskyldigheten i arrendeförhållandet är givetvis förenad med betydande svårigheter. Detta torde ock hava varit anledning till att man funnit sig böra uppgiva varje försök i denna riktning och helt enkelt förbjuda, att i arrendeavtalet såsom vederlag betingades arbete. En sådan lösning finner utskottet icke vara tillräddig. Såsom av flera myndigheter i deras yttranden över jordkommissionens förslag betonats, är arrendeavtalets kombinerande med arbetsskyldighet byggt på ömsesidiga fördelar för båda kontrahenterna. Särskilt i fråga om mindre jordbruk och torp, där jordens avkastning icke förslår att täcka levnadsbehoven, kan det innebära en bestämd fördel för arrendatorn att få utgöra legan helt eller delvis i arbete. Då jordbruket icke giver något till avsalu, kan det ofta för arrendatorn bliva svårt att betala ett kontant arrende. Och då arrendatorn i allt fall för sin existens måste söka arbete hos andra, kan det för honom vara till stor förmån att hava säker tillgång till sådant hos jordägaren. För jordägaren åter är det i allmänhet, såsom redan i det föregående framhållits, en betydande fördel att äga tillgång till fast arbetskraft för jordbruket. Ofta nog är hans benägenhet att från sin egendom upplåta mindre jordbruk beroende endast av utsikten att därigenom erhålla tillgång till sådan arbetskraft. Skulle denna möjlighet betagas honom, kan det helt visst befaras, att den utväg, som nu står den jordbruksarbetande befolkningen öppen att genom övertagande av mindre arrendebruk bereda sig eget hem, skulle i väsentlig mån bliva inskränkt. Lagstiftarens bemödanden å detta område böra därför endast åsyfta att så långt lämpligen kan ske reglera förhållandet.

Av jordkommissionens enquête framgår, att det missnöje, som hos arrendatorerna förspors i anledning av arrendeavtalets kombinerande med arbetsskyldighet, förträdesvis härrört därav, att den arrendatorn åliggande arbetsskyldigheten av jordägarna värderats till belopp, som väsentligt understigit de fria arbetspriserna. Särskilt under kristiden med den då inträffade oerhörda prisstegringen på den fria arbetsmarknaden har detta förhållande för arrendatorerna kommit att framstå såsom en uppenbar orättvisa. Ett berättigat önskemål synes utskottet sålunda vara, att vissa grunder för värdering av en i arbetsavtal ingående arbetsskyldighet fastslås. De förslag, som härutinnan framkommit, synas utskottet dock icke utan vidare kunna godtagas. Detta lika ömtåliga som svårlösta spörsmål lärer sålunda kräva ett ytterligare övertägande.»

Åtskilliga medlemmar av utskottet reserverade sig under återopande av vad som anförts i motionerna.

Riksdagen biföll utskottets hemställan och skrivelse av det innehåll utskottet föreslagit avläts till Kungl. Maj:t.

Med anledning av riksdagens skrivelse tillsattes *jordsakkunniga*. I sitt den 20 juni 1926 avgivna betänkande föreslog dessa, att 2 kap. 7 § nyttjanderättslagen skulle erhålla följande avfattning:

»Ej må legan utsättas att utgå i dagsverken eller annat arbete eller eljest i arrendeavtalet intagas förbehåll om skyldighet för arrendatorn att till jordägaren eller annan utgöra annat arbete än sådant, som är till sin myckenhet bestämt, och för vilket skall utgå ersättning i penningar efter pris, ej understigande det, som vid tiden för arbetets utförande är i orten gångbart; dock gälle ej vad nu stadgats tillhandagående med skjutsning, vedhuggning eller annan dylik tjänstbarhet, så framt den är av allenast ringa betydenhet. Ej heller må arrendatorn genom förbehåll i avtalet förbjudas att utföra arbete åt annan än jordägaren.

Varder i strid mot vad sålunda stadgats i avtalet ålagt arrendatorn att utan ersättning eller mot lägre ersättning än nu är sagt utgöra visst antal dagsverken eller annorlunda bestämt arbete, njute, oavsett vad avtalet bestämmer, arrendatorn ersättning för arbetet efter ortens pris och jordägaren i den mån legan är utsatt i arbete i stället lega i penningar efter vad med hänsyn till förhållandena vid tiden för avtalets slutande kan anses skäligt. Varder i strid mot vad i första stycket stadgats i avtalet intaget förbehåll att arrendatorn skall utöver fastställt antal dagsverken eller annorlunda bestämt arbete på tillsägelse betjäna jordägaren eller annan eller att arrendatorn ej må arbeta åt annan än jordägaren, vare det förbehåll utan verkan.

Är arrendatorn på grund av avtalet skyldig att till jordägaren eller annan utgöra visst antal dagsverken eller annat bestämt arbete än tjänstbarhet av ringa betydenhet, skall jordägaren, ändå att annorlunda är avtalat, anses hava utfäst att tillhandahålla arrendatorn arbetet; undandraget han sig det, njute arrendatorn skäligt skadestånd.

Skall arrendatorn enligt avtalet utgöra jordbruksdagsverken, och är ej däri bestämt, huru dessa skola fördelas å särskilda tider av året, skall hela antalet dagsverken på årets veckor i den mån det ske kan jämnt fördelas. För varje arrendeår eller, där avtalet innehåller föreskrift om utgörande av visst antal dagsverken under viss tid av året, för varje sådan tid bör jordägaren i god tid förut lämna arrendatorn uppgift å de dagar, då han har att utgöra dagsverken. Ej vare, ändå att avtalet annorlunda bestämmer, arrendatorn pliktig att för arbetets utförande inställa sig förr än å andra dagen efter det dylik uppgift meddelats honom. Annat arbete än nu sagts må ej, ändå att annorlunda är avtalat till tiden så utkrävas, att arrendatorn hindras att ordentligt sköta sitt jordbruk.

Denna paragraf skall ej äga tillämpning å upplåtelse av jord, som vid arrendeavtalets ingående tillhör kronan, kommun eller municipalsamhälle eller eljest är i allmän ägo.»

Jordsakkunniga lämnade i sitt betänkande en redogörelse för den utredning rörande arrendespörsmålet, som av dem verkställdes dels under en studieresa i södra och mellersta Sverige och dels genom skriftväxling med vissa bolag och större godsägare. Beträffande *legan* anfördes därvid följande (sid. 285 ff.):

»*Legan* utsättes vid bolagsarrenden numera i regel i penningar. Det torde endast ytterst sällan förekomma, att vid dessa arrenden *legan* utsättes enbart i arbete. Ej heller torde det vara ofta som *legan* utsättes i dels penningar och dels arbete. De sakkunniga hava icke påträffat något bolagskontrakt, däri *legan* bestämts till vissa naturaprestationer.

Vid flertalet bolagsarrenden ålägges arrendatorn emellertid mot särskild ersättning arbetsskyldighet till jordägaren dels i form av dagsverken, bestående i jordbruks- eller skogsdagsverken, och dels i form av ackordsarbete, såsom kolning, hugg-

ning, körningar m. m. Denna arbetsskyldighet är ofta mycket omfattande. Mycket vanligt är, att arbetsskyldigheten till sin omfattning lämnas alldeles obestämd. Vål åläggas arrendatorerna i allmänhet i kontrakten visst antal dagsverken eller viss bestämd myckenhet annat arbete, men ofta förekommer därjämte föreskrift, att arrendatorerna äro skyldiga att 'vid anfordran' eller 'efter budning' utföra arbete å jordägaren. Sådana bestämmelser äro visserligen enligt gällande arrendelag utan rättslig verkan men torde ändock i allmänhet av arrendatorerna uppfattas såsom bindande.

Ersättningen för arrendatorn åliggande arbete utgår i allmänhet efter pris, som bestämmas i arrendekontraktet eller en därvid fogad prislista. Den är i sådana fall konstant under hela arrendetiden. Det torde ej vara sällsynt, att den sålunda bestämda ersättningen understiger de fria arbetspriserna i orten. Och även om dessa vid arrendeavtalets avslutande lagts till grund för bestämmandet av ersättningen åt arrendatorn, torde det ligga i sakens natur, att i de fall, där arrendetiden icke är av allenast kort varaktighet, så småningom uppstår en viss divergens mellan nämnda priser och ersättningen. Emellertid förekommer det även att ersättningen i arrendekontraktet bestämmas att utgå efter i orten gällande arbetspriser. Vid flera bolag regleras den ersättning, som utgår till arrendatorerna för utfört arbete, genom med arrendatorsorganisationerna avslutade kollektivavtal. Ett bolag, som i arrendekontrakten eller därvid fogade prislistor fixerat den ersättning, arrendatorerna äga uppbära för olika arbeten, har tillika föreskrivit, att beloppen skola minskas eller ökas efter enahanda grund, varefter för året gällande markegångstaxa förhåller sig till den år 1922 bestämda markegångstaxan för drängdagsverken och kördagsverken, varvid förändringarna i löneskalorna för kolning och timlönen vid mansdagsverke skola följa förändringarna i markegångstaxan för drängdagsverke samt löneskalorna för körningar förändras i samma proportion som markegångstaxan för kördagsverken. Tvist om tillämpningen av berörda bestämmelser skall avgöras av skiljemän enligt lag.

Arrendatorns arbetsförtjänst avräknas vanligen å arrendesumman. Då denna förtjänst i regel överstiger arrendesumman, torde det endast vara sällan som en bolagsarrendator behöver betala arrendet kontant. Detta betraktas av arrendatorerna i allmänhet såsom en fördel.

Understundom förbjudes arrendatorn i arrendekontraktet att utan tillstånd av jordägaren utföra arbete åt annan. Men även där dylikt förbud ej uttryckligen stadgas i kontrakten, torde arrendatorerna merendels anse sig förhindrade att söka arbete hos annan än jordägaren, när denne kan erbjuda sådant. Då det huvudsakliga ändamålet med arrendeupplåtelsen från bolagets sida i regel är att tillförsäkra sig arbetskraft för skogsbruket, torde det vara givet, att det icke med blida ögon ses, att en arrendator, även om han fullgjort i kontraktet stipulerade arbetsprestationer, ägnar sin från jordbruket lediga tid åt arbete i annans tjänst. En arrendator, som så förfar, löper givetvis stor risk att vid arrendetidens slut ej få sitt kontrakt förnyat.

Att bolagsarrendatorerna genom den dem åliggande arbetsskyldigheten till jordägarna hindras att ordentligt sköta sina jordbruk, torde, så vitt de sakkunniga kunnat utröna, i allmänhet ej förekomma. Det arbete, arrendatorerna hava att utföra till jordägarna, består huvudsakligen av skogsarbete, vilket till stor del utföres under vinterhalvåret. Härtill kommer, att arbetet vanligen i den mån det kan ske lämnas på ackord, så att arrendatorn har en viss frihet att ordna detsamma, såsom det för honom är lämpligast. Egentliga dagsverken torde merendels endast i helt ringa omfattning utkrävas av arrendatorerna.

Hos arrendatorerna hava de sakkunniga ej heller förspott någon allmän önskan om arbetsskyldigheternas avskaffande. Endast enstaka röster hava höjts härför. I allmänhet hava av arrendatorerna framhållits, att de för sin bärgning äro hän-

visade att söka förtjänst genom arbete hos annan, och att det därför är en fördel att kunna påräkna säker tillgång till sådan. Ett allmänt önskemål bland arrendatorerna synes emellertid vara, att en reglering sker av den ersättning, som utgår för av dem utfört arbete, så att denna bringas i överensstämmelse med de vid varje tid gällande fria arbetspriserna på orten.»

Till stöd för sitt förslag till lagtext anförde de sakkunniga (sid. 111 ff.):

»Jordsakkunniga måste dela de betänkligheter, vilka från skilda håll uttalats mot att det i lagen skulle förbjudas kontrahenterna att i arrendeavtalet intaga förbehåll om skyldighet för arendatorn att utgöra dagsverken eller annat arbete till jordägaren. Väl må det erkännas, att det ej numera i samma omfattning som tillförne förekommer, att legan bestämmes att utgå enbart i dagsverken eller annat arbete. Jordägarna synas sålunda jämväl vid upplåtelser av torp och andra mindre arrendeställen allt mera hava övergått att tillämpa andra former för legans bestämmande. Men det torde icke kunna fråsnes, att det i vissa landsdelar fortfarande i stor utsträckning är brukligt, att legan utsättes enbart i dagsverken. Och synnerligen ofta torde det förekomma, att legan utgår i såväl penningar som dagsverken eller annat arbete. Denna form för legan användes inom alla delar av mellersta och södra Sverige och torde utan tvivel vara den mest brukliga vid upplåtelser av såväl större och medelstora torp som mindre utgårdar under fideikommiss och större gods. Vid ett stort antal av dessa upplåtelser tillförbindes arrendatorn dessutom att jämte arrendedagsverken till jordägaren utgöra överdagsverken eller annat arbete mot ersättning. Vid bolagsarrenden utsättes legan numera i regel i penningar, men arrendatorn ålägges vanligen i arrendeavtalet att mot särskild ersättning till jordägaren utgöra viss arbetsskyldighet, bestående antingen i dagsverken i jordägarens jordbruk eller skogsbruk eller ock i ackordsarbete såsom kolning, huggningar, körslor m. m.

Anledningen till att arrendeavtalet sålunda sammankopplas med ett arbetsavtal är givetvis från jordägarens sida en önskan att tillförsäkra sig stadigvarande arbetskraft för sitt jordbruk eller sitt skogsbruk. Förbjödes nu i lagen jordägaren att i arrendeavtalet tillförbinda arrendatorn att utgöra dagsverken eller annat arbete, torde det, såsom såväl lagberedningen i motiven till allmänna arrendelagen som andra lagutskottet vid riksdagen 1924 betonat, helt visst kunna befaras, att mången jordägare skulle komma att avhålla sig från att upplåta torp och andra mindre jordbruk på arrende, varigenom den utväg, som nu står den jordbruksarbetande befolkningen öppen att genom övertagande av dylika mindre arrendebbruk bereda sig egna hem, skulle i väsentlig mån bliva inskränkt.

Vad särskilt skogsägarna angår, vilja de sakkunniga erinra om vad redan i ett annat sammanhang berörts, nämligen att det rationellt bedrivna skogsbruket är i oundgängligt behov av en fast och yrkeskunnig arbetarstam, som är bosatt på skogarna. Detta behov hava skogsägarna sökt tillgodose genom att åt skogsarbetare upplåta mindre jordbruk på arrende. Väl utgöras dessa jordbruk i ej obetydlig omfattning av gamla bondgårdar, som av bolag eller enskilda skogsägare inköpts för skogstillgångarnas utnyttjande. Men ej sällan hava för detta ändamål helt nya bebyggelser ägt rum på skogarna. I båda fallen hava skogsägarna ofta nedlagt betydande kostnader å arrendeställes iståndsättande, vilka kostnader merendels ej kunna förräntas genom de ringa arrendebelopp, som dessa inbringa.

Det har av såväl jordkommissionen som andra sakkunniga förmenats, att ett förbud mot att i arrendeavtalet intaga förbehåll om skyldighet för arrendatorn att åt jordägaren utgöra arbete icke skulle för skogsbruket medföra några större olägenheter. Det har härvid särskilt framhållits, att då ifrågavarande arrendeställen i regel vore så små, att brukaren icke genom det därå bedrivna jordbruket kunde erhålla sin fulla utkomst, han alltid skulle vara hänvisad att söka arbetsförtjänst hos annan, och att han säkerligen därvid i första hand skulle vända sig till jordägaren,

därest de förmåner, som denne erbjöde, ej vore mindre än vad på annat håll kunde erhållas. Frågan om åt vilken arbetsgivare arrendatorerna skulle ägna sin arbetskraft vore således närmast beroende på det pris, som av den ene eller andre arbetsgivaren bjödes. Då detta pris icke kunde ställa sig nämnvärt olika för olika jordägare i samma trakt, kunde det förutsättas, att en jordägare ej behövde räkna med, att hans egna arrendatorer annat än i undantagsfall skulle söka sig arbetsförtjänst hos annan.

De sakkunniga vilja väl ej bestrida, att detta påstående måhända kan äga giltighet i de trakter, där efterfrågan å arrendatorernas arbetskraft är begränsad till konkurrerande skogsägare. Men förhållandet torde säkerligen ställa sig annorlunda å orter, där skogsägaren mötes av konkurrens om arbetskraft från industrier eller andra företag, vilka kanske i följd av goda konjunkturen se sig i stånd att betala avsevärt högre löner än det intensivt bedrivna skogsbruket mäktar bära. Att i dylika fall skogsägaren, därest det förbjödes honom att i arrendeavtalet intaga förbehåll om arbetskyldighet, skulle kunna ställas inför den utsikten, att innehavarna av hans egna arbetarställen ägnade sin från jordbruket lediga tid i annans tjänst, medan han själv saknade arbetskraft för nödiga kulturåtgärder och andra för ett intensivt skogsbruk erforderliga arbeten, torde knappast kunna bestridas. De sakkunniga hava följaktligen ej kunnat frånse, att ett dylikt förbud kan komma att för skogsbruket medföra vådor, vilka icke kunna överskådas. Härtill kommer, att det framstår såsom föga överensstämmande med rättvisa och billighet, om jordägaren — samtidigt med att genom lagstiftningen åläggas honom förpliktelser i fråga om arrendeställernas underhåll, vilka understundom kunna bliva avsevärt betungande, — skulle betagas den förmån, som vid arrendeupplåtelsen merendels är för honom av avgörande betydelse, nämligen att kunna från arrendestället påräkna nödig arbetskraft.

Ett sådant förbud skulle säkerligen ej heller vara till fördel för arrendatorerna själva. De arrendeställen, varom det i detta sammanhang är fråga, äro nämligen, såsom redan i det föregående berörts, merendels så små, att arrendatorerna för sin utkomst äro nödsakade att söka arbete vid sidan av sitt jordbruk. Det är då, såsom andra lagutskottet erinrat, en bestämd förmån för arrendatorerna att kunna få utgöra arrendet genom arbete och att äga säker tillgång till den med överdagsverken förenade arbetsförtjänsten. Den undersökning, de sakkunniga verkställt, har ej heller givit vid handen, att numera hos brukarna av torp och mindre arrendeställen finnes en allmän önskan om arbetsskyldighetens avskaffande. Den opinion i denna riktning, som skymtat vid jordkommissionens enquête, torde huvudsakligen hava haft sin orsak i ett av kristidens säregna förhållanden skapat missnöje med de grunder, efter vilka det i arrendeavtalet ingående arbetet i allmänhet värderats. Då härtill kommer, att ett sammankopplande av arrendeavtal med arbetsskyldighet synes mycket väl låta sig genomföras utan att därav torde ur vare sig social eller jordbruksekonomisk synpunkt vara att befara några mera avsevärda olägenheter, blott förhållandet på ett nöjaktigt sätt regleras i lagen, hålla de sakkunniga i likhet med andra lagutskottet före, att lagstiftarens bemödanden å detta område böra begränsas härtill.

Det har redan framhållits, att missnöjet hos arrendatorerna med den arbetsskyldighet, som i arrendeavtalen ålägges dem, företrädesvis torde vara att söka däri, att denna skyldighet ofta värderas efter för arrendatorerna ofördelaktiga grunder. Av den föreliggande utredningen framgår sålunda, såväl att vid de upplåtelser, där arrendet helt eller delvis utsättes att utgå i arbete, legan, beräknad efter de i orten vanliga arbetspriserna, ej sällan ställer sig avsevärt högre per ytenhet än vid de upplåtelser, där den betalas enbart med penningar, som ock att det i stor utsträckning förekommer, att det arbete, som arrendatorerna enligt arrendekontrakten äro skyldiga att utföra mot särskild ersättning, betalas ej obetydligt lägre än annat,

därmed jämförligt arbete. De sakkunniga tillåta sig härutinnan hänvisa dels till jordkommissionens enqueteer dels och till de sakkunnigas egen undersökning.¹

Väl må det erkännas, att då dessa arrendatorer i regel kunna påräkna en jämn och säker tillgång till arbete hos jordägarna, och då de i allmänhet åtnjuta företrädesrätt till arbete framför andra arbetare, det icke rimligen kan fordras, att de priser, som beräknas för arrendatorernas arbete, skola fullt jämställas med de dagsverkslöner och ackordspris, som jordägaren måste betala till tillfälliga arbetare. Och ej heller torde det böra förbises, att i de fall, däri ersättningarna för arrendatorernas arbetsprestationer sättas till låga belopp, dessa ofta åtnjuta andra förmåner såsom låga kontanta arrenden, vedbrand, fria dragare för sitt jordbruk m. m., vilka förmåner understundom uppväga prisskillnaden. Men även om all hänsyn tages till berörda omständigheter, kvarstår det likväl, att vid många arrenden arrendatorernas arbetsprestationer måste anses vara avsevärt underbetalda. Och jämväl i de fall, där vid arrendeavtalets avslutande de i orten brukliga priserna lagts till grund för värderingen av de kontrakterade arbetsprestationerna, torde denna värdering enligt utvecklingens vanliga gång, åtminstone vid långvariga arrenden, så småningom komma att stå i visst missförhållande till nämnda priser, merendels till arrendatorns nackdel. Detta måste givetvis för arrendatorn te sig särskilt obilligt, som avgifterna vid de arrenden, där legan utgår enbart i penningar, i regel icke torde hava undergått en motsvarande förhöjning vid nya upplåtelse.

Till belysande härav må meddelas en sammanställning för åren 1914, 1918 samt 1920—1924 mellan indextalen för arrendeavgifter och löner inom jordbruket. Indextalen för arrendeavgifterna äro hämtade ur en av agronomen L. Nannesson på uppdrag av lantbruksakademien utgiven avhandling om »Salu- och arrendevärdet å svensk åkerjord år 1924». Övriga uppgifter äro hämtade ur en av socialstyrelsen år 1925 utgiven redogörelse för »Arbetartillgång, arbetstid och arbetslöner inom Sveriges jordbruk år 1924». Att märka är att indexberäkningen för arrendeavgifter börjar först med år 1914, under det att till utgångspunkt för beräkningen av förändringarna i jordbrukets löner lagts år 1913. Denna olikhet torde emellertid ej vara av någon större betydelse för förevarande fråga.

År	Arrende	S t a t a r e		Tillfälliga daglönare	
		Kontant lön	Kontant lön o. naturaförmåner	Kontant lön	Kontant lön o. naturaförmåner
(1913)	—	(100)	(100)	(100)	(100)
1914	100	102	113	102	102
1918	132	196	245	240	257
1920	171	318	327	316	329
1921	148	245	229	227	231
1922	139	198	184	170	178
1923	139	187	177	160	168
1924	142	190	190	161	170

För undanröjande av nu omförmälda missförhållanden hava de sakkunniga, i huvudsaklig överensstämmelse med herrar Ehrenborgs och Janssons förslag och den finska förordningen om lega av torp, landbolägenhet och backstuguområde föreslagit, att legan ej må utsättas i dagsverken eller annat arbete, samt att i arrendeavtalet ej heller eljest må intagas förbehåll om skyldighet för arrendatorn att till jordägaren eller annan utgöra arbete annorledes än mot ersättning efter det pris, som vid tiden för arbetets utförande är gängbart i orten. Enligt förslaget

¹ Omnämnd här ovan s. 22 ff.

föreligger alltså ej hinder, att jordägaren genom förbehåll i arrendeavtalet tillförsäkrar sig nödig arbetshjälp från arrendatorn, blott därför lämnas full ersättning. Givetvis kan denna avräknas å legan. Anordningen har syntes de sakkunniga lända båda kontrahenterna till fördel. Jordägaren kan liksom hittills under hela arrendetiden med visshet påräkna stadig arbetskraft för sitt jordbruk eller skogsbruk från arrendestället, vilket för honom är det viktigaste. Och arrendatorn, som alltjämt får utgöra arrendet med sin arbetsförtjänst, äger säkerhet att arbetet icke blir underbetalt. Denna anordning har redan under flera år tillämpats vid ett flertal arrenden under såväl bolag som enskilda jordägare och därvid utfallit till belåtenhet.

Vid bestämmandet av ersättningen för arrendatorns arbetsprestationer bör givetvis tagas hänsyn till alla föreliggande omständigheter såsom arbetets beskaffenhet, dess mer eller mindre stadigvarande karaktär m. m. De sakkunniga förbise ingalunda, att det understundom kan möta svårighet att bestämma vad i förevarande avseende bör utgå, ävensom att stadgandet kan leda till slitningar mellan kontrahenterna. Men detta torde näppeligen kunna undvikas. Liknande svårigheter och enahanda fara för konflikt torde för övrigt föreligga, om det förbjödes kontrahenterna att kombinera arrendeavtalet med arbetskyldighet och dessa således skulle vara hänvisade att vid sidan av arrendeavtalet uppgöra särskilda arbetsavtal. Kan ej frivillig överenskommelse träffas, står det arrendatorn fritt att vid domstol ut söka, vad honom tillkommer.

Omförmälda regel synes emellertid icke kunna genomföras utan undantag. Såsom av jordkommissionens enquéter (del V sid. 50) närmare framgår, är det ingalunda ovanligt, särskilt bland den egentliga bondebefolkningen, att en jordägare, som blivit till åren kommen, utarrenderar sitt jordbruk men själv kvarbor på gården med eget hushåll och för sin räkning förbehåller sig någon mindre del av jorden, såsom ett potatisland eller en trädgårdstäppa. Ej sällan behåller han även ett mindre antal kreatur såsom en eller två kor, en gris eller dylikt. I sådana fall plägar arrendatorn merendels i kontraktet förbinda sig att till jordägaren utan ersättning utgöra en del arbetsprestationer såsom plöjning, vård av kreaturen, vedhugning, skjutsning m. m. Liknande torde förhållandet ofta vara, då å gården finnes någon, till vilken jordägaren är pliktig att utgöra födoråd. Det har syntes de sakkunniga icke vara befogat att beträffande dylik arbetskyldighet tillämpa samma regel som i fråga om dagsverken och ackordsarbeten. Denna arbetskyldighet torde i allmänhet icke vara betungande för arrendatorn och framstår säkerligen för honom såsom av ringa eller ingen betydelse. För jordägaren kan den däremot ofta vara av vikt. Det torde därför liksom hittills böra stå kontrahenterna öppet att avtala, att arrendatorn skall vara skyldig att utan ersättning eller mot lägre pris än det i orten gällande utgöra dylika tjänstbarheter av allenast ringa betydhet.

Intages i strid mot den sålunda uppställda regeln i avtalet förbehåll om skyldighet för arrendatorn att utgöra visst antal dagsverken eller annorlunda bestämt arbete, torde det icke kunna komma i fråga att låta förbehållet vara utan all rättsverkan. Det kan nämligen ej förbises, att innan den föreslagna lagändringen hin ner intränga i allmänna rättsmedvetandet, sannolikt mången jordägare i okunnighet om lagens bud kommer att fortsätta med att vid upplätelser av torp och andra mindre arrendeställen utsätta legan i dagsverken eller annat arbete. Uppenbart orimligt skulle det vara, om i sådant fall brukaren skulle få nyttja jorden alldeles gratis, helst som det här merendels bleve fråga om de ekonomiskt svagaste bland jordägarna. Ej heller torde det låta sig göra att fränkänna arrendeavtalet i dess helhet rättsverkan, ty detta skulle medföra, att just de arrendatorer, som behövde

det största rättsskyddet, bleve i saknad därav. Vid sådant förhållande skulle nämligen, såsom i annat sammanhang framhållits, bolagen helt visst icke försumma att i strid mot lagens bestämmelser upplåta sina fastigheter till brukare så länge bolagen funne det för gott, och dessa brukare bleve uppenbarligen med avseende på brukningsrätten alldeles rättslösa gentemot jordägaren. De sakkunniga hava därför föreslagit, att förbehållet så till vida skall äga giltighet, att arrendatorn icke äger undandraga sig att utgöra den honom i avtalet ålagda arbetskyldigheten, men att han, oavsett vad avtalet därom bestämmer, skall äga uppbära ersättning för arbetet efter ortens pris, ävensom att jordägaren i den mån legan är utsatt i arbete skall i stället äga bekomma lega i penningar efter vad med hänsyn till de vid tiden för avtalets avslutande rådande förhållandena kan anses skäligt.

Arrendeavtalets kombinerande med arbetskyldighet kan emellertid även skapa andra missförhållanden än i det föregående nämnts. Såsom vid den allmänna arrendelagens tillkomst framhölls, är det av synnerlig vikt, att arbetskyldigheten genom avtalet blir till sitt mått bestämd. Arrendatorn måste veta huru många dagsverken han har att utgöra, så att han därefter kan ordna sitt jordbruk och i den mån hans tid det medgiver och tillfälle därtill finnes söka arbete på annat håll. I 7 § allmänna arrendelagen stadgas därför förbud mot upptagande av förbehåll i arrendeavtalet om skyldighet för arrendatorn att utöver fastställt antal dagsverken på tillsägelse av jordägaren utgöra sådana. Stadgandet avser att i ej ringa mån stärka arrendatorns ställning gentemot jordägaren. Enligt den föreliggande utredningen åsidosättes emellertid ej sällan denna bestämmelse. Förbehåll om skyldighet för arrendatorn att utgöra obestämt antal dagsverken eller till sitt mått ej angivet ackordsarbete äro ingalunda sällsynta. De sakkunnigas egen undersökning har härutinnan givit samma resultat som de av herrar Wihlborg och Nilsson¹ samt jordkommissionen verkställda. Sådana förbehåll sakna visserligen laga verkan, och det står arrendatorn fritt att vägra fullgöra arbetet. Men med hänsyn till rådande förhållanden mellan jordägare och arrendatorer torde det, såsom i de åberopade utredningarna framhållits, få anses såsom givet, att en arrendator, som vid arrendeavtalets tillkomst gått med på det i avtalet intagna förbehållet om utgörande av tjänstbarhet, ofta skall känna sig bunden av avtalet, i all synnerhet som det säkerligen för honom skulle medföra obehag i ett eller annat avseende, om han sin rätt likmätigt vägrade att fullgöra åtagandet.

Dylika olagliga förbehåll torde emellertid icke förekomma i den omfattning, att det på grund därav kan vara motiverat att helt förbjuda arrendeavtalets kombinerande med arbetsavtal, helst som det torde vara att förutse, att även ett dylikt förbud bleve åsidosatt, då starka intressen stode på spel. En lämplig utväg att förhindra, att i arrendeavtalet intagas bestämmelser, som strida mot lagen, synes de sakkunniga, såsom nedan kommer att närmare utvecklas, vinnas, därest efter förebild av vad som gäller vid inlösen av lägenhet enligt ensittarlagen vissa personer förordnas att tillhandagå arrendatorerna med råd och upplysningar angående med arrende sammanhängande frågor.

Även om arbetskyldigheten är i arrendeavtalet till sin myckenhet bestämd, står det emellertid merendels i jordägarens fria skön att inställa eller inskränka densamma, medan arrendatorn är tvungen att stå till hans disposition. Härigenom

¹ Med anledning av en framställning från riksdagen år 1915 tillkallade Kungl. Maj:t härads-hövdingen N. Wihlborg och överlantmätaren O. Nilsson att inom justitiedepartementet biträda med verkställande av allsidig undersökning rörande verkningarna av gällande lagstiftning till förekommande av vanhävd å viss jord i Norrland och Dalarna. Betänkande i ämnet avlämnades den 10 november 1921.

öppnas en möjlighet för jordägarna att binda arrendatorerna på ett sätt, som säkerligen i många fall är mycket oförmånligt för dessa. Särskilt vid bolagsarrenden torde det ej vara ovanligt, att arrendatorn förutom den i penningar utgående legan ålägges att mot särskild ersättning utgöra en så stor myckenhet arbete, som han under året rimligtvis kan orka med vid sidan av sitt jordbruk. Däremot lämnas icke någon garanti, att arrendatorn verkligen får utföra arbetet. Då arrendatorn vid avtalets avslutande merendels torde hava utgått ifrån att han genom den kontrakterade arbetskyldighetens fullgörande skulle erhålla den arbetsförtjänst, han behöver för att kunna betala legan, är det givetvis ett hårt slag för honom, om arbetet inställs eller väsentligen inskränkes. När det blir klart för honom, att arbete ej kan påräknas hos jordägaren, torde det oftast vara för sent för honom att på annat håll erhålla sådant. Och även om jordägaren i god tid givit honom meddelande om arbetets inställande eller inskränkande, torde det ej sällan ändock möta svårighet för honom att hos annan vinna den arbetsförtjänst, utan vilken han icke kan reda sig. Det bör nämligen ihågkommas, att här i allmänhet är fråga om en grupp mindre bemedlade arrendatorer, vilka för sin utkomst äro hänvisade till att vid sidan av sitt jordbruk söka extra förtjänst genom arbete.

Det är givet, att under en arrendeperiod förhållanden kunna inträffa, vilka nödvändigöra en förändring i ett eller annat avseende av en i arrendeavtalet intagen bestämmelse om skyldighet för arrendatorn att utgöra vissa arbetsprestationer. Men det är ingalunda alltid förändrade konjunkturförhållanden eller andra därmed jämförliga omständigheter, som äro bestämmande för jordägaren vid förändring eller inskränkning av arbetskyldigheten. Här öppnar sig en möjlighet för jordägaren att utöva ett föga berättigat tvång å arrendatorn. Endast för det fall, att arrendatorn vill gå in på de villkor, som erbjudas, anvisas honom arbete. Genom att vägra att anvisa arbete kan jordägaren lätteligen tvinga en misshaglig arrendator att lämna arrendet. Att jordägarna ej draga sig för att till sin fördel utnyttja den möjlighet att utöva påtryckning å arrendatorerna, som sålunda finnes, har erfarenheten visat och har för övrigt från skogsmannahåll bekräftats. Det kan givetvis befaras, att detta påtryckningsmedel skulle i ännu större omfattning komma till användning, därest de sakkunnigas förslag, att arbetskyldighet ej må åläggas arrendatorn annorledes än mot ersättning efter ortens pris, vinner statsmakternas gillande.

Då det enligt de sakkunnigas mening måste anses rättvist och billigt, att därest i arrendeavtalet intages förbehåll om skyldighet för arrendatorn att mot ersättning utgöra vissa arbetsprestationer, jordägaren också skall vara pliktig att tillhandahålla arrendatorn arbetet, hava de sakkunniga i enlighet härmed avfattat sitt förslag. Undandrager sig jordägaren att tillhandahålla arrendatorn arbete, bör arrendatorn vara berättigad till skäligt skadestånd.

Detta stadgande torde helt visst medföra, att jordägarna komma att iakttaga större försiktighet än hittills vid bestämmandet av arbetskyldighetens storlek. Där ej ett verkligt behov föreligger, torde de säkerligen alldeles avhålla sig från att stipulera sådan skyldighet. Stadgandet torde sålunda i verkligheten komma att leda till ett resultat, som närmar sig det av jordkommissionen förordade förbudet mot arrendeavtals kombinerande med arbetsavtal, utan att dock resa några hinder mot att jordägaren, där så är nödigt, i arrendeavtalet tillförsäkrar sig arbetskraft för sitt jordbruk eller skogsbruk. Att stadgandet skulle komma att för jordägarna medföra några mera avsevärda olägenheter torde näppeligen vara att befara. Skulle ett planerat arbete av någon anledning behöva inställas, torde jordägaren nämligen sannolikt i flertalet fall hava möjlighet att i stället anvisa arrendatorn annat arbete. I sakens natur torde ligga, att liksom arrendatorn, då han hindras att fullgöra sin arbetskyldighet av omständigheter, som innefatta giltig

ursäkt, icke bör drabbas av någon särskild påföljd, jordägaren ej heller bör kännas skyldig att till arrendatorn utgiva skadestånd, då arbetet av liknande orsak måste inställas eller inskränkas.

Den föreliggande utredningen utvisar, att det ingalunda är ovanligt, att i arrendekontrakten stadgas förbud för arrendatorn att utan jordägarens tillstånd utföra arbete åt annan än jordägaren. Ehuru ett dylikt förbud väl näppeligen i regel torde med stränghet upprätthållas, kommer det ändock oftast för arrendatorn att kännas såsom ett föga berättigat band å hans handlingsfrihet och torde ej sällan skapa misstämning och håglöshet hos honom. Med hänsyn härtill och då ett genomförande av de förut omförmälda reglerna för arrendeavtals sammankopplande med arbetsavtal kan tänkas föranleda jordägarna att försöka genom sådana förbud binda arrendatorernas arbetskraft vid sig utan att behöva garantera dem något arbete samt sålunda det mål, man genom dessa regler velat vinna, skulle kunna äventyras, hava de sakkunniga ansett det vara av vikt, att i lagen stadgas, att i arrendeavtalet ej må intagas något förbud uti nu ifrågavarande hänseende. Sker det, bör förbudet vara utan verkan.

Såsom skäl för att arrendeavtal ej må förenas med arbetsavtal har bland annat framhållits, att arrendatorn ej sällan genom den arbetsskyldighet, som ålägges honom, hindras att ordentligt sköta sitt jordbruk. Så skulle särskilt vara fallet vid arrenden under bolag. Så vitt de sakkunniga kunnat utröna, torde detta påstående emellertid knappast vara med verkligheten överensstämmande. Det arbete, bolagsarrendatorerna hava att utgöra till jordägarna, består huvudsakligen av skogsarbete, vilket till största delen utföres under vinterhalvåret. I den mån det kan ske lämnas arbetet på ackord. Arrendatorn har sålunda en viss frihet att ordna arbetet, såsom det för honom är lämpligast. Något allmänt missnöje hos arrendatorerna hava de sakkunniga under sin undersökning ej heller förspott i förevarande hänseende. Såsom redan är framhållet, torde den föreslagna bestämmelsen om skyldighet för jordägaren att tillhandahålla arrendatorn det i kontraktet bestämda arbetet jämväl vara ägnad att verka hämmande å den benägenhet, som hos jordägarna kan finnas att ålägga arrendatorerna arbete utom deras jordbruk. Då det emellertid icke kan anses uteslutet, att en jordägare kan komma att påfordra arbetsskyldighetens utgörande å sådan tid, att arrendatorn hindras i skötseln av sitt jordbruk, hava de sakkunniga ansett lämpligt att i förslaget upptaga en bestämmelse motsvarande den, som nu återfinnes i 5 § andra stycket norrländska arrendelagen, nämligen att arbete, som icke utgöres av jordbruksdagsverken, ej må till tiden så utkrävas, att arrendatorn hindras att ordentligt sköta sitt jordbruk. I fråga om jordbruksdagsverken torde gällande föreskrifter i 7 § första stycket allmänna arrendelagen vara till fyllest.

1927 års
riksdag.

Genom proposition nr 182 till 1927 års riksdag framlade Kungl. Maj:t med anledning av jordsakkunnigas betänkande förslag till ändringar i den sociala arrendelagstiftningen.

I den fråga, som här behandlas, intog Kungl. Maj:t i vissa avseenden en annan ståndpunkt än jordsakkunniga. I propositionen föreslogs nämligen i 7 § följande lagtext:

»Åligger arrendatorn att till jordägaren eller annan utgöra dagsverken eller annat bestämt arbete, och är ej ersättningen härför i avtalet så bestämd att den uppgår till det pris, som vid arbetets utförande är under jämförliga förhållanden i orten gängse, vare jordägaren, där detta pris efter avtalets ingående ökat, pliktig att

till arrendatorn utgiva, utöver vad för arbetet må hava betingats, särskild ersättning motsvarande ökningen. Undandraget sig jordägaren att tillhandahålla arrendatorn arbete, som denne enligt avtalet är skyldig utgöra, njute arrendatorn skäligt skadestånd. Förbehåll, som strider mot vad i detta stycke stadgats, vare utan verkan.

Skola för fastigheten utgöras dagsverken och är ej i avtalet bestämt, huru dessa skola fördelas å särskilda tider av året, skall hela antalet dagsverken på årets veckor i den mån det kan ske jämnt fördelas. För varje arrendeår eller, där avtalet innehåller föreskrift om utgörande av visst antal dagsverken under viss tid av året, för varje sådan tid bör jordägaren i god tid förut lämna arrendatorn uppgift å de dagar, då han har att utgöra dagsverken. Ej vare, ändå att avtalet annorlunda bestämmer, arrendatorn pliktig att för arbetets utförande inställa sig förr än å andra dagen efter det dylik uppgift meddelats honom. Arbetet må ej, ändå att annorlunda är avtalat, så utkrävas, att arrendatorn hindras att behörigen sköta sitt jordbruk; dock utgöra vad nu sagts ej hinder för utkrävande av jordbruksdagsverken enligt den fördelning, som genom avtalet blivit bestämd.

Ej må i avtalet stadgas förbehåll om skyldighet för arrendatorn att på tillsägelse utgöra till jordägaren eller annan tjänstbarhet utöver fastställt antal dagsverken eller annat bestämt arbete; ej heller förbud för arrendatorn att utföra arbete åt annan än jordägaren. Har dylikt förbehåll eller förbud skett, vare det utan verkan.

Vad i första och tredje styckena stadgas har ej avseende å skjutsning, vedhuggning eller därmed jämförlig tjänstbarhet, där den är av ringa betydelse.

I fråga om upplåtelse, som sker från ecklesiastikt boställe, äga bestämmelserna i denna paragraf ej tillämpning.»

Vid ärendets behandling framträdde meningsskiljaktigheter rörande följande tre punkter:

1) *Förbud att förena arrende- och arbetsavtal.*

Chefen för justitiedepartementet ansåg lika med jordsakkunniga, att något förbud mot arrendeavtalets kombinerande med arbetsavtal ej kunde eller borde förekomma. Lagstiftningens uppgift borde inskränkas till att reglera de särskilda förhållanden, som genom en dylik kombination kunde uppstå.

I motionen I:312 yrkade herr *Lindhagen m. fl.*, att riksdagen ville besluta sådan ändring i lagen, att såsom jordkommissionen föreslagit arbetskyldighet i regel ej kan enligt arrendeavtalet åläggas arrendatorn. Till stöd härför hade bl. a. framhållits, att det kunde icke vara annat än riktigt, att jordbruk och lönearbete hölles isär i möjligaste mån. Jordbrukaren borde ej kunna tvingas att gå i lönearbete, vilket måste vara en frivillig sak. Sammankopplingen mötte också betänkligheter hos arrendatorerna därför, att den i sin mån förhindrade dem att sammansluta sig för att vinna något i sin lönepolitik.

I motionen II:425 framställde herr *Herou m. fl.* enahanda yrkande.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet yttrade följande:

»Utskottet kan ej biträda den i ifrågavarande motioner gjorda hemställan om förbud för arrendeavtalets kombinerande med arbetskyldighet. Såsom av både lagutskottet vid riksdagen 1924 och jordsakkunniga framhållits, innebär en dylik

kombination bestämda fördelar icke blott för jordägaren utan även för arrendatorn. Särskilt vid torp och andra mindre arrendeställen, där arrendatorn för sin utkomst är hänvisad att söka arbete vid sidan av sitt jordbruk, är det ofta förmanligare för honom att få utgöra legan genom arbete än att betala den kontant. Äger ej arrendatorn en säker utsikt till den arbetsförtjänst, som han nödvändigtvis behöver för att kunna betala sitt arrende och täcka de levnadsbehov, vilka ej kunna fyllas genom det egna jordbruket, torde han ofta icke våga att åtaga sig arrendet. Och jordägarens huvudsakliga intresse vid dylika smärre jordupplåtelser är utan tvivel att därigenom tillförsäkra sig stadigvarande arbetskraft för sitt jordbruk eller skogsbruk. Utskottet håller således före, att den riktiga lösningen av frågan rörande arrendeavtalets kombinerande med arbetsskyldighet icke ligger i ett förbud mot dylik kombination utan fastmera i en skäligen avvägning i lagen av de intressen, som här stå mot varandra.»

2) *Förbud att legan utsättes i arbetsprestationer.*

Enligt jordsakkunnigas förslag skulle legan ej få utsättas att utgå i arbetsprestationer men hinder skulle ej föreligga, att i arrendeavtalet intogs förbehåll om viss bestämd arbetskyldighet, för så vitt ersättning därför utgick efter pris, som icke understeg det vid tiden för arbetets utförande i orten gångbara priset. Detta förslag ansåg sig *departementschefen* icke kunna godtaga. Såsom ett väsentligt skäl emot att frågan om dagsverkskyldigheten ordnades i enlighet med de sakkunnigas förslag anförde han, att arrendatorn därigenom under vissa omständigheter komme att försättas i en ganska ogynnsam ställning. Vid en sjunkande lönekonjunktur inom arbetsmarknaden komme att av honom såsom lega utkrävas en större arbetsprestation än som beräknats vid avtalets ingående. För att skydda arrendatorn mot att hans arbetsprestationer skulle bli underbetalade vore det icke heller nödigt att gå så långt som till ett förbud mot legans utsättande i arbete. För ändamålet vore tillfyllest att i lagen infördes vissa bestämmelser, genom vilka verkningarna av tillfälliga prisförändringar kunde i skäligen mån regleras med hänsyn till arrendeförhållandet. Med utgångspunkt från att den lega, som avtalats, skulle bestå, borde i lagen icke regleras andra fall än sådana, då efter arrendeavtalets avslutande inträffat en stegring av det pris, som i orten under jämförliga förhållanden vore gångbart för arbete av ifrågavarande slag. I dessa fall borde arrendatorn tillgodonjuta prisstegringen eller med andra ord vara berättigad att uppbära skillnaden mellan ortens pris vid arbetets utförande och vid avtalets ingående. Tydligt vore, att om i avtalet bestämts viss fix ersättning för arbetet, även denna skulle tillkomma arrendatorn.

I motionen I: 298 av herrar *Georg Dahl* och *Valfrid Eriksson* samt II: 431 av herrar *Ros* och *Eriksson* i Västbro, vilka motioner voro likalydande, yrkades att ifrågavarande punkt (7 § 1 st. 1 punkten, se ovan s. 31) måtte utgå. Till stöd härför anfördes:

»Följden av propositionens stadgande skulle bli, att ersättningen för arrendatorernas arbete städse måste hållas rörlig och ej kan fixeras i arrendekontrakten. Det blir nämligen omöjligt för jordägarna att i kontrakten intaga fixa prislistor, om lagen, såsom nu föreslagits, förekräver, att dessa prislistor ej få gälla utan

skola följa prisindex svängningar samt höjas, så snart priserna å arbetsmarknaden stiga, varemot kontraktens prislistor skulle behålla gällande kraft, om arbetsprisen i öppna marknaden sjunka under dem. Prisavtalet får då karaktären av mot jordägaren gällande minimipris, som frångås, så snart arbetsprisindex stiger. Givetvis kunna jordägarna under sådana förhållanden aldrig fastställa bestämda prislistor i kontrakten, utan dessa måste beträffande prisen hänvisa till träffande av nya avtal årligen eller oftare.

Detta lär i sin tur medföra, att många skogsägare komma att draga sig för att fortsätta med det nu eljest — särskilt å skogsegendomarna — allmänt tillämpade systemet med kontantarrenden. Man lär bli mindre hågad för att fastlåsa arrendeavgälden vid en kontant, av konjunkturläget oberoende summa, om man av lagen förhindras att fastställa priserna för arrendatorernas arbete till fasta, i skälig relation till arrendesumman beräknade belopp.

Vi känna oss ytterst tveksamma om det gagneliga i att på sätt, som av Kungl. Maj:t här föreslagits, åsidosätta det fria prisavtalet mellan jordägare och arrendator i vissa delar samt lagfästa tendentiösa regler för de ekonomiska uppgörelserna emellan dessa parter. I varje fall kunna de av Kungl. Maj:t föreslagna reglerna förväntas komma att leda till stridigheter och slitningar mellan jordägare och arrendatorer.»

I motionen II:432 framställde herr *Anderson* i Storegården *m. fl.* enahanda yrkande. Till stöd för detta yrkande hade huvudsakligen anförts:

»Svårigheten att vid långvariga arrendeavtal avpassa arrendeavgälden efter konjunkturerna har uti lagförslaget uppmärksamrats i ett enda fall, nämligen då man uti 7 § föreskriver rätt för arrendator att erhålla nedsättning i legan vid stigande arbetspriser, under förutsättning att arrendet utgår i form av dagsverken. Arrenden i form av naturaprestationer och arbete anpassa sig emellertid i regel bättre efter konjunkturerna än penningarrenden. Skall man uti arrendelagstiftningen införa tvingande bestämmelser om legans reglering efter konjunkturerna, så fordrar rättvisan att detta sker i alla de fall, då arrendet på grund av inträffande konjunkturväxlingar blir oskäligt lågt eller oskäligt högt. Att i lagen införa sådana utförliga bestämmelser om legans reglering torde emellertid vara förenat med oöverstigligen svårigheter. En riktigare och framkomligare väg synes därför vara att jämka in fråga om arrendeperiodernas längd, varigenom möjlighet beredes att närmare anpassa legan efter konjunkturerna.»

I motionen II:429 yrkade herr *Nilsson* i Tånga bifall till jordsakkunnigas förslag.

Slutligen yrkade i motionen II:438 herrar *Svensson* i Grönvik och *Johanson* i Hallagården, att riksdagen måtte för erhållande av ömsesidighet vidtaga sådan ändring av ifrågavarande punkt, att bestämmelserna rörande höjande av ersättning för dagsverken eller annat bestämt arbete, som åligger arrendatorn, kompletteras med motsvarande bestämmelser rörande dylik ersättnings nedsättande, där prisförhållandena därtill giva anledning.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet yttrade följande:

»Utskottet vill till en början erinra, att skillnaden mellan jordsakkunnigas och Kungl. Maj:ts förslag i själva verket icke är stor. Rätt tolkat torde jordsakkunnigas förslag lika litet som Kungl. Maj:ts förslag medgiva rubbning av en i *avtalet bestämd* ersättning för arrendatorns arbetsprestationer vid en nedåt gående konjunktur på löne-

marknaden. Att förhållandet blir annorlunda, därest legan utsatts att utgöras genom arbete, vill utskottet endast i förbigående omnämna. Går man ut därifrån, att de sakkunniga avsett, att den penninglega, vilken enligt sakkunnigförslaget tillkommer jordägaren i stället för en i vissa arbetsprestationer bestämd lega, bör motsvara dessa prestationers värde enligt det vid tiden för avtalets avslutande gällande ortspriset, överensstämman de båda förslagen även däruti, att den gottgörelse, som vid en stigande konjunktur å lönemarknaden tillkommer arrendatorn utöver den ersättning, som avtalats för arbetet, i regel motsvarar den ökning ortspriset undergått efter avtalets avslutande. Föreligger således i vissa fall ingen skillnad och i andra fall reellt sett knappast någon större skillnad mellan dessa förslag, måste ur rent formell synpunkt likväl Kungl. Maj:ts förslag utan tvivel givas företräde.

Emot såväl jordsakkunnigas som Kungl. Maj:ts förslag möta enligt utskottets mening betänkligheter. Båda förslagen tillgodose enbart arrendatorns intresse. Skall man överhuvud taget medgiva en jämkning av vad parterna avtalat, synes den icke böra begränsas till de fall, då arbetslönerna äro stadda i uppgång, utan jämväl tillämpas, när konjunkturerna å arbetsmarknaden äro sjunkande. En dylik lagbestämmelse synes utskottet dock mindre tillräddig. Tydligt är att man måste ställa sig betänksam mot att i detta fall genom att medgiva rubbning av en ersättning, varom parterna vid avtalets avslutande enats, avvika från den grundsats, som gäller på andra delar av arbetsmarknaden. Dessutom vill utskottet framhålla, att en sådan lagstiftning skulle leda till konsekvenser, vilka ej minst ur arrendatorns synpunkt äro föga tilltalande. Den hittills tillämpade ordningen har för arrendatorn medfört den fördelen, att han vid avslutandet av ett arrendeavtal med arbetsskyldighet merendels kunnat med visshet bedöma innebörden och omfånget av de förpliktelser, han genom avtalet ikläder sig. Är legan utsatt i arbete, har han sålunda vetat, att han, när det avtalade arbetet fullgjorts, icke vidare häftar i någon skuld till jordägaren för arrendet. Och om legan bestämmes till visst penningbelopp men arrendatorn därjämte tillförbindes att utgöra vissa dagsverken mot en i avtalet bestämd ersättning, har han som regel kunnat räkna med att betala arrendet med den arbetsförtjänst, som i avtalet tillförsäkrats honom. Denna förmån, vilken i synnerhet vid små arrenden, där jordbruket ej giver något nämnvärt till avsalu, varit särskilt skattad av arrendatorn, skulle genom en lagbestämmelse av ovan antydd innebörd betagas honom. Ingendera av kontrahenterna skulle vid avslutandet av ett arrendeavtal kunna överblicka de ekonomiska förpliktelser, han därmed ikläder sig.

Då de förslag, som framkommit, sålunda enligt utskottets mening icke innebära en tillfredsställande lösning av förevarande spörsmål, får utskottet hemställa, att nu ifrågavarande punkt måtte utgå ur paragrafen. Ett ytterligare skäl för denna hemställan ser utskottet däri, att enligt utskottets förmenande under normala tider knappast något större behov av reglerande lagbestämmelser uti ifrågavarande hänseende torde föreligga.

Härtill kommer, att utskottet föreslagit ett tillägg till 46 § av det innehåll, att vid bolagsarrende, d. v. s. de arrenden, vid vilka denna fråga företrädesvis är av betydelse, arrendatorn efter vissa arrendeår har möjlighet att uppsäga ett för honom oförmånligt arrendeavtal.»

3) Jordägares skadeståndsskyldighet.

Beträffande jordsakkunnigas förslag om skadeståndsskyldighet i vissa fall för jordägaren förekommer i propositionen icke något särskilt yttrande från departementschefens sida.

Vid förslaget's granskning inom *lagrådet* anförde en ledamot (justitierådet *von Seth*) bl. a. följande:

»Vad av jordsakkunniga anförts torde obetingat äga sin giltighet, då arbetets inställande eller inskränkande beror på rent faktiska hinder och det arbete jordägaren eventuellt erbjuder i stället för det avtalade är något så när kommensurabelt med detta. Mera tvivelaktigt torde däremot saken bliva, om väl icke något egentligt hinder för arbetets utförande inträffat, men detta till följd av ändrade förhållanden förlorat en avsevärdare del av sitt värde för jordägaren och han ej har annat arbete att erbjuda i stället eller vad han kan erbjuda, till följd av det avtalade arbetets strängt specificerade art, ej är i vidare mån jämförligt med detta, än att det giver arrendatorn en motsvarande inkomst. Även för dylikt fall kräver emellertid billigheten, å ena sidan att jordägaren icke skall anses hava *undandragit* sig sin avtalsenliga skyldighet genom att inställa arbetet samt å andra sidan att jordägaren och arrendatorn böra vara pliktiga att så långt som möjligt tillmötesgå varandra, jordägaren med erbjudande och arrendatorn med antagande av det likvärdiga arbete jordägaren må kunna bereda. Denna billighetssynpunkt vinner uppenbarligen ökad betydelse ju längre arrendetiden är bestämd. Det kan med hänsyn härtill ifrågasättas, om ej en jämkning i avfattningen bör göras därhän, att det blir tydligt uttalat, att rätten till skadestånd skall inträda, allenast om jordägaren undandragit sig att tillhandahålla arrendatorn arbetet eller, om detta i avsevärd mån förlorat sitt värde för jordägaren, annat för arrendatorn lika förmånligt arbete.»

I motionerna I:298 av herrar *Georg Dahl* och *Valfrid Eriksson* och II:431 av herrar *Ros* och *Eriksson* i Västbro yrkades, att förevarande punkt måt- te utgå. Till stöd härför anfördes bl. a.:

»Måhända får denna bestämmelse tolkas så, att nämnda skadeståndsrätt för arrendatorn ej inträder, om jordägaren kan påvisa naturhinder (lågt vattenstånd, som omöjliggör flottning el. dyl.), brandskada eller annan omständighet, vilken måste rubriceras som force majeure, såsom anledning till arbetenas inställande. Men huru blir det, om exempelvis skogsarbetena måste inställas på grund av så stark konjunkturförsämring, att inga skogsprodukter kunna avsättas? Eller om en skogsägare nödgas inställa alla avverkningar, emedan strejk råder vid flottleden, så att man riskerar att ej få ut virket, innan det blir förstört. Måne ej den i § 7 föreslagna bestämmelsen då skulle kunna föranleda, att skogsarbetarna tillerkändes skadeståndsrätt för uteblivna arbetsförtjänster.

En bestämmelse av denna art är enligt vårt förmenande synnerligen svarberäknelig till sina konsekvenser och bör därför ej få ingå i arrendelagen.»

I motionen II:432 av herr *Anderson* i Storegården *m. fl.* yrkades, att ifrågavarande punkt måtte erhålla följande ändrade lydelse:

»Åligger arrendatorn att till jordägaren eller annan utgående dagsverken eller annat bestämt arbete, men undandragit sig jordägaren att tillhandahålla arrendatorn arbetet eller, om detta för jordägaren förlorat sitt huvudsakliga värde, annat för arrendatorn lika förmånligt arbete, njute arrendatorn skäligt skadestånd. Förbehåll, som strider mot vad i detta stycke stadgats, vare utan verkan.»

Till stöd för denna ändring framhölls, att i synnerhet då det gällde skogsarbete, kolning och annat det mången gång vore omöjligt för jordägarna att långt i förväg avgöra, huruvida visst arbete ur ekonomisk synpunkt kunde tillhandahållas under en längre tid. Punkten borde därför kompletteras med det tillägg, som en ledamot av *lagrådet* ifrågasatt.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet yttrade följande:

»Enligt utskottets mening är det billigt, att om arrendatorn i arrendeavtalet ålägges visst arbete till jordägaren, denne också bör vara skyldig att tillhandahålla arrendatorn arbetet. Undandraget sig jordägaren detta, bör han vara pliktig att till arrendatorn utgiva skadestånd. Det bör av skäl, som jordsakkunniga anfört, icke vara tillåtet, att jordägaren genom förbehåll i avtalet fritager sig från denna ersättningsplikt.

Såsom av de sakkunniga framhållits, torde det vara uppenbart, att, om jordägaren utan eget förvållande blir förhindrad tillhandahålla arrendatorn arbetet, någon skadeståndsskyldighet ej kan ifrågakomma. I överensstämmelse med vad departementschefen anfört håller även utskottet före, att det näppeligen skulle låta sig göra, att i lagen angiva de tämligen olikartade fall, då giltigt ursäkt kan tänkas föreligga för jordägaren. Utskottet kan ock instämma i departementschefens uttalande, att saknaden av dylika bestämmelser i den praktiska tillämpningen sannolikt icke skola komma att bereda någon egentlig svårighet.

Jordsakkunniga hava förmenat, att ifrågavarande bestämmelse icke torde komma att medföra några mera avsevärda olägenheter för jordägarna. Skulle ett planerat arbete av någon anledning behöva inställas, torde jordägaren nämligen sannolikt i flertalet fall hava möjlighet att i stället anvisa arrendatorn annat arbete. För utskottet framstår det emellertid såsom önskvärt, att i lagtexten utsättes, att jordägaren undgår skadeståndsskyldighet, om han kan tillhandahålla arrendatorn annat lika förmånligt arbete. Vid bedömande av frågan om det erbjudna arbetets förmånlighet för arrendatorn, bör givetvis tagas hänsyn även till andra omständigheter än den inkomst, som arbetet kan bereda arrendatorn.»

Med stöd av vad sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anfört under ovan angivna tre punkter föreslog utskottet en lagtext, av den lydelse, som innehålles i 7 § nu gällande arrendelag.

Inom utskottet anfördes reservationer beträffande detta förslag, nämligen

1) av herrar *Linder*, *Magnusson* i Kalmar, *Andersson* i Rasjön och *Johansson* i Uppmälby, vilka ansett, att 7 § bort tillstyrkas i den av Kungl. Maj:t föreslagna lydelsen.

2) av herrar *Lindhagen*, *Sjöblom* och *Hage*, som hemställt, att 7 § måtte erhålla följande lydelse:

»Lega skall utsättas i penningar eller naturalster och vara till beloppet bestämd.

Inträffar i orten allmän svårare missväxt, njute arrendatorn skälig nedsättning i legan. Kunnna parterna ej enas om nedsättningens storlek bestämmes den av skiljemän, såsom i 2 kap. 8 § i denna lag sägs.

I fråga om — — — ej tillämpning.»

Till stöd härför anförde herrar *Lindhagen* och *Hage*:

»Avtal om arrende av jordbruk samt arbetsavtal äro två skilda saker. Begreppen förvirras och praktiken äventyras, såsom erfarenheten ock lärt, av en sammankoppling. Jordbruket får ej det varaktiga skydd det behöver av hänsyn till arbetsavtalet och det senare ej den rörlighet, som det behöver av hänsyn till arrendeavtalet. En förnuftig bestämning av tiderna för avtalens gäldande kommer särskilt att stöta på ohjälpliga motsägelser.

Vid en utarrendering står det jordägare alltid fritt att bestämma sig, huruvida

han vill ingå arbetsavtal med arrendatorn eller icke. Arrendatorerna böra väl också ha frihet att välja. De organiserade arrendatorerna hava på senare tiden med styrka framhållit krav på en sådan åtskillnad. I dessa arbetslöshetens tider kan visserligen för mången arrendator det vara betryggande att hava rätt till arbete åtminstone under en avsevärd tid framåt. Men möjligheterna därtill äro som sagt beroende på jordägarnas vilja i alla fall. Tillgängligt arbete kommer för övrigt att i sin mån minska arbetslösheten vare sig detta lönetillfälle erbjudes den ena eller den andra.

Med bönder i orterna går det för sig att under i övrigt lika förhållanden träffa särskilda arbetsavtal. Den allmänna meningen är ju att ifrågavarande sociala arrenden skola småningom förvandlas till äganderätt och därefter ställer sig saken på samma sätt. Avtalens särskiljande blir således tillika en förberedelse till vad som oundvikligen skall komma.

Oss synes, att tillfälle till ändring av arrendevillkoren under pågående arrendetid bör beredas även vid andra katastrofer än missväxt såsom vid våldsamma konjunkturväxlingar. Härom har undertecknad Lindhagen antecknat reservation till jordkommissionens betänkande. Då emellertid väckande av motion i denna fråga försumrats, måste vi inskränka oss till denna erinran.»

Riksdagens kamrar stannade i olika beslut beträffande utskottets föresvarande förslag. Första kammaren godkände utskottets förslag under det att andra kammaren godkände propositionen. Vid den sammanjämkning, som företogs, fränföll andra kammaren sitt beslut och biträdde första kammarens beslut.

7 § allmänna arrendelagen har i nu gällande lag följande lydelse:

7 §.

Undandrager sig jordägaren att tillhandahålla arrendatorn arbete, som denne enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete, njute arrendatorn skäligt skadestånd. Förbehåll, som strider mot vad sålunda stadgats, vare utan verkan.

Skola för fastigheten utgöras dagsverken och är ej i avtalet bestämt, huru dessa skola fördelas å särskilda tider av året, skall hela antalet dagsverken på årets vektor i den mån det kan ske jämnt fördelas. För varje arrendeår eller, där avtalet innehåller föreskrift om utgörande av visst antal dagsverken under viss tid av året, för varje sådan tid bör jordägaren i god tid förut lämna arrendatorn uppgift å de dagar, då han har att utgöra dagsverken. Ej vare, ändå att avtalet annorlunda bestämmer, arrendatorn pliktig att för arbetets utförande inställa sig förr än å andra dagen efter det dylik uppgift meddelats honom. Arbetet må ej, ändå att annorlunda är avtalat, så utkrävas, att arrendatorn hindras att behörigen sköta sitt jordbruk; dock utgöre vad nu sagts ej hinder för utkrävande av jordbruksdagsverken enligt den fördelning, som genom avtalet blivit bestämd.

Ej må i avtalet stadgas förbehåll om skyldighet för arrendatorn att till jordägaren eller annan på tillsägelse utgöra tjänstbarhet utöver fastställt antal dagsverken eller annat bestämt arbete; ej heller förbud för arrendatorn att utföra arbete åt annan än jordägaren. Har dylikt förbehåll eller förbud skett, vare det utan verkan.

Vad i första och tredje styckena stadgas har ej avseende å skjutsning, vedhuggning eller därmed jämförlig tjänstbarhet, där den är av ringa betydighet.

I fråga om upplåtelse, som sker från ecklesiastikt boställe, äga bestämmelserna i denna paragraf ej tillämpning.

7 och 54 §§
allm. arrende-
lagen i gäl-
lande lydelse
och motsva-
rande bestäm-
melser i den
norrländska
arrendelagen.

I detta sammanhang torde böra återgivas allmänna arrendelagens dispensbestämmelser, vilka komma att närmare beröras här nedan. Dispensbestämmelserna återfinnas i 54 §, vilken har följande avfattning:

54 §.

Visas särskilda omständigheter böra föranleda därtill, att arrendeavtal, som skriftligen upprättats, undantages från tillämpning av något av stadgandena i 46—50 §§ eller 52 eller 53 §, och innehåller avtalet förbehåll, att medgivande därtill må sökas, ankomme på Konungens befallningshavande i det län, där fastigheten är belägen, att medgiva sådant undantag.

Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att på grund av det arrenderade områdets beskaffenhet och omfattning arrendatorn icke av jordbruket kan erhålla sin huvudsakliga bärgning eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av ovan nämnda stadganden.

Över Konungens befallningshavandes beslut i ärende, som nu sagts, må klagan föras i den ordning, som för ekonomimål i allmänhet är stadgad.

Avslås ansökningen, skall, därest arrendeavtalet ej annorlunda stadgar, detsamma anses förfallet.

Enligt 5 § norrländska arrendelagen skall 2 kap. 7 § nyttjanderättslagen lända till efterrättelse, därest arrendatorn enligt arrendeavtalet skall utgöra dagsverken eller annat arbete. Dispensbestämmelserna återfinnas i 31 § och äro av i huvudsak samma innehåll som den allmänna arrendelagens.

1930 års
riksdag.

I motionen II: 36 till 1930 års riksdag framställdes av herr *Herou m. fl.* yrkande om sådan ändring av allmänna arrendelagen och norrländska arrendelagen, att arbetsavtal sammankopplat med eller infört i arrendeavtal icke skulle hava laga verkan. Framställningen motiverades bl. a. sålunda. »Då skogsarbetarna, för att komma ur sitt dåliga löneläge, måste skapa sig starka fackliga organisationer och frammana solidaritet mellan alla arbetare och då arbetsavtal sammankopplade med arrendeavtal därvidlag kunde bli en black om foten, som hindrade arrendatorerna att företaga gemensamma löneaktioner, borde sammankoppling av arrendeavtal och arbetsavtal absolut förhindras. Den s. k. Bräcke-konferensen hade uttalat 'sin bestämda övertygelse att, för att arrendatorerna skola vinna full frihet över sin arbetskraft och sin personlighet överhuvud taget, genom tvingande lagbud måste förbjudas sammankopplande av arbetsavtal med arrendeavtal'.»

I de likalydande motionerna I: 167 av herr *Sandén* och II: 261 av herr *Sköld m. fl.* hemställdes bl. a. att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa dels undersökning rörande tillämpningen av den år 1927 beslutade arrendelagstiftningen framför allt vad gällde Värmlands län och Örebro läns bergslag och dels utredning rörande de åtgärder, som kunde anses lämpade för ett genomförande i praktiken av arrendelagstiftningen.

Ur motiveringen till denna hemställan inhämtas i sammanträngd form i huvudsak följande. Vid de förhandlingar, som efter 1927 års revision av arrendelagstiftningen förts mellan bolag och arrendatorer i Värmlands län och Örebro läns bergslag om nya arrendeavtal, hade bolagen i det stora hela vägrat femtonårig arrendetid. I flertalet fall erbjödes arrendatorerna ett- till femårig arrendetid, därvid förutsattes, att arrendatorn skulle underteckna den härför erforderliga dispensansökan. Ville arrendator ej gå in på dessa villkor, ämnade bolaget sälja arrendegården. Flertalet av arrendatorerna önskade emellertid av olika orsaker icke köpa arrendestället. Såsom dylika orsaker nämndes, att räntorna på köpeskillingen, även om denna i allmänhet icke vore oskäligen, bleve större än arrendeavgälden, att den till den friköpta fastigheten lagda skogen bleve otillräcklig eller för kostsam att inköpa samt framför allt att arrendatorn kände sig i denna egenskap mera trygg för erhållande av förefintliga arbetstillfällen. De arrendatorer, som ej önskade köp, stode då inför valet att lämna stället eller underteckna dispensansökan från den femtonåriga arrendetiden. För flertalet av de arrendegårdar, som fölle under norrländska arrendelagen i Värmlands och Örebro län, söktes därför dispens. Beviljades sådan, komme arrendelagens tvingande bestämmelse om arrendetiden icke att träda i tillämpning utan behandlas såsom obefintlig, vilket ledde till bristande aktning för lag och undergrävde statens auktoritet. Inför detta kunde statsmakterna ej bliva överksamma. — Att åstrama dispensförfarandet vore emellertid icke nu rådligt. Detta skulle få till följd mycket omfattande försäljningar av arrendegårdar. Vidare hade arrendatorerna genom möjligheten att gå med på kortare arrendeperioder vunnit jämkningar nedåt i bolagens ursprungliga krav på förhöjda arrendeavgifter samt lättare fått arbetsskyldighet intagen i arrendekontraktet, vilket senare även av många arrendatorer ansåges värdefullt. — I denna situation vore en ingående undersökning av arrendelagstiftningens tillämpning och läggning påkallad. Förhållandena i Värmland och Bergslagen tydde på att de ekonomiska och sociala grunder, som arrendelagen förutsatte, undergått en bestämd förskjutning, sedan principerna för denna lagstiftning först angavs. Vid den tid, norrlandslagstiftningen förbereddes, hade läget varit det, att bolagen med hänsyn till behovet av arbetskraft ej ville avhända sig sina arrendegårdar. Hellre än att sälja dessa måste bolagen bekväma sig att låta arrendelagen komma i tillämpning. Nu vore situationen annorlunda. Genom sommarhuggningarnas införande, tendensen till stegrad användning av motorfordon för skogskörslor, stor tillgång till arbetskraft och dennas större rörlighet genom förbättrat kommunikationsväsende hade bolagens behov av en till skogskörslor förpliktiga arrendatorskår märkbart minskats. De bördor, arrendelagstiftningen lade på bolagen, motvägdes ej längre av fördelen för dem att ha arrendatorer. Bolagen hade ej längre något emot att sälja arrendegårdar. Lagstiftningens tvångsmedel mot jordägarna i syfte att

skänka samhället stöd åt den svagare parten i intressekampen vore ej längre något tvångsmedel. — Vidare hade föreställningen, att arrendatorn icke hade högre önskan än att få övertaga arrendestället med äganderätt, fått en viss knäck genom vad under senaste tiden inträffat i Värmland och vissa delar av Bergslagen. Det funnes många arrendatorer, som icke önskade köpa, även om de haft tillräckliga resurser och fått köpa till skäliga villkor. De satte större värde på att ha trygghet för skogsarbete än på äganderätten. — Goda skäl föreläge därför för statsmakterna att vidtaga åtgärder i arrende frågan. Inom det område, dit den norrländska arrendelagen utsträcktes att gälla 1927, hade denna lag på en viktig punkt icke kommit i tillämpning. De förhållanden, som kommit i dagen i samband med uppgörandet av nya arrendeavtal, hade gjort troligt, att en sådan förskjutning inträtt i förhållandet mellan jordägare och arrendatorer, att den nuvarande arrendelagstiftningen icke på alla punkter på ett tillfredsställande sätt reglerade detta förhållande. Därför vore det nödvändigt, att från statsmakternas sida dels undersöktes, på vilket sätt den nya arrendelagstiftningen tillämpades i praktiken — endast staten torde ha nödig auktoritet att i detta avseende komma till ett tillfredsställande resultat — och dels verkställdes en utredning i syfte att utarbeta förslag till de åtgärder, som behövde vidtagas för att få arrendelagstiftningen tillämpad i praktiken.

Spörsmålet berördes även av herr *Lindhagen* i hans motion I: 206. Däri framställde herr Lindhagen yrkande om skrivelse till Kungl. Maj:t med anhållan bl. a. om undersökning av de stridiga förhållandena i Värmland och tilläventyrs även annorstädes mellan skogsbolagen och deras arrendatorer. De i motionen upptagna yrkandena motiverades i en annan motion av samma motionär (I: 205) med i huvudsak följande här i sammandraget referat återgivna synpunkter. Vissa av de mäktigaste skogsbolagen i Värmland sökte på ena eller andra sättet tvinga de underlydande skogsarbetarna att samverka med bolagen för den sociala lagstiftningens och till en början arrendelagens underminerande. Olika tillvägagångssätt användes. Till arrendatorn upplätes endast så mycket åkerjord, att arrendet fölle under det minimum av jord, som föreskrevs för lagens tillämpning. Återstoden av åkerbruket finge arrendatorn bruka utan särskilt avtal. Andra metoder vore, att arrendatorn vägrades 15-årig kontraktstid, för den händelse han ville behålla sin företrädesrätt till skogsarbete, eller att 15-årigt kontrakt medgäves mot villkor av en betydande förhöjning av arrendeavgälden eller att man hotade med försäljning till utomstående, ifall en arrendator, som ej önskade eller hade tillfälle att själv köpa på erbjudna villkor, icke fogade sig efter bolaget. — Denna aktion från stora värmländska bolags sida härflöte förmodligen från deras starka ställning i länet. Detta hade å andra sidan givit anledning till den starkare organisation, som skogsarbetarna inbegripet arrendatorer åstadkommit i dessa nejder. En huvudvikt hade blivit lagd på den indu-

striella klasskampen med undanskjutande av jordbrukets och den rätta jordfördelningens krav. De hotade arrendatorerna ville nu givetvis ej avstå från privilegierad rätt till arbetsförtjänst i skogarna, vilket skulle försämra deras ekonomi. De riskerade dessutom ännu starkare konkurrens med småbönderna och lösa arbetare i trakten. Av dessa orsaker voro de för tillfället alldeles obenägna att köpa även om de eljest ville och kunde. De på lager hopade ägostyckningarna utan vederbörlig odlings- och skogsmark verkade i samma riktning. Slutligen hade bolagen tvångsvis också vunnit, att arrendatorerna gemensamt med bolaget ingått till länsstyrelsen i Karlstad och begärt dispens enligt lagens medgivande. Man kunde förstå, vilket verksamt sätt detta vore såsom en praktisk början till ett ruinerande av den sociala jordlagstiftningen. — Vidare hade aktiesystemet vunnit en annan sak. Norrlandskommitténs uppgift hade varit att tillvarataga försörjningsmöjligheterna genom jordbruk. Det fastslogs därför, att de olika hemmanen och hemmansdelarnas gamla jordbrukskärna eller huvudgård med vederbörliga tillbehör i odlings-, skogs- och betesmark skulle först och främst bevaras för jordbruket. Om bolagen nu genom obetänksamhet eller lagstridiga handlingar tvingade arrendatorerna att gemensamt med jordägarna laga, att jordbruket förfölle och att gårdarna sjönke ned till enbart skogsarbetareboställen, strede detta mot de ända tills nu fastställda principerna. Det gagnade icke heller landet, och det äventyrade kommande släktens välfärd. Under en sådan försyndelse mot en rätt jordfördelning och lagarnas anda borde väl statsmakten ej lägga något hyende. Den värmländska fackföreningsrörelsen ginge väl också över sina gränser och befordrade samma äventyr, om den, såsom det uppgives, någon gång i sin begripliga desperation över aktiernas jordpolitik ibland förklarade sig för tillfället beredd att söka klarera situationen genom sedvanlig lönestrid och ej behöva någon social jordlagstiftning. — Uppbygglig vore icke heller konkurrensen mellan arrendatorer å den ena sidan samt småbönder och lösa arbetare å den andra om arbetsförtjänst i skogarna, som för alla kategorierna ansåges lika behöflig. Det funnes ingen annan väg ur en sådan inbördes strid mellan de mindre bemedlade än alla jordbrukens frigörelse från industriens äganderätt med vederbörliga tillbehör för jordbrukets fullkomnande samt ransonering av arbetstillfällena å kronans och industriens skogar, i den mån, trots rationell särskillnad mellan skogsarbete och jordbruk, det senare fortfarande behövde sådana förtjänster. — En utväg vore att med lagens bibehållande i oförkränt skick medgiva dispens för nu förevarande fall såsom en nödfallsutväg i anledning av aktiernas våldspolitik. En sådan bestämmelse borde antagas såsom lag redan vid 1930 års riksdag efter regeringsproposition eller motionsvis med samarbete mellan lagutskottet och justitiedepartementets lagbyrå. Den borde ha ungefär följande innehåll: »Har ägare av sådan jordbruksfastighet, som bör falla under den sociala arrendelagen, vägrat arrendatorn åtnjutande av någon lagens för-

del, vid äventyr att eljest ej bibehållas vid företrädesrätt till skogsarbete eller vid skäligen arrendeavgift eller hotat med jordbrukets tvångsförsäljning, må Konungen, i avvaktan på vederbörliga åtgärder, för dylikt missförhållandes undanröjande provisoriskt medgiva dispens från stadgad arrendetid, dock ej under 5 år.»

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet yttrade i sitt utlåtande nr 1 beträffande herr Herous m. fl. motion, att de skäl, som sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet 1927 anfört mot ifrågasatt förbud att sammankoppla arrendeavtal med arbetsavtal, alltjämt hade giltighet, i följd varav utskottet icke kunde tillstyrka bifall till motionen. Beträffande övriga nu anförda motioner yttrade utskottet följande.

Den norrländska arrendelagen, vilken som bekant avsåge arrenden om minst 4 hektar inrösningsjord och högst 25 hektar odlad jord under bolag och med dem likställda jordägare samt sedan 1909 gällt för Norrland och övre Dalarne, utsträcktes så nyligen som 1927 till övriga delar av Kopparbergs län samt till Värmlands län och Örebro läns bergslag samtidigt som i allmänna arrendelagen, för övriga Sveriges vidkommande, intogs särskilda bestämmelser för arrenden om minst 4 och högst 25 hektar odlad jord under bolag och likställda. Bland dessa bestämmelser inginge liksom i den norrländska arrendelagen tvingande stadgande om 15-årig arrendetid. Från den sociala arrendelagstiftningens bestämmelser kunde emellertid, om särskilda omständigheter därtill föranledde, dispens meddelas av länsstyrelsen. Enligt för arrenden i allmänhet gällande rättsregel mötte ej hinder att sammankoppla arrendeavtal med arbetsavtal, därvid jordägaren under skadeståndsskyldighet vore pliktig tillhandahålla arrendatorn enligt avtalet bestämt eller annat lika förmånligt arbete.

De nu förevarande motionerna avsåge att skildra vad som, efter den sociala arrendelagstiftningens utsträckning och revision år 1927, inträffat inom Värmland och vissa delar av Bergslagen på arrendeifrågans område. De därstädes talrika arrendatorerna under de stora skogsbolagen skulle fästa särskild vikt vid behållandet av säkra arbetstillfällen i skogarna samt i många fall mindre gärna eftersträva friköp av gårdarna. Bolagen i dessa trakter med intensivt skogsbruk skulle å sin sida, särskilt med hänsyn till förenämnda skadeståndsbestämmelse, icke vara benägna för 15-åriga arrenden med intagna arbetsavtal samt föredroge framför detta att påskynda arrendegårdsförsäljningar. I det uppkomna läget enade sig kontrahenterna i många fall om att begära dispens, som i regel beviljades, i och för ingående av kortfristiga arrenden, därvid den för båda parterna värdefulla arbetsfrågan samtidigt ordnades.

Nu ifrågasattes i motionerna, huruvida icke statsmakterna hade anledning att i den inom Värmland och vissa delar av Bergslagen sålunda uppkomna situationen verkställa undersökning i arrendeifrågan och skrida till övervägande av åtgärder. På spörsmålet lades emellertid rätt skiljaktiga

synpunkter å ena sidan i de av herr Sandén och herr Sköld m. fl. väckta motionerna och å andra sidan i herr Lindhagens motion. Av de förstnämnda motionärerna betonades, att den i nämnda trakter framträdande situationen bottnade i viss förskjutning av de ekonomiska och sociala grunder, som arrendelagstiftningen förutsatte vara till finnandes, ävensom att den nuvarande sociala arrendelagstiftningen icke i allo på ett tillfredsställande sätt reglerade förhållandet. Av herr Lindhagen ifrågasattes, huruvida icke det uppkomna konfliktläget härrörde från bemödanden från de stora bolagens sida att sätta den sociala jordlagstiftningen ur spelet samt att åtgärder borde vidtagas för ytterligare begränsning av dessas befogenheter över den svenska jorden.

För egen del ville utskottet principiellt framhålla det betänkliga i att så snart, som nu ifrågasattes, efter antagandet av en i avtalsrätten så djupt ingripande lagstiftning som de sociala arrendebestämmelserna ånyo upptaga detta lagstiftningsärende. Att införandet av sådan lagstiftning som 1927 års arrendelagar kunde vid övergången i vissa fall medföra komplikationer och svårigheter för avtalskontrahenterna att anpassa sig vore förklarligt men torde icke hava varit oförutsett. De i motionerna åberopade förhållandena vore i lokalt hänseende starkt begränsade samt avsåge bygder med framträdande bolagsväsende och en ganska kompakt och talrik arrendatorskår, vilket kunde tänkas hava medfört, att brytningar här gjort sig särskilt märkbara. Härtill komme, att skogsarbetsfrågan i dessa bygder tillmättes stor betydelse av båda kontrahenterna. Då erfarenheterna från landets övriga delar ej föranlett liknande uppmärksamhet eller krav på åtgärder, syntes den förevarande frågan böra anses vara av begränsad räckvidd. Sålunda hölle utskottet särskilt före, att då den norrländska arrendelagen haft tillfredsställande verkningar inom de delar av riket, där den gällt före 1927, anledning saknades att för dessa delars vidkommande till ny prövning upptaga arrendelagfrågan. Utredningen torde alltså böra inskränkas att avse, att kännedom vunnes om erfarenheterna vid tillämpningen av nu gällande arrendelagar i fråga om sociala arrenden särskilt inom de delar av riket, dit den norrländska arrendelagen utsträcktes 1927.

Av motionerna och införskaffade ytterligare upplysningar hade utskottet ej kunnat undgå att finna, att arrendefrågan inom Värmland och vissa delar av Bergslagen vore i sådant läge, att den ur allmän och social synpunkt ej borde lämnas obeaktad. Den undersökning, som utskottet med hänsyn härtill förordnade, torde i främsta rummet böra avse sammanhanget mellan skogsarbetsfrågan och arrendevillkoren, däribland arrendetidens längd, ävensom spörsmålet om kombination av arbets- och arrendavtal. På grundval av vad vid dylik utredning framkommit torde böra förutsättningslöst övervägas, huruvida och i vad mån åtgärder kunde vara av behovet påkallade, utöver vad som förhandlingsvis kunnat vin-

nas, i syfte att de nu framträdande missförhållandena måtte kunna undanröjas.

Med anledning av förevarande motioner ville utskottet följaktligen förorda anhållan hos Kungl. Maj:t om utredning rörande erfarenheterna vid tillämpningen av nu gällande arrendelagar i vad avsåge arrenden, som fölle under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den norrländska arrendelagen utsträcktes genom lag den 27 juni 1927, och om framläggande för riksdagen av de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Riksdagen godkände utskottets hemställan om utredning i förevarande hänseende och avlät den 23 maj 1930 en skrivelse (nr 276) till Konungen, i vilken skrivelse riksdagen anhöll bl. a., att Kungl. Maj:t ville verkställa utredning rörande erfarenheterna vid tillämpningen av nu gällande arrendelag i vad avser arrenden, som fölle under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den norrländska arrendelagen utsträcktes genom lag den 27 juni 1927, ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

*Chefens för
jordbruks-
departementet
uttalande till
statsrådspro-
tokollet den 4
december
1930.*

Vid berörda skrivelses anmälan i statsrådet den 4 december 1930 hemställde statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet om bemyndigande att tillkalla särskilda utredningsmän för att verkställa ovan angivna jämte vissa andra av riksdagen i skrivelsen ifrågasatta utredningar. Departementschefen anförde härvid, så vitt nu är i fråga, följande:

Den i avseende å arrendelagstiftningen nu begärda utredningen åsyftade närmast undersökning om erfarenheterna vid tillämpningen av den sociala arrendelagstiftningen beträffande arrenden under bolag i Värmland och vissa delar av Bergslagen. Enligt de motioner, som föranlett riksdagsframställningen i denna del, skulle vissa missförhållanden hava framträtt på detta område. Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet, som införskaffat, ytterligare upplysningar om arrendefrågan i Värmland och vissa delar av Bergslagen (utskottets utlåtande nr 1 sid. 169 ff.), uttalade, att denna fråga vore i sådant läge, att den ur allmän och social synpunkt ej borde lämnas obeaktad. Därför förordade utskottet en undersökning, som i främsta rummet borde avse sammanhanget mellan skogsarbetsfrågan och arrendevillkoren, däribland arrendetidens längd, ävensom spörsmålet om kombination av arbetsavtal och arrendeavtal. På grundval av vad vid dylik utredning framkommit borde, enligt utskottet, förutsättningslöst övervägas, huruvida och i vad mån åtgärder kunde vara av behovet påkallade, utöver vad som förhandlingsvis skulle kunna vinnas, i syfte att de framträdande missförhållandena måtte kunna undanröjas.

Sedan Kungl. Maj:t bifallit departementschefens hemställda tillkallade denne den 4 december 1930 särskilda utredningsmän. Denna kommitté antog namnet *Sociala jordutredningen*.

Sociala jordutredningens tillkallande.

Sociala jordutredningens inhämtade upplysningar.

Sociala jordutredningen har genom att utsända frågeformulär sökt erhålla vissa upplysningar rörande hithörande spörsmål. Sålunda har genom hänvändelse till landssekreterarna i riket utredning införskaffats rörande den omfattning, i vilken dispens sedan den 1 augusti 1927 meddelats jämlikt 2 kap. 54 § nyttjanderättslagen och 31 § norrländska arrendelagen. Vidare har Sociala jordutredningen genom hänvändelse till egnehemsnämnderna, jordbrukskommissionerna, ett stort antal skogsbolag och skogsarbetaresammanslutningarna sökt erhålla upplysning bl. a. rörande dels den utsträckning, vari det förekommit, att arrendeavtal och arbetsavtal förenas, dels lämpligheten av de nuvarande bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen.

I. Upplysningar inhämtade genom frågeformulär.

A) Utredning rörande förekomsten av dispens.

Förekomsten av dispens.

I skrivelser till landssekreterarna hemställdes om upplysningar i följande hänseenden:

1. Antalet efter den 1 augusti 1927 avgjorda ärenden rörande dispens;
2. Allmänna upplysningar om de bifallna ärendenas art (arrendetidens längd m. m.) samt om de särskilda grunder, som tillämpats vid ärendenas prövning;
3. Antalet i ämnet inkomna, ej avgjorda ärenden.

De med anledning härav avgivna svaren utvisa följande:

Stockholms län. Antalet efter den 1 augusti 1927 avgjorda ärenden angående dispens enligt 54 § nyttjanderättslagen utgör 75. Samtliga ansökningar hava bifallits sedan landsfiskalen och egnehemsnämnden blivit hörda. Flertalet ansökningar hava avsett befrielse från 46 § arrendelagen, men ett stort antal avsåg befrielse jämväl från ett eller flera av övriga i 54 § upptagna lagrum. Såsom skäl har åberopats antingen att fastigheterna vore under styckning eller försäljning eller föremål för ägoutbyte eller att jordägaren behövde friare dispositionsrätt över fastigheten. 14 ärenden gällde fideikommissjord, till vars försäljning Kungl. Maj:t meddelat tillstånd. Antalet inkomna, ej avgjorda ärenden utgjorde 5.

Uppsala län. Antalet efter den 1 augusti 1927 avgjorda dispensärenden utgör 82. Samtliga hava bifallits. Ärendena avse undantag från tillämpningen av stadgandena i 46, 48, 49 och 50 §§ nyttjanderättslagen. Yttranden över ansökningarna hava infordrats från vederbörande landsfiskal och jordbrukskommission. Skälet för undantag från arrendetids-

bestämmelserna har varit att fastigheterna enligt uppgjord plan voro avsedda att försäljas. Något oavgjort ärende förelåg icke.

Södermanlands län. Antalet efter den 1 augusti 1927 avgjorda dispensärenden utgör 12. Av de inkomna dispensansökningarna hava 10 bifallits samt 2 förklarats icke föranledda bifall, när i dessa fall ansökan om dispens icke varit erforderlig. Härtill komma 2 ärenden, i vilka ansökningarna återkallats innan de föranlett slutligt beslut av länsstyrelsen. Flertalet ansökningar hava avsett vinnande av lättnad i gällande bestämmelser om arrendetidens längd. I ett fall har befrielsen gällt 46—50 §§ arrendelagen. Såsom skäl för erhållande av dispens har i 9 fall åberopats behov av friare dispositionsrätt över fastigheterna i och för dessas försäljning, i vissa fall i enlighet med tidigare uppgjord plan. I ett fall hava parterna åberopat den omständigheten, att arrendatorn på grund av det arrenderade områdets omfattning icke av jordbruket kunnat erhålla sin huvudsakliga bärgning. Länsstyrelsen, som i varje fall inhämtat yttrande från hushållningssällskapets förvaltningsutskott, har vid prövning av ansökningarna icke tillämpat några förutbestämda grunder utöver de i lagen angivna utan bedömt det speciella fallet med hänsyn till billighet och lämplighet. Ett i ämnet inkommet ärende var vid uppgiftens lämnande ännu oavgjort.

Östergötlands län. Under tiden från och med den 1 augusti 1927 har avgjorts 56 ansökningar om sådan dispens, som avses i 54 § nyttjanderättslagen. Ansökningarna, som samtliga bifallits, avse en arrendetid av 1 år för 15 lägenheter, 2 år för 12 lägenheter, 3 år för 2 lägenheter, 5 år för 10 lägenheter, 6 år för 9 lägenheter och »kortare tid än 10 år» för 8 lägenheter. Anledningen till begärd förkortning av arrendetiden har i huvudsak varit dels att jordägaren efter arrendetidens slut ämnade försälja fastigheten och dels att arrendatorn snarast möjligt ämnade köpa fastighet. Något oavgjort ärende förelåg icke.

Jönköpings län. Antalet enligt 54 § nyttjanderättslagen avgjorda dispensärenden utgör 17 (därav 12 under år 1929). Samtliga dispensansökningar hava bifallits. Ärendena avse dispens från minimiarrendetiden. Den avtalade arrendetiden har i 14 fall utgjort 5 år, i 2 fall 2 år och i 1 fall 1 år. Såsom skäl för ansökningarna har i de fall, där arrendetiden utgjort 5 år, åberopats, att arrendatorn på grund av det arrenderade områdets beskaffenhet och omfattning icke av jordbruket kunde erhålla sin huvudsakliga bärgning, eller att det med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk för jordägaren vore av synnerlig vikt att över området ifråga äga friare bestämmanderätt än som följde av bestämmelserna i 41—50 §§ eller 52 eller 53 § nyttjanderättslagen. I ett av omförmälda fall har därjämte åberopats att arrendatorn icke önskade längre arrendetid än 5 år. Med avseende å övriga ärenden, där arren-

detiden utgjort 2 resp. 1 år, har anförts, att för uppförande av nybyggnader och hägnader å fastigheterna, som föranletts av i samband med laga skifte bestämd utflyttning, erfordrades 2 resp. 1 år samt att fastigheterna, som tillhörde samma skifteslag, därefter lämpligen borde utarrenderas från en och samma tidpunkt. Något oavgjort ärende förelåg icke.

Kronobergs län. Efter den 1 augusti 1927 hava avgjorts 3 ärenden rörande sådan dispens, som avses i 54 § nyttjanderättslagen. Samtliga ansökningar hava bifallits. Ärendena hava avsett förlängning av arrendeavtal med förutvarande arrendator på resp. 1, 2 och 3 år. Dispensen har allenast avsett undantag från bestämmelserna i 46 § arrendelagen. Anledningen till den begärda förkortningen har varit pågående lantmäteriförrättningar och påbörjade underhandlingar om fastigheternas försäljning. Något oavgjort ärende förelåg icke.

Kalmar län. Länsstyrelsen hade efter den 1 augusti 1927 avgjort 3 ärenden rörande dispens enligt 54 § nyttjanderättslagen. Ansökning har i 1 fall bifallits och i 1 fall avslagits. I det tredje fallet befunnos de särskilda bestämmelserna om jordbruksarrenden under bolag icke tillämpliga, varför ansökningen icke föranledde någon åtgärd. I det fall, där ansökningen bifölls, omfattade ansökningen 3 arrenden med en arrendetid av 1 år. Dispensen avsåg befrielse från bestämmelserna i 46 § om arrendetidens längd och motivet för ansökningen var försäljningsavsikt. Något oavgjort ärende förelåg icke.

Kristianstads län. Efter den 1 augusti 1927 hava 3 dispensärenden avgjorts. I samtliga fall hava parterna varit eniga om att söka dispens. Ansökningarna hava bifallits. Ärendena hava avsett rätt att utarrendera fastigheter under fideikommiss på kortare tid än 10 år, i ett fall när fastigheten försålts till arrendatorn men Kungl. Maj:ts tillstånd till försäljningen icke kunde väntas före den löpande arrendetidens utgång, i ett fall när arrendatorn själv icke vågade förlänga arrendet på längre tid än 5 år och i ett fall emedan arrendatorn icke kunde ställa säkerhet för arrendet för mer än 4 år. Några inkomna icke avgjorda ärenden funnos icke.

Malmöhus län. Antalet enligt 54 § nyttjanderättslagen avgjorda dispensärenden utgör 8, vilka samtliga bifallits. Ansökningarna, som samtliga gälla dispens från 46 § nyttjanderättslagen, avse en arrendetid av 1 år för 5 lägenheter, 5 år för 1 lägenhet, 8 år för 1 lägenhet och 10 år för 1 lägenhet.

Skälen för dispens hava varit: 1) att egendomen skulle försälas, 2) att egendomen brukades i samband med annan för samma tidsperiod arrenderad egendom, 3) att arrendatorn var på obestånd, 4) förekomsten

av vissa fyndigheter (kol, lera eller krita) å egendomen. Något oavgjort ärende förefanns icke.

Göteborg och Bohus län. Endast 1 dispensärende har förekommit. Ansökningen, som hade avseende å en fastighet, gällde undantag från tillämpningen av stadgandena i 46—50 samt 52 och 53 §§ nyttjanderättslagen. Arrendetiden var 3 år. Såsom motiv för dispensen anfördes att arrendatorn ämnade inom de närmaste åren inköpa en fastighet, som han skulle bruka, och icke önskade längre arrendetid än 3 år. Ansökningen bifölls.

Älvsborgs län. Efter den 1 augusti 1927 har till länsstyrelsen inkommit 4 dispensansökningar, avseende undantag från tillämpningen av 46—50 samt 52 och 53 §§ arrendelagen. Arrendetiden har omfattat i två fall 1 år och de båda övriga fallen 5 år. Utredning har verkställts genom vederbörande landsfiskals försorg. Samtliga ansökningar hava bifallits.

Skaraborgs län. Antalet av länsstyrelsen efter den 1 augusti 1927 avgjorda dispensärenden utgör 15. Av dispensansökningarna hava 14 bifallits och 1 avslagits. Dispensen har i flertalet fall avsett undantag från tillämpning av stadgandena i 46 § arrendelagen, i några fall från stadgandena i 48 § samt i ett fall från stadgandena i 46—50 samt 52 och 53 §§. Över ansökningarna har jordbrukskommissionen yttrat sig. I samtliga fall har arrendetiden omfattat allenast 1 år. Motivet för ansökningarna har i flertalet fall varit, att det för jordägaren ansetts vara av synnerlig vikt med hänsyn till eget skogsbruk att få friare bestämmanderätt än lagen medgiver. I några fall har försäljningsavsikt motiverat ansökningen. Därjämte har prövats 3 ansökningar om dispens beträffande arrendeavtal rörande fideikommissjord, vilka ansökningar bifallits. Dessa avtal hava avsett en arrendetid av 5 år. Grunden för bifall till ansökningarna har varit jordägarens intresse att få arrendeavtalen att utlöpa samtidigt med redan befintliga avtal om nyttjanderätt till annan till fideikommisset hörande jord. Antalet inkomna ej prövade ärenden utgör 1.

Värmlands län. Vidkommande de hos länsstyrelsen under tiden den 1 augusti 1927—den 31 maj 1931 inkomna ärenden rörande dispens enligt 31 § norrländska arrendelagen meddelas följande tablå:

Ansökningar	Arrendetidens längd													
	10 år		5 år		4 år		3 år		2 år		1 år		Summa	
	F	K	F	K	F	K	F	K	F	K	F	K	F	K
Bifallna	5	—	50	133	3	4	19	8	16	3	51	7	144	155
Avslagna	—	—	1	10	1	—	—	4	3	1	2	—	7	15
Summa	5	—	51	143	4	4	19	12	19	4	53	7	151	170

F = ärenden, i vilka som huvudskäl för ansökningen åberopats försäljningsavsikt. Under denna rubrik hava jämväl upptagits några fall, i vilka till stöd för ansökningen åberopats, att å arrende upplåtna områden inom viss angiven tid er-

fordrades för industriutvidgningar (1 fall med arrendetid om 10 år) eller förändrat brukningssätt (1 fall med arrendetid om 2 år och 1 fall med arrendetid om 1 år).

K = ärenden, i vilka såsom huvudskäl för ansökningen åberopats avtalad kolningsskyldighet.

I samtliga angivna ärenden (utom 1) har uteslutande varit fråga om dispens från föreskriften i 2 § av oförmälda lag angående en arrendetid av 15 år; och hava i alla dessa fall (utom 1) vederbörande arrendator lämnat skriftligt medgivande till den sökta dispensen. I förstberörda undantagsfall har jämväl begärts undantag från gällande föreskrifter om byggnadsskyldighet. Ansökningen har i detta fall grundats därpå, att den arrenderade lägenheten komme att försäljas till arrendatorn och att för ordnande av försäljningen påkallades en förlängd arrendetid av 1 år. I det fall åter, då arrendatorn icke lämnat medgivande till den sökta dispensen, har sökanden lämnats tillfälle att fullständiga ansökan. Även i detta fall har till stöd för ansökningen anförts, att fråga vore om försäljning av den å arrende upplåtna lägenheten och att för ordnande av sådan försäljning vore erforderlig en arrendetid av 1 år.

I samtliga avgjorda ärenden hava verkstälts utredningar genom vederbörande landsfiskaler. Av landsfiskalerna hava i åtskilliga fall återgivits arrendatorernas skäl och synpunkter för deras antagande av arrendeavtal på kortare giltighetstid än 15 år.

Åtskilliga arrendatorer hava meddelat, att de erbjudits köp av arrendegård men av brist på medel eller eljest icke kunnat eller velat antaga dylikt erbjudande. I övrigt hava uppgifterna om erbjudande av köp varit växlande; vissa arrendatorer hava uppgivit sig icke hava hört talas om, att bolaget hade för avsikt att sälja av dem arrenderade gårdar, andra åter hava uttalat, att de befarat sådan försäljning, ehuru de själva icke mottagit anbud att köpa. Åtskilliga arrendatorer hava uppgivit, att de erbjudits en arrendetid av 15 år, men, då de ansett villkoren därför alltför betungande, sökt och erhållit kortare arrendetid under lindrigare betingelser. I ett fall har arrendator förklarat, att han väl önskat 15 års arrendetid men i konkurrens om arrendet antagit kortare tid. I många fall hava arrendatorerna förklarat, att de väl helst önskat erhålla en arrendetid om 15 år, men att de, då bolaget visat sig obenäget att sluta arrendeavtal på nämnda tid, godkänt den kortare arrendetiden. Huvudskälet har därvid enligt deras utsagor varit, att de, särskilt för familjens skull, ansett det för sig fördelaktigare att antaga erbjudet arrendeavtal än att äventyra, att icke något arrendeavtal komme till stånd. Från en del av arrendatorerna har emellertid samtidigt framhållits, att arrendevillkoren i övrigt voro skäligen och att de föredrogo arrende framför köp av sin arrendegård. I vissa fall har arrendator uttryckligen angivit, att han genom kolningsskyldighet velat tillförsäkra sig arbete, och i andra fall har arrendator förklarat sig fullt tillfredsställd med eller likgiltig för

arrendetidens längd. Härjämte har såsom skäl för godkännande av den kortare arrendetiden bl. a. uppgivits, att arrendator icke kunde omedelbart inköpa arrendegård, men beräknade att med anhörigas bistånd framdeles bliva i tillfälle därtill, eller att arrendator avsåge att framdeles övergå till annan verksamhet m. m. dylikt, och att i följd därav arrendatorn själv begärt den kortare arrendetid, som det upprättade arrendeaftalet omfattade.

Av ärenden, som icke avgjorts vid uppgiftens lämnande, voro 4 beroende på länsstyrelsens åtgärd, 10 under utredning genom vederbörande landsfiskal och 1 beroende på fullföljd av sökanden.

Örebro län. Antalet efter den 1 augusti 1927 avgjorda dispensärenden utgör 46, berörande 208 fastigheter. Samtliga ansökningar hava bifallits. Beträffande en ansökan, som avsåg 3 fastigheter, bifölls emellertid ansökningen endast beträffande en av fastigheterna. Den medgivna arrendetiden utgör i flertalet fall 1 år. Dock förekommer även arrendetid av 2 år, 3 år och 5 år. Uppgivna skälen till sökta dispenser hava merendels varit fastigheternas försäljning, därvid icke sällan åberopats, att bolagen på grund av numera gällande bestämmelser ansåge sig icke kunna hålla fastigheterna upplåtna under arrende. Övriga skäl för dispens hava varit: 1) att laga skifte förestode, 2) att arrendatorn ej hade full försörjning å fastigheten, 3) arrendatorns egen önskan, 4) vederbörande arrendators höga ålder, 5) att arrendatorn för att tillträda annat snart ledigt arrende icke önskade kvarstanna vid fastigheten under längre tid än den i ansökningen ifrågasatta, samt 6) att bolaget med hänsyn till skogsbruket önskade friare bestämmanderätt över fastigheten.

Västmanlands län. Antalet enligt 54 § nyttjanderättslagen avgjorda dispensärenden utgör 94, vilka alla bifallits sedan jordbrukskommissionen hörts i ärendet. Ärendena avse dispens beträffande arrendetidens längd, därvid i det helt övervägande antalet fall medgivits ett års arrendetid. Motiven för dispens hava varit 1) fastigheten skulle säljas, 2) att lantmäteriförrättning å fastigheten förestode, 3) pågående utredning om att lägga arrendegården under eget bruk, 4) att egendomen erfordrades för industriutvidgning, 5) att arrendatorn ej hade full försörjning å fastigheten, 6) arrendatorns olämplighet för jordbruk och skogsarbete, 7) svårighet för arrendatorn att finansiera arrendet, 8) att arrendatorn önskade kortare arrendetid med hänsyn till annan av honom driven rörelse, 9) svårighet för arrendatorn att erhålla hjälp vid egendomens brukande, 10) arrendatorns sjuklighet, 11) arrendatorns höga ålder. Antalet inkomna, ej avgjorda ärenden utgjorde 1.

Kopparbergs län. Antalet efter den 1 augusti 1927 avgjorda dispensärenden utgör 25, avseende 55 lägenheter. Ansökningarna, som samtliga bifallits sedan vederbörande landsfiskal avgivit yttrande, avse en arrendetid av 1 år för 23 lägenheter, 2 år för 7 lägenheter, 3 år för 5 lägen-

heter och 5 år för 20 lägenheter. Dessutom hava bifallits 2 ansökningar, avseende 10 arrenden av åkerjord med 1 års arrendetid. Något oavgjort ärende förelåg icke. Såsom motiv för ansökningarna har åberopats: 1) fastighetens försäljning, 2) att med hänsyn till eget skogsbruk det för jordägaren vore av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följde av lagens stadganden, 3) avtalad kolningsskyldighet, 4) att egendomen framdeles behövdes för industriverksamhet, 5) att arrendatorn hade svårighet att binda sig för så lång tid som 15 år.

Gävleborgs län. Antalet avgjorda dispensärenden utgör 2, avseende en arrendetid av resp. 2 och 1 år. Ansökningarna föranleddes därav att vederbörande bolag hade för avsikt att under den närmaste tiden försälja den utarrenderade jorden och att en arrendeupplåtelse på längre tid skulle komma att utgöra hinder för en sådan försäljning. Båda ansökningarna biföllos.

I *Gotlands, Blekinge, Hallands, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens* och *Norrbottnens län* har något dispensärende icke förekommit under nämnda tid.

B) Utredning rörande den utsträckning, vari kombinerad av arrendeavtal och arbetsavtal förekomma.

Till egnahemsnämnderna och jordbrukskommissionerna samt till ett stort antal skogsbolag och till skogsarbetaresammanslutningarna har framställts följande fråga:

»Förekommer det att arrendeavtal kombineras med arbetsavtal?

Vid jakande svar å denna fråga torde angivas de bestämmelser, som pläga intagas i arrendekontraktet då dylika avtal kombineras med varandra.»

Av egnahemsnämnderna och jordbrukskommissionerna har anförts följande:

1) *Stockholms läns och stads hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden:* Nämnden hade sig ej bekant, att det inom länet förekomme, att särskilt arbetsavtal inginges vid sidan av arrendekontraktet. Beträffande åter frågan om arbetsskyldighetens intagande i själva arrendeavtalet, så hade detta varit vanligt före 1927 års lagändring. Efter 1927 hade arbetsskyldigheten i kontrakten allt mer börjat försvinna. Anledningen härtill finge nog anses vara, att jordägarna voro rädda för den i § 7 av lagen intagna *skyldigheten* för dem att hålla arrendatorerna med avtalat arbete ävensom arrendatorns härpå grundade skadeståndsrätt.

Hos arrendatorerna kunde förspörjas ett begynnande missnöje däröver, att berörda stadgande, som väl varit avsett att gagna dem, i själva verket gjorde dem mer skada, enär det berövade dem den företrädesrätt till skogsarbete, som i dessa tider hade varit synnerligen värdefull för dem.

Förekomsten
av kombinerad
avtal mellan
arrendeavtal
och arbets-
avtal.

b) *Jordbrukskommissionen*: Kommissionen hade ingen erfarenhet på området.

2) *Uppsala läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.

b) *Jordbrukskommissionen*: Kommissionen hade sig visserligen bekant att kombinerade arrende- och arbetsavtal förekomme men visste icke närmare på vilka bestämmelser dessa avtal vore grundade.

På en del håll, Lenna Bruks A. B., Barkens sågverksbolag m. fl., funnes säravtal gällande arbetsprestationer för samma tid som för arrendekontraktet. I dessa förbunde sig arrendatorerna att godkänna den prislista för körning, huggning o. dyl., som för varje år av bolaget uppgjordes och vilken gällde även icke arrendatorer. Någon olägenhet vid tillämpning av detta system hade icke försports.

3) *Södermanlands läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Kontrakten — särskilt å skogsgårdar — innehöle bestämmelser om skyldighet att utföra skogsarbeten.

b) *Jordbrukskommissionen*: Kontrakten innehöle bestämmelser angående arbetsavtal av mycket skiftande natur.

4) *Östergötlands läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Det torde förekomma, att arrendeavtal kombinerades med arbetsavtal, varvid arbetsavtalet vanligen avsåge att reglera förhållandena parterna emellan på grund av arrendatorns åtagande att verkställa skogskörslor och skogsarbeten. Nämnden vore emellertid av den uppfattningen, att denna kombination av avtal alltmör vore i avtagande.

b) *Jordbrukskommissionen*: Har ej yttrat sig i ärendet.

5) *Jönköpings läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Har ej yttrat sig i ärendet.

b) *Jordbrukskommissionen*: Har ej yttrat sig i ärendet.

6) *Kronobergs läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Att arrendeavtal kombinerades med arbetsavtal torde numera sällan förekomma.

b) *Jordbrukskommissionen*: Kommissionen hade ingen erfarenhet på området.

7) *Kalmar läns norra hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Dylik kombinerings förekomme icke.

b) *Jordbrukskommissionen*: Dylik kombinerings torde endast i ringa mån förekomma.

8) *Kalmar läns södra hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: I arrendekontrakten plögade angivas antingen

arrendesumman samt huru densamma skulle utgöras i kontanter och viss arbetsprestation uttryckt i dagsverken av visst slag eller allenast viss arbetsprestation.

b) *Jordbrukskommissionen*: Tidigare hade sådan kombination förekommit i stor utsträckning i form av dagsverkstorp, men numera överginge man mer och mer till kontantarrende i de fall då torpen icke nedlades.

9) *Gotlands läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.

b) *Jordbrukskommissionen*: Kommissionen hade ingen erfarenhet på området.

10) *Blekinge läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.

b) *Jordbrukskommissionen*: Kommissionen hade ingen erfarenhet på området.

11) *Kristianstads läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Dylik kombination förekomme.

b) *Jordbrukskommissionen*: Kommissionen hade ingen erfarenhet på området.

12) *Malmöhus läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.

b) *Jordbrukskommissionen*: Har ej yttrat sig i ärendet.

13) *Hallands läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Arrendeavtal kombinerades väl stundom med arbetsavtal, men det vanliga vore att arrendet i dess helhet utgjordes genom arbete (torparrende).

b) *Jordbrukskommissionen*: Arrendeavtal kombinerades väl stundom med arbetsavtal, men det vanliga vore att arrendet i dess helhet utgjordes genom arbete (torparrende).

14) *Göteborgs och Bohus läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.

b) *Jordbrukskommissionen*: Har ej yttrat sig i ärendet.

15) *Älvsborgs läns norra hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Förhållandet vore okänt.

b) *Jordbrukskommissionen*: Ifrågavarande kombination torde säkerligen endast i ringa mån förekomma.

16) *Älvsborgs läns södra hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.

b) *Jordbrukskommissionen*: Vid en del arrendegårdar och torp under jordbruksfastigheter tillhörande bolag förekomme, att arbetsavtal kombinerades med arrendeavtal.

17) *Skaraborgs läns hushållningssällskaps område.*

- a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.
 b) *Jordbrukskommissionen*: Kombination av arrende- och arbetsavtal förekomme praktiskt taget ej inom länet.

18) *Värmlands läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Att arrendeavtal i vissa fall kombinerades med arbetsavtal förekomme, men då denna fråga utförligt endast kunde besvaras av bolagen och arrendatorerna, ansåge sig nämnden ej närmare böra ingå på densamma.

b) *Jordbrukskommissionen*: Arrendeavtal plögade i stor utsträckning kombinerades med arbetsavtal, varigenom arrendatorn tillförbundades att — mot ersättning enligt gällande arbetspriser — utföra vanligtvis skogsarbete och synnerligast kolningsarbete. En följd av dylik kombination vore, att arrendatorns arrendevillkor mildrades mot vad eljest skulle ha stipulerats, enär särskilt kolningsarbete med motvilja utfördes av arbetarna.

19) *Örebro läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: I många fall t. ex. vid dispens från arrendetiden vore dessa avtal kombinerade. Vid gårdar med en åkerareal om 4 hektar eller omfattande mindre än 4 hektar kunde arbets- och arrendeavtal lättare kombineras. För gårdar med större areal åker- eller inrösningsjord måste man, då man ej lämpligen kunde avsluta ett arbetsavtal gällande för en så lång tid framåt som 15 år, årligen begära dispens för arrendetiden eller också efter erhållen dispens arrendera ut gården på något längre tid, t. ex. 5 år.

b) *Jordbrukskommissionen*: Vid dispens från arrendetiden vore ofta arrende- och arbetsavtal kombinerade. Skulle dessa avtal kombineras även vid gårdar med större åkerareal än 4 hektar, måste man — då man ej i regel kunde avsluta ett arbetsavtal för så lång tid som 15 år framåt — årligen begära dispens från arrendetiden eller också efter erhållen dispens arrendera ut gården på något längre tid, t. ex. 5 år.

20) *Västmanlands läns hushållningssällskaps område.*

- a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.
 b) *Jordbrukskommissionen*: Dylik kombination förekomme.

21) *Kopparbergs läns hushållningssällskaps område.*

- a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.
 b) *Jordbrukskommissionen*: Kommissionen hade ingen erfarenhet på området.

22) *Gävleborgs läns hushållningssällskaps område.*

- a) *Egnahemsnämnden*: Numera torde knappast förekomma, att arrendeavtal kombinerades med arbetsavtal.

b) *Jordbrukskommissionen*: Under de senaste 10 åren hade ej iakttagits, att arrendeavtal kombinerats med särskilt arbetsavtal.

23) *Västernorrlands läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Numera förekomme dylik kombination i mycket få undantagsfall inom länet.

b) *Jordbrukskommissionen*: Ifrågavarande kombination förekomme numera endast i mycket få undantagsfall inom länet.

24) *Jämtlands läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Ifrågavarande kombination förekomme icke numera. Däremot ville arrendatorn ej sällan betinga sig rätt till arbete å bolagsskogen.

b) *Jordbrukskommissionen*: Ifrågavarande kombination förekomme icke i annan mån än att bolagsarrendatorer stundom tillförsäkrats för-tursrätt till skogsavverkningsarbete.

25) *Västerbottens läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Inom länet kombinerades i regel ej arrende- och arbetsavtal, men en bolagsarrendator hade vanligtvis företrädesrätt till erhållande av skogsarbete och dylikt hos bolaget.

b) *Jordbrukskommissionen*: Ifrågavarande kombination vore numera sällsynt, om det ens förekomme att arrendeavtal kombinerades med arbetsavtal.

26) *Norrbottens läns hushållningssällskaps område.*

a) *Egnahemsnämnden*: Nämnden hade ingen erfarenhet på området.

b) *Jordbrukskommissionen*: Kommissionen hade ingen erfarenhet på området.

Av *skogsbolagen* hava Mo och Domsjö Aktiebolag, Munksunds Aktiebolag, Kramfors Aktiebolag, Skönviks Aktiebolag, Gimo-Österby Bruks Aktiebolag, Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag, Korsnäs Sågverks Aktiebolag, Billeruds Aktiebolag, Fiskeby Fabriks Aktiebolag, Strömsnäs Bruks Aktiebolag och Aktiebolaget Lessebo Skogar anført, att kombination av arrendeavtal med arbetsavtal numera icke förekomme vid bolagens arrendegårdar. De bolag, som ännu hava dylik kombination, hava anført följande:

1) *Hellefors Bruks Aktiebolag*: Villkoren i norrlandslagen och södra bolagslagen (allmänna arrendelagens särskilda bestämmelse angående bolag) för införande i arrendekontrakten av överenskommelser om arbets-skyldighet hade fått sådan form, att de, såvitt bolaget kunnat finna, vore helt otillämpliga vid arrendeavtal, som avsåges längre tid framåt än den, för vilken man med någon visshet kunde i detalj överblicka skogsörelsens och andra här inverkan- de ekonomiska förhållanden. Icke blott arbets-skyldighetens omfattning, d. v. s. arbetsmängderna, skulle för varje ställe

och år vara förutbestämd för hela arrendetiden utan även lönen för detta arbete. Icke ens för en arrendetid av 5 år kunde bolaget fixera arbetsmängder och arbetslöner, långt mindre alltså för 15 år. Såväl arbetsförhållanden som arbetslöner växlade med mycket korta tidsmellanrum, såsom erfarenheten visade.

Skogsarbetet utfördes i stort sett på ackord med mycket växlande arbetsmängder per kubikenhet virke. Dessa växlingar berodde dels på olika sätt för olika beskaffat virkes upparbetande för olika ändamål (kluvet och okluvet virke, obarkat, mer eller mindre randbarkat, helbarkat och savbarkat virke, korta och långa virkeslängder, olika grovlekar, olika trädslag, tillvaro eller frånvaro av kolning m. m.), dels på det avverkade virkets olika transportarbetsmängder å olika transportvägar och vid användning av olika transportmedel (olika grovt och olika långt virke, olika avstånd mellan de huggna träden, olika terräng, torrt och rått virke, olika väglängder för hästkörning, traktorsdrift, lastbilstransporter, flottning m. m.).

Huru virke, som nu upparbetades på ett sätt, komme att upparbetas om några år, huruvida kolningen ännu några år komme att bestå inom alla de trakter, där det nu kolades, i vilken utsträckning skogsprodukter om några år komme att transporteras på ena eller andra sättet, något dylikt kunde ingen nu förutbestämma. Att fixera en flerårig arbetsskyldighet till årlig avverkning, tillredning eller transport av vissa kvantiteter skogsprodukter låte sig sålunda icke göra, om kvantiteterna skulle bestämmas på sådant sätt, att de i skälig utsträckning bunde skogsarbetaren vid markägarens skogsbruk.

Inför den nya arrendelagstiftningens föreskrift om skadeståndsplikt för skogsägaren, om denne icke tillhandahölle brukaren det arbete, som i arrendeavtalet tillförsäkrats brukaren, försvarades skogsägarens ställning ytterligare i detta sammanhang. I motiveringen till denna skadeståndsföreskrift omnämndes visserligen, att »dei torde vara uppenbart, att, om jordägaren utan eget förvållande blir förhindrad tillhandahålla arrendatorn arbetet, någon skadeståndsskyldighet ej kan ifrågakomma». Vid första påseende tycktes denna föreskrift i motiven kunna borteliminera mången svårighet vid tvist om skyldigheten att tillhandahålla arbete. Bolaget antog dock, att tvister av här åsyftat slag i främsta rummet komme att gälla frågan, huruvida uttrycket »utan eget förvållande» i det föreliggande fallet ägde tillämpning eller icke. Om t. ex. virkeskonjunkturerna dalade väsentligt, ville skogsägaren kanske begränsa sin avverkning. Vilka prislägen skulle inträda, för att hinder för avverkning skulle anses föreligga, d. v. s. för att skogsägaren skulle kunna bevisa, att förhållanden över vilka han icke rådde, tvingade till driftsbegränsning?

Att i någon betydande utsträckning omföra det nuvarande ackordssystemet för skogsarbetet till tidlönesystem, mötte oöverstigliga svårigheter. Det bleve därför icke heller möjligt att i kontrakten giva arbets-

skyldigheten form av visst antal dagsverken vid skogsbruket. Kontrollsvårigheter skulle omöjliggöra dylikt system. Tillsynen över skogsarbetet utfördes med betydande tidsmellanrum, en oundviklig följd av den stora ytvidden å skogsförmannens arbetsfält.

Även om man på ett eller annat sätt lyckades övervinna svårigheterna att på ett tillfredsställande sätt fixera arbetsmängden, kvarstode svårigheten att förutbestämma arbetets avlöning. Det hade icke under de sista decennierna påyrkats, att brukarna skulle utföra skogsarbete såsom arrendeavgäld. Varje ställe hade åsatts ett visst penningarrende såsom bostads- och jordbrukslägenhet, och brukarnas skogsarbeten hade avlönats helt för sig. Arbetskyldigheten såsom arrendeprestation hade alltså icke haft annat syfte än att tillförsäkra skogsägaren arbetskraft vid det egna skogsbruket, liksom industriägaren på landsbygden upplåte arbetarebostäder för att äga tillgång till arbetskraft för sina verk.

Erfarenheten visade, att löneavtalen inom olika verksamhetsgrenar numera i allmänhet gjordes ettåriga, undantagsvis tvååriga. Detta hänvisade direkt på lämpligheten av ettåriga, högst tvååriga arrendeavtal, så länge de nuvarande bestämmelserna om arbetskyldighet med dessas krav å förutbestämda löner existerade och frågan gällde lägenheter, vilkas karaktär av arbetareboställen såsom här vore helt påtaglig.

I lagens motivering i olika instanser omnämndes såsom lämpligt, att lönen vid de omhuldade längre arrendetiderna utginge efter »ortens pris» vid tiden för arbetets utförande. På grund av erfarenheter från tidigare försök att vid femåriga arrendeavtal automatiskt reglera avgälder med stöd av i viss ordning justerade indextal för levnadsomkostnader eller med stöd av markegångstaxornas dagsverkslöner, hade varken brukarna eller bolaget velat ifrågasätta arbetslöners anpassning efter ändrade förhållanden på sådana vägar. Det torde icke heller med fog kunna begäras av arbetsgivare eller arbetare, att de skulle binda sig för en arbetslönereglering efter något »ortens pris», som icke läte sig i någon viss föreskriven ordning på lämpligt sätt fixeras, och om vars storlek vid olika tidpunkter alltså mycket olika meningar kunde göra sig gällande.

Vid denna fråga om arbetskyldighet och utfört arbetes avlöning hade bolagets brukare under ett visst skede av arrendeförhandlingarna hemställt, att kontrakten skulle föreskriva lönereglering under arrendeperioden jämlikt årligen träffade kollektivavtal med brukarnas organisation. Ehuru bolaget under en lång följd av år haft även skogsarbetets löner reglerade genom kollektivavtal, i regel ettåriga, undantagsvis tvååriga, hade bolaget icke ansett sig kunna tillmötesgå nämnda hemställan bl. a. därför, att olika organisationer framträtt med krav på att representera skogsarbetarna, att helt nya organisationer kunde tänkas uppstå och att det icke vore helt otänkbart, att sådant läge kunde inträda, att arbetet måste bedrivas utan avtal.

När bolaget, under förutsättning av vederbörande myndigheters med-

givande därtill, genomfört ettåriga arrenden, hade bestämmelse om arbets-skyldighet i kontrakten blivit ur praktiska synpunkter helt obehövlig.

2) *Uddeholms Aktiebolag*: Bolaget begagnade sig numera endast vid ut-arrendering av behövliga kolareställen och under förutsättning av dispens för arrendetid av högst 5 år utav att intaga arbetskyldighet i arrende-avtalet.

3) *Ramnäs Bruks Aktiebolag*: Kombination av arrendeavtal med arbets-avtal förekomme. Beroende på egendomarnas storlek och antal hästar, som med ledning därav skulle hållas å egendomen, varierade antalet arbets-dagar och utgjorde:

för 1 häst	100 mans-	och	100 kördagsverken
» 2 hästar	100	»	» 200

4) *Aktiebolaget Mölnbacka-Trysil*: I de flesta av bolagets arrendeupp-låtelser förekomme icke några avtal om arbete förenade med kontrakten. Bolaget hade gjort några undantag från denna regel i fråga om kolnings-skyldighet, men dessa utgjorde endast ett fåtal, då kolningarna i bolagets trakter numera vore i betydlig grad inskränkta. Orsaken till att bolaget icke uppgjort något avtal om arbetskyldighet utöver kolning vore givet-vis farhågor för en eventuell tillämpning av 7 § i lagen, som stipulerade, att annat lämpligt arbete skulle beredas, därest, som i här förevarande fall, kolningsarbete av bolaget icke kunde lämnas.

5) *Katrinefors Aktiebolag*: Endast för de större arrendegårdarna förekomme i arrendekontrakten bestämmelser om arbetskyldighet, omfattande kol-ning, varvid ersättningen stipulerades utgå efter gällande löneavtal. Den-na sista bestämmelse vore ej koncis, men hade måst tillgripas som nöd-fallsåtgärd.

6) *Boxholms Aktiebolag*: Då Boxholms Bruk i alla tider använt stora kvantiteter träkol vore det givet att skogsbygdsbefolkningen däromkring och ej minst bolagets arrendatorer vore kunniga i skogskolning. Delvis för att bland arrendatorerna bibehålla yrkeskunnigheten vore ungefär 80 % av de arrendegårdar, som hade dragare, skyldiga till leverans av kol vid bruket eller sådana upplagsplatser som ur transportsynpunkt vore lämpliga. Kvantiteterna vore relativt obetydliga och växlade efter arrendegårdar-nas storlek emellan 25 och 40 samt i något enstaka fall 50 läster per år (= 2 kbm per läst). Kolnings- och körlön motsvarade i stort sett ortens gäng-se pris.

All den ved, som åtginge till kolningen, läte bolaget upphugga och detta arbete betungade alltså icke arrendatorn. Då arbetet därutöver kunde planeras och ordnas av arrendatorn långt i förväg och utföras sedan själ-va jordbruksarbetet för varje år avslutats, hindrade icke den arbetspresta-

tion, som i arrendekontraktet föreskrevs, arrendatorn från att mönster-gillt sköta sitt jordbruk.

Vid utsyningar av arrendegårdens vedbrand och då lövtäkt förekomme fölle vid upphuggningen en del s. k. prima lövved, vilken vore för värdefull att använda som hembränsle. Sådan ved skulle en del arrendatorer också till visst pris leverera. Kvantiteterna vore små; i vanliga fall 8 till 10 kbm per år och arrendefastighet. I övrigt förekomme icke arbetsavtal kombinerat med arrendeavtal.

Av *skogsarbetersammanslutningarna* har anförts följande:

1) *Svenska Skogs- och Flottningsarbetareförbundet*: Ifrågavarande kombination förekomme. Ulfshytte Jernverks A. B. använde sig t. ex. av arbetsskyldighet i arrendeavtalet samt särskilda samtidigt träffade arbetsavtal. Den förra framginge av 2 § i bolagets arrendekontrakt, som lydde sålunda:

»Arrendatorn ålägges att årligen själv, eller genom av jordägaren godkända arbetare efter jordägarens bestämmande och anvisning, utgöra 8 mandagsverken eller (och) 21 kördagsverken.

Ovanstående dagsverks- och kördagskyldighet skall, därest jordägaren det påfordrar, helt eller delvis fullgöras genom kolningsarbeten och framkörning av kolen till anvisad plats, varvid tillverkandet av en läst kol anses motsvara ett mandagsverke eller ett halvt kördagsverke.

Om under något år kolning ej förekommer, skall lika förmånligt arbete av körslor eller skogshugningar utföras.

Till kolningsarbete hänföres, upptagande och iordningställande av för kolningen erforderliga bottnar, hopkörande och inresande av veden, ävensom för vedens kolning i övrigt erforderliga arbeten.

Förestående arbetsskyldighet skall fullgöras under tiden 1 oktober—1 maj, dock att jordägare äger uttaga högst 4 dagsverken under övrig tid av året.

När kolningsarbete ifrågakommer, åligger det jordägaren att därom underrätta arrendatorn före den 15 juni.

Allt skogsarbete skall av arrendatorn utföras med egna redskap och dragare.

Efter jordägarens bestämmande skall arrendatorns arbetsskyldighet utföras företrädesvis såsom ackordsarbete.

Ersättningen för av arrendatorn utförda arbeten skall utgå till de priser, som angivas i av bolaget årligen efter i orten gängse priser fastställd och kontraktstagaren meddelad prislista.»

Samma bolags samtidigt slutna arbetsavtal vore av följande lydelse:

»Arbetstagaren åtager sig att, om och i den mån bolaget så påfordrar, årligen utföra här nedan uppräknade arbeten:

Kolningsarbeten och framkörning av c:a etthundra (100) läster kol. Efter särskild överenskommelse utföra körslor av visst parti skogsprodukter såsom ved eller timmer.

Ersättning för av arbetstagaren utförda arbeten skall utgå till de priser, som angivas i bolagets årligen efter i orten gängse priser fastställd och arbetstagaren meddelad prislista.

Allt arbete skall utföras noggrant och omsorgsfullt enligt bolagets föreskrifter å därför bestämda tider och anvisade platser med arbetstagarens egna dragare och redskap.

Arbetsräkning för nästföregående månad hålles den 15:e i varje månad eller, om sagda dag infaller på en sön- eller helgdag, närmast efter liggande söckendag. Behöver bolaget av någon anledning helt eller delvis inställa de kontrakterade arbetena, åligger det bolaget att i god tid därom underrätta arbetstagaren.

Bryter arbetstagaren mot detta avtal, eller underlåter han utan laga förfall att utföra däri angivna arbeten, och sker ej efter bevisligen skedd tillsägelse från bolaget rättelse utan oskäligt dröjsmål, så vare arbetstagaren skyldig att vid påfordran till bolaget utgiva ett vite av femtio (50) kr.

Fortfar förseelsen utöver en månad, vare arbetstagaren förfallen till nytt vite å samma belopp för varje månad, tills rättelse sker.»

Stora Kopparbergs Bergslags A. B. använde sig av ett slags arbetsavtal, innebärande att arrendatorn åtnjöte avdrag å arrendebeloppet i proportion till det skogsarbete, som av arrendatorn utförts under det gångna arrendeåret. Bestämmelserna voro följande.

»1:o) Avdraget utgår med 85 % av följande belopp för nedanstående olika slag av skogsarbeten:

Reshuggning, per 1 meters res	4 öre
Famnvedhuggning, per kbm	30 »
Inkörning av milved, egen kolning, per läst om 20 hl	30 »
» » » på ackord, » kbm	10 »
Kolning, inberäknat resning och rivning, per läst	70 »
Kolkörning, 2 vändors väg, per läst	50 »
Timmerkörning, 2 vändors väg, per stock	10 »
Kol- och pappersvedkörning, 2 vändors väg, per kbm	30 »
Brännvedkörning per 2 » » » »	25 »
Timmerhuggning per	
Kol- och pappersvedhuggning per arbetsdag	100 »
Dagsverkskörning, häst och man	200 »
Arbetslönerna skola beräknas efter ortens pris.	

2:o) Avdrag får icke beräknas, förrän det årligen utförda arbetet enligt ovanstående värdesättning uppgår till minst 100 kr. och utgår då med 85 kr.

3:o) För att avdrag med ovanstående högsta belopp av 256 kr. 92 öre, skall beräknas, måste det årligen utförda arbetet enligt ovanstående värdesättning uppgå till minst 300 kr.

4:o) Arbetet skall utföras av arrendatorn själv eller av hans familj och husfolk eller lejd hjälp.

5:o) Om arrendatorn genom sjukdom förhindras arbeta, lämnas proportionsvis nedsättning i det kontrakterade arrendebeloppet, dock med högst hälften därav.

6:o) Om bolaget icke skulle ha arbete eller tillräckligt arbete att erbjuda, lämnas likaledes nedsättning enligt ovanstående mom. 5:o).

7:o) Arbetet skall vara utfört enligt de föreskrifter, som lämnas av bolagets ombud.

8:o) Anspråk på utbekommande av ovanstående ersättning får endast göras i samband med inbetalning av arrende. Vid eventuella tvister om det under året utförda arbetets mängd skall bolagets bokföring äga vitsord.»

Sedan fackföreningar bildats och arrendatorerna sökte hålla arbetspriserna uppe genom dessa, slötos inga sådana kontrakt vidare.

Längre norrut tillämpades, förbundet veterligt, inga arbetsavtal i samband med arrendekontrakt.

2) *Svenska Sågverksindustriarbetareförbundet*: I en del arrendekontrakt finnes kolningsskyldighet föreskriven. Arbetspriset reglerades genom kollektivavtal.

C) *Frågan om lämpligheten av de nuvarande bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen*, till vilket lagrum 5 § i norrländska arrendelagen hänvisar.

Lämpligheten av bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen.

Till egnahemsnämnderna och jordbrukskommissionerna samt till ett stort antal skogsbolag och till skogsarbetaresammanslutningarna har framställts följande fråga:

»Anser Ni att bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen äro lämpligt avfattade?»

Vid nekande svar å denna fråga torde angivas i vilka hänseenden Ni anser att ändring är önskvärd.»

Av de *egnahemsnämnder*, som inkommit med yttrande, hava 11 icke besvarat frågan, 8 besvarat den jakande utan motivering samt 5 närmare utfört sin ståndpunkt.

Dessa senare hava anfört följande:

1) *Stockholms läns och stads hushållningssällskaps egnahemsnämnd*: Beträffande de arrendjordbruk, som av en eller annan anledning ej ifrågakomme till frilösning, hade nämnden kommit till den övertygelsen, att det förefunnes ett starkt behov för arrendatorerna att kunna få arbetsförtjänst genom skogsarbete eller på annat sätt vid sidan av sitt jordbruk. I särskilt hög grad gällde detta de mindre arrendeställena, där jordens skötsel ej toge hela den tillgängliga arbetskraften i anspråk. Försäljningsvärdet å jordbrukets produkter vore numera dessvärre så lågt, att det mindre jordbruket inbringade mycket litet kontanter. För anskaffande av medel för gäldande av skatter, arrendebelopp, försäkringspremier och andra kontanta utlägg hade arrendatorn därför stort behov av arbetsförtjänst. Vid de arrenden, varom nu vore fråga, nämligen bolagsarrendena, hade brukaren åtminstone tidigare i allmänhet haft tämligen stora möjligheter att erhalla dessa förtjänster genom skogsarbete å jordägaren. Enligt nämndens åsikt vore det av största vikt, att arrendelagens stadganden ej hindrade detta förfaringssätt.

Beträffande frågan om arbetsskyldighetens intagande i själva arrendavtalet, så hade detta varit vanligt före 1927 års lagändring. Efter 1927 hade arbetsskyldigheten i kontrakten allt mer börjat försvinna. Anledningen härtill finge nog anses vara, att jordägarna vore rädda för den i 7 § av lagen intagna *skyldigheten* för dem att hålla arrendatorerna med avtalat arbete ävensom arrendatorns härpå grundade skadeståndsrätt.

Hos arrendatorerna kunde förspörjas ett begynnande missnöje däröver, att berörda stadgande, som väl varit avsett att gagna dem, i själva verket gjorde dem mer skada, enär det berövade dem den företrädesrätt till skogsarbete, som i dessa tider hade varit synnerligen värdefull.

2) *Östergötlands läns hushållningssällskaps egnahemsnämnd*: Det torde knappast kunna påstås, att genom de nuvarande bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen i jämförelse med motsvarande paragraf i tidigare lagstiftning några särskilda fördelar tillskyndats arrendatorn, medan otvivelaktigt vissa olägenheter för jordägaren i dennes disposition över honom tillhörig jord gjort sig gällande. Den uppfattning, som legat till grund för nämnda bestämmelser, syntes vara, att avtal om legans utgörande i dagsverken eller annan tjänstbarhet av arrendatorn a priori vore att betrakta som ofördelaktigt för arrendatorn. Principen om legans utgående i form av dagsverken för mindre arrendeställen torde emellertid kunna sägas vila på urgammal hävd och dagsverksskyldigheten uppfattades nog i allmänhet icke vare sig som olämplig eller oskäligt tyngande för arrendatorn. Såvitt nämnden kunde finna, innebure ej heller i allmänhet ett penningarrende några bestämda fördelar framför ett arrende, som grundade sig på dagsverksskyldighet. Det ville på grund härav synas, som en större frihet för parterna att härutinnan på den ömsesidiga nyttans grund avsluta avtal skulle stå i bättre överensstämmelse med det levande livets krav än bestämmelser av i viss mån tvångskaraktär, vilka berövade vederbörande parter sådan handlingsfrihet.

3) *Älvsborgs läns norra hushållningssällskaps egnahemsnämnd*: Nämnden hade sig icke bekant, huruvida den i 7 §, första stycket, omnämnda skyldigheten för en jordägare att tillhandahålla arbete utkrävts, men förekomsten av en dylik bestämmelse måste för en jordägare vara synnerligen tryckande.

4) *Örebro läns hushållningssällskaps egnahemsnämnd*: Det kunde ifrågasättas, om icke arrendatorerna hade det lugnare, då de gamla bestämmelserna om arbetsskyldigheten vore gällande. Arrendatorerna hade i regel svårare att anskaffa kontanta penningar än att fullgöra vissa skyldigheter in natura.

Mångenstädes inom Örebro län hade den nya arrendelagen varken av jordägaren eller arrendatorn mötts med det förstående, man väntat, beroende delvis därpå att samma missförhållanden, som varit rådande inom stora delar av Norrland, icke vore tillfinnandes inom Bergslagen.

En sak, som enligt nämndens mening borde närmare klarläggas vore, om jordägaren vid strejk, blockad eller dylikt vore skyldig lämna arrendatorerna ersättning för den härigenom minskade arbetsförtjänsten. Om arbetning och ändring av 7 § syntes därför vara erforderlig.

5) *Värmlands läns hushållningssällskaps egnahemsnämnd*: Då denna fråga låge helt utanför egnahemsnämndens verksamhetsområde, ansåge sig nämnden ej närmare kunna ingå på densamma, men ville dock som sin uppfattning framhålla, att bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen medfört, att jordägarna hade blivit allt mer och mer betänksamma

mot att sluta arrendeavtal, som vore förenat med bestämmelser om arbetskyldighet.

Av de *jordbrukskommissioner*, som inkommit med yttrande, hava 8 icke besvarat frågan, 11 besvarat den jakande utan motivering samt 1 närmare motiverat sin ståndpunkt. Denna, *jordbrukskommissionen i Västmanlands läns hushållningssällskaps verksamhetsområde*, har yttrat följande: Bestämmelserna syntes onödigt stränga. Särskilt torde föreskriften i första stycket om skyldighet att utgiva skadestånd medföra, att jordägaren till arrendatorns nackdel bestämde arbetsskyldigheten till ett minimum, som jordägaren ansåge sig alltid kunna fullgöra. Uttrycket »lika förmånligt» arbete vore svårt att tillämpa utan att tvistigheter uppstode.

Av *skogsbolagen* har anförts följande:

1) *Mo och Domsjö Aktiebolag*, som förklarar, att kombination mellan arrendeavtal och arbetsavtal icke förekomme hos bolaget: Någon anledning till anmärkning mot avfattningen av bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen hade icke yppats för bolaget.

2) *Munksunds Aktiebolag*: Då arbetsskyldighet icke föreskrevs i bolagets arrendeavtal saknade bolaget anledning ingå i prövning av formuleringen av denna paragraf.

3) *Kramfors Aktiebolag*: Den föreliggande frågan vore icke aktuell, då arbetsavtal ej tillämpades av bolaget.

4) *Skönviks Aktiebolag*: Bestämmelserna i fråga saknade betydelse för bolaget, så länge kombination med arbetsavtal ej förekomme hos bolaget.

5) *Gimo-Österby Bruks Aktiebolag*: Nuvarande formuleringen av första stycket i 7 § allmänna arrendelagen ställde jordägaren i vissa fall praktiskt taget rättslös gentemot arrendatorn. Det kunde ju inträffa, att konjunkturen eller annat omöjliggjorde för jordägaren att utan egna förluster tillhandahålla den avtalade arbetsmängden. Det syntes i sådant fall oskäligt, att jordägaren antingen skulle nödgas utgiva skadestånd till arrendatorn eller också riskera en tvist med honom. Likaså torde det ej heller vara klarlagt, huru det skulle förfaras vid en arbetstvist, som medförde lockout. Lämpligast vore att första stycket i 7 § helt utginge.

6) *Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag*: Bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen ansåge bolaget synnerligen olämpligt avfattade. Särskilt på grund av den däri stadgade skadeståndsskyldigheten för jordägarna hade bolaget efter lagändringens ikraftträdande den 1 augusti 1927 icke kombinerat arbetsavtal med arrendeavtal. Genom denna olämpliga lagbestämmelse torde arrendatorerna i stort sett hava förlorat möjlighet att få utgöra arrendet genom arbetsprestation.

7) *Korsnäs Sågverks Aktiebolag*: I de fall arbetsavtal kombinerades med arrendeavtalet vore arrendeställena i regel skogsarbetareboställen. Var-ken inom jordbruk eller industri förekomme skadeståndsskyldighet från arbetsgivarens sida vid arbetsbrist. Det ansåges dock givet, att arbetarna skulle utföra arbete åt arbetsgivaren så länge de bodde i hans bostäder och han kunde tillhandahålla dem arbete. Någon anledning att sätta skogsarbetsgivarna i sämre ställning funnes icke.

8) *Billeruds Aktiebolag*: Gällde det en kortare arrendetid, som något så när kunde överblickas, vore det lättare för en jordägare att ikläda sig skyldighet att tillhandahålla arbete. Detta vore också lättare vid t. ex. en ren jordbruksegendom, som hade möjligheter att bereda jämna arbetstillfällen. Att kunna femton år framåt i tiden förutsäga att exempelvis kolningsarbete eller motsvarande skulle kunna utföras vore emellertid väl mycket begärt. Oaktat det skulle vara fördelaktigt för ett skogsägande bolag, som bedreve skogskolning, att ha säker tillgång till yrkeskunniga arbetare, hade dock skadeståndsbestämmelserna i 7 § förhindrat intagande av arbetsskyldighet i kontrakten. Lämpligast vore, om arbetsskyldigheten bleve beroende av frivillig överenskommelse mellan jordägare och arrendator.

9) *Hellefors Bruks Aktiebolag*: Bolaget har härutinnan hänvisat till vad som anförts beträffande förekomsten av kombination mellan arrendeavtal och arbetsavtal (intaget här ovan sid. 55 ff.).

10) *Uddeholms Aktiebolag*: Bestämmelserna i 7 § i allmänna arrendelagen, jämförda med 5 § i norrländska arrendelagen, vore av den art, att de i största utsträckning hindrade att arrendeavtal numera förenades med bestämmelse om arbetsskyldighet, vilket tidigare i denna bergslag var mycket vanligt. Orsaken härtill vore, att jordägaren vid arbetsskyldighet jämlikt ovannämnda paragraf utsatte sig för allehanda påföljder, vilka givetvis ej skulle kunna elimineras vid sådana tillfällen under fleråriga arrendeperioder, då konjunkturerna och driftsstopp vid industrien gäve anledning till på förhand ej beräknade behov av att minska eller inställa arbetet i skogen. För jordägaren torde motsvarande risk bortfalla endast vid tillämpning av 1-åriga arrendeavtal.

För brukningsdelar av den storlek, att de ej kunde karakteriseras som *självständiga jordbruk* och vilka till större delen beboddes av skogsarbetare, vanligen utan häst, d. v. s. huggare och dylika, användes under bolaget arrendeperioder om mellan 1 och 5 år. I regel skedde vid nyanställning tillämpning av korta arrendeperioder om 2 år. Sedan jordägaren därefter konstaterat vederbörande arrendators lämplighet som skogsarbetare m. m., användes successivt längre och intill 5-åriga arrendeperioder. Ofta torde även med parternas tysta medverkan automatisk förläggning på 5 år ske av ett tidigare kortfristigt avtal. Det vore bolagets önskan att

om möjligt kunna använda längre arrendeperioder än 1-åriga, så snart förutsättningar härför funnes. Redan tidigare, d. v. s. före tillkomsten av 7 § i allmänna arrendelagen i dess nuvarande form, föreläge emellertid vissa principiella hinder att använda fleråriga arrendeperioder å arrendeavtal kombinerade med arbetsskyldighet, vilka hinder sammanhänge med *dels* behovet av att normera lönenivån för de olika arrendeåren, *dels* lagens bestämmelse om att fixera arbetsmängden. Allmänna arrendelagens 7 § nämnde, att den sistnämnda skulle vara bestämd i dagsverken. I skogsbruket förekomme dagsverksgång till mindre del än ackordsarbeten, vilka senare endast med svårighet läte sig evalveras och konstateras i dagsverken. Emellertid hade bolaget trott sig kunna och bära provisoriskt och tillfälligt betrakta frågan om lönenivån såsom en underordnad sak, så länge inom området för bolagets arrendeförhållanden kollektivavtal årligen träffades beträffande lönenivån.

Om lönenivån ej bestämdes genom kollektiva löneavtal, hade man för närvarande ingen annan utväg än att hänvisa till »ortens pris», vilket emellertid kunde vara svårt att fixera. På denna grund syntes lagstiftningen närmast predestinera till bruk av 1-åriga avtal, om arbetsskyldighet skulle användas i arrendeavtalet. Givetvis vore det emellertid en otyplighet att nödgas varje år, trots att inga behov att ändra kontraktsbestämmelserna föreläge, behöva ny- eller påteckna kontrakt. Varje sådan åtgärd medförde i regel en irritation.

Utgående från de synpunkter, som härovan framställts och vilka legat till grund för arrendeförhållandet under bolaget för de *mindre brukningsställena*, hade bolaget *efter tillkomsten av nuvarande 7 § i allmänna arrendelagen* i stället för att ändra alla dessa arrendeavtal till 1-åriga tills vidare valt den utvägen att fränfalla användandet av arbetsskyldighet å dessa småställen.

Utän tvivel hade lagbestämmelsen varit av olägenhet såväl för jordägare som för skogsarbetare. Utginge man ifrån att dessa smärre brukare behövde avsevärda arbetserbudanden vid sidan om det egna jordbrukets, förfölle för brukaren med slopandet av arbetsskyldigheten det berättigade i hans anspråk på företräde till skogsarbete. Man kunde dessutom våga framhålla, att skogsarbetsgivaren genom den här omfrågade lagbestämmelsen blivit avsevärt och obehörigt belastad jämfört med industriägarenhusvärden, därigenom att man numera gått ända därhän att pålägga den förre skadeståndsskyldighet, därest han av omständigheter och konjunkturner, varöver han ej rådde, betagits möjligheten att tillhandahålla arbete. Och detta även i en situation, då han av allt att döma måste befinna sig i ett sämre ekonomiskt läge, än då driften kunde uppehållas. Detta tvingade arbetsgivaren-skogsägaren att i många fall undvika, att arrendelagen finge något inflytande på hans förhållande till skogsarbetaren, och detta kunde väl knappast anses vara en av lagstiftningen åsyftad eller lycklig konsekvens.

För brukningsdelar, större än de nyss nämnda, vore bestämmelserna av olägenhet i den mån, som dessa brukningsdelar vore för skogsbruket nödvändiga för bibehållande av speciell arbetskraft. I första hand torde detta gälla skogskolningen, vilken hantering som bekant fordrade yrkesvana och skicklighet. Inginge skogskolningen såsom *betydelsefullt led* vid tillgodogörande av det klenare virket, erfordrades frihet för skogsbruket, på samma sätt som nyss nämnts, att kunna disponera härför behövliga brukningsdelar av denna storlek, d. v. s. s. k. hästtorp. Då dessa sistnämnda i regel fölle under den sociala arrendelagstiftningens bestämmelse om 15-årig arrendetid, skulle enligt bolagets mening 1927 års arrendelagstiftning helt äventyra skogskolningen och yrkesskicklighetens bevarande på skogen, därest ej dispensmöjlighet funnes till förmån för en kortare arrendeperiod, varunder skogsägaren nödgades ikläda sig risken för att bestämmelserna i 7 § trädde i kraft. Jordägaren stode här i den brydsamma situationen att samtidigt önska teckna ett t. ex. 5-årigt arrendeavtal till fördel för det utarrenderade jordbruket, men samtidigt varnas och hindras härifrån på den grund att därmed följande förpliktelser, och av skäl som nyss sagts, hänvisas till kortast möjliga avtal, d. v. s. 1 år. Vid detta val hade bolaget nödgats *till skydd för skogskolningen* taga risken enligt 7 § för ett visst antal hästtorp under förutsättning av dispens till förmån för högst 5-årig arrendeperiod.

För övriga hästtorp hade all arbetskyldighet slopats.

Det torde vara en gemensam önskan hos jordägaren och arrendator att ovan anförda olägenheter i möjligaste mån avlägsnades, och torde en utväg vara att bestämmelserna i 7 § arrendelagen upphörde att vara av tvingande natur. En annan utväg vore, att dispensförfarandet kunde utsträckas att avse även denna bestämmelse.

Såsom en allmän iakttagelse torde i detta sammanhang kunna anföras, att med den utveckling till mera rörliga arbetsförhållanden, som sedan lagens tillkomst ägt rum, lagen numera med sina rigorösa bestämmelser, avsedda att tillämpas en halv mansålder, ofta visat sig vara till stort hinder för båda parternas rörelsefrihet.

11) *Ramnäs Bruks Aktiebolag*: Bestämmelserna i 2 kap. 7 § nyttjanderättslagen vore icke lämpligt avfattade. Överhuvud taget försvårades kombination av arbetsavtal, särskilt beträffande skogsarbete, med arrendeavtal genom den 15-åriga arrendetiden.

För jordägaren ställde sig frågan ännu allvarligare genom bestämmelserna i första stycket av 7 §. Förutsättningen för att jordägaren skulle kunna bereda arrendatorn arbete vore, att avsättning funnes för de produkter, som skulle framställas. Detta sammanhängde å andra sidan med omständigheter, över vilka jordägaren ej kunde råda. De farhågor, vilka i detta avseende uttalats vid bestämmelsernas tillkomst, hade just nu be-sannats. De flesta större skogsägare i bergslagen hade såsom en framträ-

dande del i det med arrendekontraktet kombinerade arbetsavtalet i det-samma intagit kolningsskyldighet. I vissa delar av landet hade träkolen denna säsong varit osäljbara, och de kolpris, som ställdes i utsikt för år 1932, vore sådana, att skogsägarna icke på långt när kunde beräkna att få sina självkostnader täckta. Att för arrendatorn anordna annat arbete, som under sommar- och höstmånaderna erbjöde honom samma förmåner som kolningsarbetet, vore helt uteslutet. Dessa jordägare, till vilka bolaget räknades, stode således inför valet mellan att bedriva en förlustbringande kolning eller utbetala skadestånd.

En annan ej allt för sällan förekommande situation vore, att konflikt uppstode med de arbetare, som skulle tillreda kolved eller andra skogsprodukter för vidare bearbetning eller framforsling av arrendatorerna. Vid en eventuell strejk, grundad på orimliga anspråk från arbetarnas sida, hade jordägaren ingen möjlighet att bereda arrendatorerna arbete. Jordägarens skyldighet att under sådana förhållanden utbetala skadestånd måste betraktas som ett gott vapen i de strejkandes händer. Att dessa i stor utsträckning utgjordes av söner till arrendatorerna, gjorde icke situationen bättre.

12) *Aktiebolaget Mölnbacka-Trysil*: Bolaget ansåge för sin del, att denna paragraf om arbetsskyldighet vore synnerligen besvärande, och skulle den vinna tillämpning, kunde ju en arrendator bliva i tillfälle att utkräva skadestånd, vilket väl näppeligen kunde ifrågakomma inom någon annan yrkesgren, där arbete på grund av särskilda omständigheter icke funnes tillgängligt.

13) *Katrinesfors Aktiebolag*: Skulle på grund av fallande priser på träkol kolningsskyldighet ej kunna uttagas, hade bolaget beräknat att ersätta densamma med körning av virke. Emellertid förefölle denna bestämmelse om reciprocitet synnerligen obillig och otymplig med hänsyn till växlingarna på det ekonomiska området.

14) *Fiskeby Fabriks Aktiebolag*: Bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen vore otvivelaktigt mycket förmånligt avfattade för arrendatorn. För jordägaren vore bestämmelserna så pass olägliga, att bolaget ej ansett lämpligt att i arrendekontraktet intaga några som helst bestämmelser om arbetsskyldighet.

15) *Boxholms Aktiebolag*: Då det under en så pass lång arrendeperiod som 15 år med all sannolikhet inträffade förhållanden, som tvingade jordägaren att vid skogsavverkningar ändra eller omlägga sortimentsfördelningen och därmed förenade arbeten, syntes det bolaget orimligt att jordägaren vid sådant fall skulle lämna skadestånd till arrendatorn för mistat arbete.

Arrendatorn hade säkert icke vare sig lagt ner något kapital på anskaffande av redskap för arbetets utförande eller uppfattat den kon-

traktsenliga arbetsskyldigheten som en förmån, men jordägaren hade däremot påtvingats den långa arrendeperioden av 15 år.

När arrendatorn bleve fri från sitt kontraktsenliga arbete vore han oförhindrad att i fria marknaden skaffa sig skogs- eller andra körslor, dit också bolagets skogsavverkningar hörde.

Vidare syntes bestämmelsen om skyldighet för jordägaren att lämna »annat för arrendatorn lika förmånligt arbete» knappast kunna vara tillfyllest för att utan tvist ordna förhållandet ifråga mellan jordägare och arrendator.

16) *Strömsnäs Bruks Aktiebolag*: Skyldigheten för jordägaren att enligt 7 § utbetala skadestånd borde enligt bolagets förmenande borttagas.

17) *Aktiebolaget Lessebo Skogar*: Bestämmelserna i denna paragraf, vilka vore av tvingande natur, borde utgå, enär det givetvis under en så lång arrendeperiod som 15 år kunde inträffa så skiftande konjunkturen, att dagsverksskyldigheten för arrendatorn och jordägarnas skadeståndsskyldighet kunde bli synnerligen menliga för båda parterna.

Arbetersammanslutningarna hava förklarat sig icke vilja göra någon anmärkning mot ifrågavarande lagrum.

II. Upplysningar inhämtade under utredningsmännens resa.

Till fullgörande av sitt uppdrag hava utredningsmännen, efter tillstånd av chefen för kungl. jordbruksdepartementet, företagit en resa till Värmlands m. fl. län för att studera arrendeförhållandena därstädes. De upplysningar, som inhämtades under denna resa, innefattas i det protokoll, vilket såsom bilaga fogats vid detta betänkande.

Sociala Jordutredningens motivering.

Såsom framgår av den ovan lämnade framställningen, har vid flera tillfällen, t. ex. av andra lagutskottet vid 1924 års riksdag, av jordsakkunniga och av sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet vid 1927 års riksdag, framhållits, att en kombinerad avtal med arbetsavtal i vissa fall erbjuder bestämda fördelar såväl för arrendatorn som för jordägaren. Uppgifter, som Sociala Jordutredningen inhämtat vid sin undersökning, synas bestyrka riktigheten av denna uppfattning. Särskilt vid torp och mindre arrendeställen, där arrendatorn för sin utkomst är hänvisad att söka arbete vid sidan av sitt jordbruk, är det ofta förmånligt för honom att det i själva arrendeaftalet ingår ett arbetsavtal. Äger ej arrendatorn säker utsikt till den arbetsförtjänst, som han nödvändigtvis behöver för att kunna betala sitt arrende och täcka de levnadsbehov, vilka ej kunna fyllas genom det egna jordbruket, är det för honom förenat med risk att åtaga sig arrendet. Jordägarens huvudsak-

liga intresse vid dylika smärre jordupplåtelse är utan tvivel att därigenom tillförsäkra sig stadigvarande arbetskraft för sitt jordbruk eller skogsbruk. Särskilt har det framhållits, att detta vore av betydelse för det intensiva och kontinuerliga skogsbruket. Förekomsten av en kombinerad av arrende- och arbetsavtal synes också i regel vara begränsad till de delar av Sverige, som ligga nedanför Norrlandslagens ursprungliga giltighetsområde. Inom detta sistnämnda område torde en dylik kombinerad avtal i allmänhet ha upphört att tillämpas innan 1927 års lagändring trädde i kraft.

Ur sociala synpunkter är det tydligen önskvärdt, att skogsarbete, särskilt hos bolag, i avsevärd utsträckning utföres av en fast arbetarstam och icke av tillfälligt anställda arbetare.

Det synes med hänsyn till ovan angivna förhållande vara lämpligt att lagen erbjuder en praktiskt användbar form för en kombination av arrende- och arbetsavtal.

I praktiken har emellertid visat sig, att på många håll betänkligheter uppstått med anledning därav att lagen vid bolagsarrenden och därmed jämställda medger att endast arrendeavtal om 15-årig arrendetid förenas med ett i arrendeavtalet ingående arbetsavtal.

De bestämmelser, som givits i gällande lag, ha medfört, att bolagen inom det geografiska område, vartill bolagslagstiftningen utsträcktes år 1927, i rätt stor omfattning upphört att kombinera arrendeavtal med arbetsavtal eller inskränkt användningen av dylika kombinerade avtal. Bolagen äro givetvis berättigade att förfara på sådant sätt, då lagstiftaren ej föreskrivit och ej heller kan tänkas komma att föreskriva, att arbetsavtal och arrendeavtal enligt tvingande regler skola vara kombinerade.

Samtidigt har emellertid från bolagens sida framträtt en tendens att möjliggöra en kombinerad avtal genom att antingen trots lagens tvingande bestämmelser om 15-årig arrendetid få till stånd kortare arrendetid eller nå detta mål genom dispens.

Sålunda hava bolag i vissa fall sökt ernå kortare arrendetid genom att sluta arrendekontrakt på 15 år men förmå arrendatorn att samtidigt med kontraktets ingående genom påskrift därå använda sin i lagen medgivna rätt att uppsäga detsamma att upphöra med utgången av femte året. På detta sätt har man sökt åstadkomma 5-åriga arrendekontrakt.

I andra fall hava visserligen arrendekontrakten slutits på 15 år, men arrendavgälden har satts med förhöjt belopp för varje femårsperiod eller i varje fall från andra femårsperiodens början och därvid blivit bestämd så hög från och med sjätte arrendeåret, att arrendatorn tvingas att begagna sig av sin rätt att uppsäga avtalet till upphörande med utgången av femte arrendeåret. Även på detta sätt har man alltså sökt få 5-åriga kontrakt till stånd.

I ett stort antal fall ha vissa bolag sökt ernå befrielse från den 15-åriga arrendetiden genom dispens. Härvid hava bolaget och arrenda-

torn slutit avtal på kortare tid än 15 år — oftast på allenast 1 år — varvid överenskommits, att parterna med stöd av 54 § allmänna arrendelagen (31 § norrländska arrendelagen) skola begära dispens från arrendelagens tvingande bestämmelser om arrendetid. Dylika ansökningar ha i regel bifallits av vederbörande länsstyrelse.

Vad som hos bolagen i främsta rummet torde väckt obenägenhet mot att använda den kombination av arbetsavtal och 15-årigt arrendavtal, som möjliggöres genom 7 §, synes ha varit den bestämmelse, som där meddelas, att om jordägaren undandrager sig att tillhandahålla arrendatorn arbete, som denne enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete, arrendatorn skall åtnjuta skadestånd.

Särskilt ha bolagen inom Värmlands län och Örebro läns bergslag befarat, att under så lång arrendeperiod som 15 år sådana omständigheter kunde inträffa att bolagen icke bleve i stånd att lämna arrendatorerna beräknat arbete.

Att arrendatorerna icke önska avstå från rätten till 15-årig arrendetid är uppenbart. Under nuvarande ekonomiska förhållanden hava arrendatorerna emellertid ansett sig nödsakade att biträda dispensansökningarna, då dessa i de flesta fall utgjort en förutsättning för erhållande av arrende på förmånligare villkor.

Den skärpta arrendelagstiftningen, icke minst skadestandsbestämmelserna i 7 §, ha vidare i sin mån föranlett, att skogsbolagen, som tidigare ogärna velat avhända sig sina arrendeställen, numera i stor utsträckning söka avveckla arrendesystemet och försälja arrendegårdarna.

Under det att det tidigare från arrendatorshåll med styrka framträtt en strävan att få friköpa arrendejordbruken har med nuvarande ekonomiska förhållanden hos arrendatorerna ett motsatt intresse gjort sig märkbart. De flesta arrendatorer, varom här är fråga, äro för sitt uppehälle till stor del beroende av det arbete med kolning, skogskörning, huggning o. dyl., vartill bolaget kan bereda tillgång. I egenskap av arrendator känner skogsarbetaren sig tryggare för den nödvändiga arbetstillgången än om han med äganderätt förvärvade sitt ställe. Ett annat skäl, som under nuvarande ekonomiska förhållanden ur arrendatorns synpunkt talar mot frilösning, är, att räntorna på köpeskillingen och övriga med äganderätten förenade årliga utgifter ofta betydligt överstiga den arrendavgäld, som för närvarande utgår. Arrendatorerna se därför i många fall numera med bekymmer på bolagens stora utbud av arrendeställen.

Att ändra lagens bestämmelse, att arrendetiden vid jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare skall vara 15 år, eller att eljest vidtaga andra genomgripande ändringar i den vid 1927 års riksdag tillkomna sociala arrendelagstiftningen torde för närvarande icke vara lämpligt bland annat därför att lagstiftningen på många håll redan skapat förhållanden, som man icke utan allvarliga olägenheter kan

rubba. Det nuvarande ekonomiska läget synes därjämte lägga hinder i vägen för att för närvarande genomföra vissa från olika håll påyrkade reformer. Men å andra sidan torde statsmakterna icke böra underlåta att redan nu vidtaga de mindre ändringar i lagstiftningen, som erfarenheten visat vara behöfliga.

De sakkunniga hava sålunda funnit det önskvärt, att jämkningar vidtagas i lagstiftningen i syfte att ernå dels att dess bestämmelser icke skola utgöra en särskild anledning för bolagen att inom den närmaste tiden i ökad omfattning skrida till försäljningar av sina arrendegårdar, dels att bolagen skola anse sig kunna bibehålla sitt förutvarande ekonomiska system med kombination av arrende- och arbetsavtal, dels att anledningarna till dispens skola i största möjliga utsträckning bortfalla.

Den bestämmelse, som framför andra torde hava medverkat därtill att 1927 års arrendebestämmelser på många håll icke kommit i tillämpning, är, såsom ovan nämnts, den i 7 § allmänna arrendelagen stadgade skyldigheten för jordägaren att utgiva skadestånd till arrendatorn därest jordägaren undandrager sig att tillhandahålla arrendatorn arbete, som denne enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete. Denna bestämmelse äger enligt 5 § norrländska arrendelagen tillämpning jämväl å de arrenden, som falla under sistnämnda lag.

Såsom framgår av den lämnade historiken rörande tillkomsten av 7 § hade jordsakkunniga förutsatt, att under en arrendeperiod kunde inträffa förhållanden, vilka nödvändiggjorde en förändring i ett eller annat avseende av en i arrendeavtalet intagen bestämmelse om skyldighet för arrendatorn att utgöra vissa arbetsprestationer. Såsom sådana förändringar hava jordsakkunniga anfört »förändrade konjunkturförhållanden eller andra därmed jämförliga omständigheter». Av jordsakkunnigas motivering framgår, att stadgandet om skadestånd närmast avsetts för de fall, då jordägaren underlåter att giva arrendatorn avtalat arbete för att såmedelst öva ett icke berättigat tvång å honom, t. ex. för att tvinga honom att lämna arrendet. Även under riksdagsbehandlingen blevo dessa synpunkter beaktade. Sålunda framhölls av sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet att det torde vara uppenbart, att, om jordägaren utan eget förvållande bleve förhindrad tillhandahålla arrendatorn arbetet, någon skadeståndsskyldighet ej kunde ifrågakomma. Utskottet höll emellertid före, i likhet med föredragande departementschefen, att det näppeligen skulle låta sig göra att i lagen angiva de tämligen olikartade fall, då giltig ursäkt kunde tänkas föreligga för jordägaren. Utskottet instämde också med departementschefen i dennes uttalande, att saknaden av dylika bestämmelser i den praktiska tillämpningen sannolikt icke skulle komma att bereda någon egentlig svårighet.

Otvivelaktigt är det med billighet och rättvisa överensstämmande att, därest arrendatorn i arrendeavtalet ålägges visst arbete till jordägaren, denne också bör vara skyldig att tillhandahålla arrendatorn arbetet. Un-

dandraget sig jordägaren detta, har ju en av de väsentliga förutsättningarna för arrendeavtalet bortfallit. Den rätt att i dylikt fall erhålla skadestånd av jordägaren, som den nuvarande lagen tillförsäkrar arrendatorn, har emellertid, enligt vad utredningsmännen erfarit, på många håll missuppfattats. På grund av lagtextens knapphet synas särskilt bolagen hava kommit till den uppfattningen, att skadeståndsskyldigheten vore betydligt mera omfattande än vad ovan angivits. Enligt utredningsmännens mening torde det därför vara erforderligt att i lagtexten uttryckligen angiva, att arrendatorns rätt till skadestånd ej inträder då förändrade förhållanden i fråga om bärighet eller drift av rörelse, för vilken arrendatorns arbete varit avsett, eller därmed jämförlig omständighet föranlett jordägaren att icke tillhandahålla arrendatorn arbete av den beskaffenhet, som avtalats, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete.

Utredningsmännen anse sig därjämte böra föreslå, att i lagen jämväl införes rätt för arrendatorn att uppsäga arrendet, därest jordägaren ej tillhandahåller arrendatorn arbete, som denne enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete. Detta förslag medför, att arrendatorn vid sidan av rätten till skadestånd skulle kunna göra gällande en rätt till uppsägning av arrendet. En dylik förening av rätt till skadestånd och till uppsägning förekommer även i andra arrendelagens stadganden och för en sådan anordning kunna i detta fall särskilda skäl anföras. Men icke varje minsta brist i lämnande av arbete bör medföra rätt för arrendatorn att erhålla skadestånd eller uppsäga avtalet. I detta hänseende bör vad som stadgas i 7 § fjärde stycket äga giltighet även med avseende å arrendatorns rätt att uppsäga avtalet, d. v. s. att ett undandragande från jordägarens sida att låta arrendatorn fullgöra kontraktsevenligt avtalad skjutsning, vedhuggning eller därmed jämförlig tjänstbarhet icke kan, där den är av ringa betydenhet, medföra rätt för arrendatorn vare sig till skadestånd eller till uppsägning av avtalet. Alldenstund vissa svårigheter understundom skulle kunna uppstå för arrendatorn att redan under det arrendeår, under vilket han icke fått det kontraktsevenliga arbetet, bestämma sig för uppsägning, har det ansetts lämpligt föreskriva att arrendatorn får behålla denna uppsägningsrätt under ytterligare ett år. Uppsägningen synes böra ske minst två månader före den fardag, då arrendatorn har för avsikt att avträda arrendet. Med hänsyn till nödvändigheten för jordägaren att erhålla viss frist för anskaffande av ny arrendator, torde kortare uppsägnings-tid icke lämpligen kunna ifrågakomma. Det har vidare synts utredningsmännen lämpligt att införa ett stadgande, som innebär, att därest jordägaren ej inom en månad efter det han från arrendatorn mottagit meddelande om uppsägning, tillkännagivit för denne att han ej vill godkänna uppsägningen, han skall vara sin talan mot arrendatorn för avtalets hävande förlustig. För arrendatorn kan det nämligen vara av väsentlig

betydelse att före avflyttningen hava kännedom om den ståndpunkt jordägaren intager till uppsägningen.

Ett genomförande av den föreslagna ändringen av 2 kap. 7 § nyttjanderättslagen föranleder vissa formella ändringar av 2 kap. 39 och 41 §§ nyttjanderättslagen och 28 § norrländska arrendelagen.

Såsom motiv för ansökningarna om dispens ha såsom ovan nämnts i stor utsträckning åberopats de skärpta bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen men även andra skäl hava i vissa fall anförts. Det har därför synts de sakkunniga lämpligt att i ett sammanhang upptaga frågan om omformulering av gällande dispensbestämmelser och därvid med ledning av erfarenheten utforma de dispensgrunder, som skäligen böra bibehållas, och utesluta de, som visat sig mindre motsvara berättigade hänsyn.

De motiv, som åberopats för ansökningar om dispens jämlikt 54 § allmänna arrendelagen resp. 31 § norrländska arrendelagen, fördela sig å följande huvudgrupper:

- 1) att vederbörande fastighet är avsedd att försäljas;
- 2) att fastigheten är föremål för lantmäteriförrättning;
- 3) att för uppförande av nybyggnader och hägnader å fastigheterna, som föranletts av i samband med laga skifte bestämd utflyttning, erfordras viss olika tid ifråga om fastigheterna samt att fastigheterna, som tillhöra samma skifteslag, därefter lämpligen böra utarrenderas från en och samma tidpunkt;
- 4) att med hänsyn till eget skogsbruk eller jordbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av lagens stadganden;
- 5) pågående utredning om att lägga arrendegården under eget bruk;
- 6) att egendomen brukas i samband med annan för den ifrågasatta tidsperioden utarrenderad egendom;
- 7) förekomsten av vissa fyndigheter (kol, lera eller krita) å egendomen;
- 8) att egendomen inom viss tid erfordras för industriverksamhet;
- 9) avtalad kolningsskyldighet;
- 10) att arrendatorn på grund av det arrenderade områdets beskaffenhet icke kan av jordbruket erhålla sin huvudsakliga bärgning;
- 11) att arrendatorn ämnar köpa fastighet eller skaffa sig annat arrende;
- 12) att arrendatorn önskar viss kortare arrendetid;
- 13) att arrendatorn är på obestånd;
- 14) att arrendatorn icke kan ställa säkerhet för arrendets fullgörande för längre tid än vissa år;
- 15) att arrendatorn är olämplig för jordbruk och skogsbruk;
- 16) att arrendatorn har svårigheter att erhålla hjälp vid egendomens brukande;

- 17) arrendatorns sjuklighet;
- 18) att arrendatorn önskar framdeles övergå till annan verksamhet;
- 19) arrendatorns höga ålder.

Enligt första stycket i 54 § kan Konungens befallningshavande medgiva undantag från tillämpningen av något av stadgandena i 46—50 §§ eller 52 eller 53 §. I paragrafens andra stycke angivas exempel på de omständigheter, som *särskilt* ansetts böra föranleda dispens, d. v. s. lagstiftaren har i detta stycke anfört de grunder som framför andra kunna tänkas föranleda undantag från tillämpningen av ifrågavarande lagrum. Såsom sådana särskilda omständigheter skola enligt lagen anses 1) att på grund av det arrenderade områdets beskaffenhet och omfattning arrendatorn icke av jordbruket kan erhålla sin huvudsakliga bärgning, och 2) att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av lagens övriga stadganden.

Enligt de sakkunnigas mening torde den förra dispensgrunden icke böra upptagas såsom normalfall för dispens, då ju lagstiftningen genom sin arealbestämning i 45 § allmänna arrendelagen och ingressen till norrländska arrendelagen uppenbarligen avser att inom sin ram omfatta jordbruk, om vilka det är klart att de icke kunna lämna sin brukare hans huvudsakliga bärgning. Vidare torde enligt de sakkunnigas mening undantag från 47—50 §§ eller 52 eller 53 § i allmänhet endast böra förekomma i sådana fall, där fråga är om försäljning av fastigheten. I övriga fall torde allenast föreligga behov av dispens från 46 §. Förslag till ändring i denna riktning hava de sakkunniga alltså funnit sig böra framlägga. Beträffande dispens för försäljning av fastighet torde böra uppmärksammas, att man så vitt möjligt synes böra undvika att för samma fastighet vid upprepade tillfällen bevilja dispens för kort tid och att i stället på ett tidigt stadium vid dispensens begärande och beviljande för densamma synes böra beräknas så lång tid, som jordägaren rimligtvis kan behöva för att förverkliga sin försäljningsavsikt.

Utredningsmännen utgå från den förutsättningen, att den föreslagna ändringen av 7 §, därest den blir genomförd, kommer att medföra en minskning av det antal dispenser, som meddelas på grund av den omständigheten, att det för jordägaren är av synnerlig vikt med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av lagens stadganden, och göra det överflödigt att dispens av nämnda anledning inom en ort meddelas för hela grupper av arrendejordbruk, en utveckling, som givetvis måste betraktas såsom synnerligen önskvärd. Intill dess erfarenhet vunnits i vad mån här berörda lagändring kommer att medföra en sådan verkan, som här angivits, torde man ej böra till prövning upptaga frågan om annan ändring av lagtexten i syfte att minska antalet dispenser av ovan omtalade anledning.

De normalfall, som i praxis visat sig vara av betydelse, torde med hän-

syn till det olika bedömande, som till synes föreligger hos länsstyrelserna i riket, böra så fullständigt som möjligt exempelvis angivas i lagen. Rätten för länsstyrelse att även i andra, icke uppräknade fall meddela dispens, *där särskilda omständigheter visas*, torde alltjämt böra kvarstå.

De sakkunniga föreslå alltså, att 54 § första stycket bibehålles oförändrat samt att paragrafens andra stycke angiver, att såsom dispensgrund skall särskilt anses, att fastigheten är avsedd att försäljas, eller, i fråga om undantag från stadgandet i 46 §, att arrendatorn med hänsyn till ålder, hälsotillstånd eller dylikt eller på grund därav att han ingått avtal om köp eller arrende av annan fastighet förklarar sig vilja avsluta avtal om arrende på kortare tid än 15 år, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av ovan nämnda stadganden. Motsvarande ändring föreslås införd i 31 § norrländska arrendelagen.

I samband med behandlingen vid 1929 års riksdag av vissa motioner om ändringar i de sociala arrendelagsbestämmelserna yttrade andra lagutskottet i sitt utlåtande nr 17, att utskottet med hänsyn till de särskilda förhållanden, som förelåge vid den sociala arrendelagstiftningens tillämpning, funnit önskvärt att ifrågavarande arrendatorer i viss utsträckning bereddes kostnadsfri rättshjälp i frågor rörande arrendeförhållandena. Arrendatorerna tillhörde ofta de mindre bemedlade samhällsklasserna. De vore därför säkerligen ofta i behov att kostnadsfritt erhålla råd och upplysningar eller annat biträde i ärenden angående arrendavtalet och därmed sammanhängande frågor. Genom en sådan anordning skulle även kunna vinnas en viss garanti för att den sociala arrendelagstiftningens bestämmelser komme att noga följas. Utredningsmännen vilja bringa i erinran den skrivelse (nr 80/1929), som riksdagen i detta ämne avlät på andra lagutskottets förslag.

Enligt utredningsmännens åsikt vore det jämväl önskvärt, om arrendelagstiftningens innehåll på ett effektivt sätt kunde bringas till därav intresserades kännedom ute i orterna. Då ändringar tid efter annan vidtagas i ifrågavarande lagstiftning, vore det av hänsyn till dem, som närmast beröras av lagstiftningen, lämpligt, om lagarna i sin helhet bleve omtryckta i Svensk författningssamling. Måhända skulle det jämväl vara lämpligt, därest en kortfattad redogörelse för lagstiftningen bleve, på sätt som skett i fråga om den s. k. ensittarlagen, utarbetad till tjänst för dem, som kunna hava intresse att därom erhålla kännedom.

Protokoll, fört vid Sociala Jordutredningens studieresa till Värmlands m. fl. län år 1931.

Sedan t. f. chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet på därom framställd begäran funnit gott medgiva, att Sociala Jordutredningens ledamöter och sekreterare finge under en tid av högst tio dagar företaga resa för att studera arrendeförhållandena i Värmlands m. fl. län, sammankommo utredningsmännen jämte undertecknad, utredningens sekreterare, i Hällefors, varest jämväl skogschefen hos Hällefors Bruks Aktiebolag jägmästaren Arvid Nilsson infann sig.

Den 19 augusti

*Hällefors
Bruks Aktie-
bolag.*

besöktes åtskilliga jordbrukslägenheter under **Hällefors Bruks Aktiebolag.**

Skogschefen Nilsson upplyste följande. En oskriven förutsättning för utarrendering av bolagets lägenheter hade varit, att arrendatorn i vanlig och rimlig utsträckning arbetade i markägarens skog. Arrendekontrakten, som gjorts 1-åriga med automatisk, årvis förlängning, när de icke inom viss tid av någondera parten uppsagts, sade emellertid intet om arbetsskyldigheten, ehuru denna vore självfallen sak, överenskommen i samband med kollektivuppgörelse om arrendevillkor med brukarnas organisation. Denna uppgörelse hade åberopats i bolagets svar å vissa av Sociala Jordutredningen tidigare framställda frågor. Bolaget hade kunnat frångå arbetsskyldigheten vid kontraktens utformning till följd av den kortvariga, 1-åriga arrendetiden. Ville brukaren övergå i annans tjänst, finge han alltså icke kvarbo å skogsarbetarebostället, vilket enligt skogschefens mening vore rimligt. Bolagets dispensansökningar hade icke motiverats med försäljningsavsikt utan med bolagets kollektivavtal med brukarnas organisation om 1-åriga arrenden, närmare belyst i bolagets nyssnämnda utlåtande.

Följande lägenheter besöktes:

1) En arrendegård i Lilla Sirsjön (arrendator Lank), körareställe, innehållande 2½ hektar åker och 3 hektar äng. Å gården föddes 3 till 4 kor samt 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 3 rum och kök. Arrendesumman var 283 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 2½ hektar åker samt 23½ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet (avseende virke över 10 cm. i brösthöjd) hade uppskattats till 4750 kr. Salupriset var 9800 kr.

Arrendatorn förklarade, att han icke kunde köpa fastigheten med den

stora skogstilldelning, som var bestämd. I arbetsförtjänst hade han i allmänhet haft 1 200—1 500 kr. årligen.

2) En arrendegård i Lilla Sirsjön (arrendator Karlsson), körareställe, innehållande 3 hektar åker och 2 hektar ängsmark. Å gården föddes 4 kor och 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 1 rum och kök. Arrendesumman var 206 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 3¹⁵ hektar åker samt 23⁵⁹ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 3 000 kr. Salupriset var 8 300 kr. Arrendatorn anträffades icke.

3) En arrendegård i Nytorp, körareställe, innehållande 2⁵⁵ hektar åker och 2⁵⁰ hektar äng. Å gården föddes 3 kor och 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 1 rum och kök. Arrendesumman var 224 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt. Dispens hade sökts.

Arrendatorn förklarade, att han ansåg, att det nuvarande arrendet var för högt. För 6 år sedan hade arrendet varit allenast 120 kr. I arbetsförtjänst hade han sistlidna år uppburit omkring 1 200 kr.

Skogschefen Nilsson meddelade. Orsaken till den av arrendatorn klandrade arrendeförhöjningen vore att söka dels uti en grundlig reparation av manbyggnad och uthuslänga och dels uti den nya arrendeöverenskommelsen med brukarnas organisation, vilken överenskommelse införde helt nya arrendeberäkningsgrunder med större arrendehöjningar för en del brukare, mindre för andra och med arrendesänkning för enstaka brukare.

4) En arrendegård i Karstenshult (arrendator Persson), körareställe, innehållande 2³⁴ hektar åker och 4 hektar äng. Å gården föddes 4—5 kor samt 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Arrendesumman var 270 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 5³⁹ hektar åker samt 20⁵⁵ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 3 200 kr. Salupriset var 9 800 kr.

Den nuvarande arrendatorn hade år 1931 övertagit arrendet efter sin fader. Denne, som jämväl anträffades, förklarade att han suttit på gården i 47 år, under tidigare år utan att kontrakt uppgjorts. Arbetsförtjänsten plägade i allmänhet uppgå till omkring 1 000 kr. årligen.

5) En arrendegård i Karstenshult (arrendator Lindén), körareställe, innehållande 2³³ hektar åker och 3 hektar äng. Å gården föddes 3 kor och 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 1 rum och kök. Arrendesumman var 215 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 3⁵² hektar åker och 19²⁷ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 2 100 kr. Salupriset var 5 700 kr.

Skogschefen Nilsson upplyste, att den nuvarande arrendatorn icke kunde köpa gården på grund av sina ekonomiska förhållanden och sjuklighet. Arrendatorn anträffades icke.

6) En arrendegård i Karstenshult, körareställe, innehållande 2⁵¹ hektar

åker och 4 hektar äng. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Arrendesumman var 245 kr. Å gården fanns för tillfället icke någon arrendator. Den föregående arrendatorn (Vase) hade den 14 mars 1931 på egen begäran fått övertaga ett annat arrende. Gården var salubjuden med en areal av 2⁶⁰ hektar åker samt 20⁸⁹ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 3 050 kr. Salupriset var 7 300 kr.

7) En arrendegård Karstenshult (arrendator Eriksson), körareställe, omfattande 2²⁵ hektar åker och 4 hektar äng. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Å gården föddes 4—5 kor och 1 häst. Arrendesumman var 237 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 2⁵³ hektar åker samt 20⁸⁴ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 2 200 kr. Salupriset var 6 100 kr. Arrendatorn var för tillfället icke hemma.

8) En arrendegård i Örlingen (arrendator Engvall), körareställe, omfattande 4⁸⁵ hektar åker och 4⁵⁰ hektar äng. Å gården föddes 4 kor och 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Arrendesumman var 282 kr. Arrendekontraktet var ettårigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 5¹⁷ hektar åker samt 10⁷⁹ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 2 650 kr. Salupriset var 7 400 kr. Arrendatorn var för tillfället icke hemma.

9) En arrendegård i Örlingen (arrendator Stabbe), körareställe, omfattande 6⁹ hektar åker och 1 hektar äng. Å gården föddes 5—6 kor och 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Arrendesumman var 344 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 7⁷⁰ hektar åker samt 12⁸⁷ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 4 900 kr. Salupriset var 10 600 kr.

Arrendatorn meddelade, att han innehaft arrendet i 11 år. I årlig arbetsförtjänst hade han omkring 1 200 kr. Den ifrågasatta köpeskillingen för gården ansåg han för hög.

10) En arrendegård i Örlingen (f. d. arrendator Karlsson), huggareställe, omfattande 1⁵ hektar åker och 1⁵ hektar ängsmark. Mangårdsbyggnaden innehöll 1 rum och kök. Denna gård föll utanför den sociala jordlagstiftningens område.

Gården var salubjuden med en areal av 1⁴⁹ hektar åker samt 11⁶⁸ hektar äng och avsöndringsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 1 700 kr. Salupriset var 4 200 kr. Den föregående arrendatorn hade icke velat köpa gården utan i stället arrenderat ett jordbruksboställe under Hellefors bruk. Gården var nu icke utarrenderad, men jorden brukades av en granne.

11) En arrendegård i Örlingen (arrendator Eriksson), körareställe, omfattande 3³³ hektar åker och 8 hektar äng. Å gården föddes 4 kor och 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Arrendesumman var 294 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 3²⁷ hektar åker samt 16⁵³ hektar äng

och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 3 300 kr. Salupriset var 9 800 kr. Arrendatorn var för tillfället icke hemma.

12) En arrendegård i Örlingen, körareställe, omfattande 2⁷⁷ hektar åker och 3⁵⁰ hektar äng. Å gården föddes 4 kor och 1 häst. Mangårdsbyggnaden innehöll 1 rum och kök. Arrendesumman var 220 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade sökts. Gården var salubjuden med en areal av 2³⁵ hektar åker samt 14¹⁴ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 700 kr. Salupriset var 4 900 kr. Arrendatorn var för tillfället icke hemma.

13) En arrendegård i Örlingen (arrendator Lindgren), körareställe, omfattande 6¹⁵ hektar åker och 4 hektar äng. Arrendesumman var 337 kr. Arrendekontraktet var 1-årigt, men dispens hade begärts. Gården var salubjuden med en areal av 5²¹ hektar åker, 14⁰⁷ hektar äng och avrösningsjord samt 2⁴⁸ hektar impedimenter. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 860 kr. Salupriset var 6 900 kr. Arrendatorn var för tillfället icke hemma.

14) En arrendegård i Örlingen (arrendator Kruse), huggareställe, omfattande 1³⁰ hektar åker och 1 hektar äng. Å gården föddes 2 kor. Mangårdsbyggnaden innehöll 1 rum och kök. Arrendesumman var 122 kr. Denna gård föll utanför den sociala jordlagstiftningens område. Gården var salubjuden med en areal av 1⁶⁴ hektar åker samt 7⁴³ hektar äng och avrösningsjord. Barrskogsvärdet hade uppskattats till 3 000 kr. Salupriset var 5 000 kr.

Arrendatorn anträffades ej men hans hustru uppgav, att gården hade tillbudits dem att köpa, men att arrendatorn ansett sig för gammal att förvärva den.

Det skulle här antecknas, att samtliga gårdar i byn Örlingen voro försedda med elektriskt ljus.

Beräkningsgrunden för arrendeavgifterna var jämlikt förlikningsavtal den 16 oktober 1929 följande.

	Godhetsgrader å hus och jord			
	I	II	III	
<i>Byggnader:</i>				
Manbyggnad för körareställen	33·50	25·00	16·50	kr. per rum och år,
» » huggareställen	29·00	21·00	12·50	» » » » »
Ladugårdslänga	17·00	12·50	8·50	» för en ko,
»	8·50	6·00	4·00	» » varje ytterligare ko, som enligt kontraktet skall vinterfödas,
Stalllänga	33·50	25·00	16·50	kr. för en häst,
»	17·00	12·50	8·50	» » varje ytterligare häst, som enligt kontraktet skall hållas vid stället.
<i>Jord:</i>				
Åker	25·—	16·50	8·50	kr. per hektar,
Äng	—	—	3·50	» » »

Skogsbete: 4— kr. per vuxet djur, företrädesvis såsom ersättning för skada å skogsåterväxten,
 Vedbrand: 0·80 » » kbm efter 25 kbm per huggareställe och
 30 kbm för körareställe.

Arrendevärderingen å några av de av utredningsmännen besökta gårdarna framgår av följande sammanställning:

Ställe	L:a Sirsjön	Nyttorp	Karstenshult
Brukare	V. Carlsson	G. Hjul	T. Gustafsson
Åker, hektar			
Godhetsgrad I	—	1·55	1·34
» II	2·50	1·00	1·00
» III	0·50	—	—
Summa hektar	3·00	2·55	2·34
Kr.	45·50	55·25	50·00
Äng, hektar	2·00	2·50	4·00
Kr.	7·00	8·75	14·00
Hushyra			
Antal rum	2	2	1 2
Klass	II	I	II I
Kr.	50·00	67·00	92·00
Ladugård			
Antal djur	3	3	4
Klass	I	II	I
Stall			
Klass	I	I	I
Ladugård och stall			
Kr.	67·50	58·00	76·00
Skogsbete			
Kr.	16·00	16·00	20·00
Ved			
Kr.	24·00	24·00	24·00
Summa kr.	210·00	229·00	276·00
Utgående arrende, kr.	206·00	224·00	270·00

Under dagen blevo utredningsmännen i tillfälle att sammanträffa med såväl disponenten för Hellefors Bruks Aktiebolag N. T. Wigelius som representanter för arrendatorerna, nämligen medlemmarna av verkställande utskottet av styrelsen för Bergslagens Samorganisation av Svenska sågverksindustriarbetareförbundet herrar Axel Jansson, V. Broström och H. J. Löfgren.

Från bolagets sida hänvisades till dess skriftliga inläga till Sociala Jordutredningen och meddelades bl. a. Bolagets utbud av gårdar hade kommit till stånd dels på grund av tidigare gång efter annan framkomna erinringar mot, att bolagen i Bergslagen icke sålde jord till jordbruk å sina skogsområden, vilket ansetts påkallat för att bl. a. tillgodose strävandena efter egna hem, dels på grund av de föreskrifter i den nya arrendelagstiftningen, som syftade att göra arrendatorerna oberoende av markägarna. För

dagen vore dessa lägenhetsförsäljningar också av en särskild betydelse för bolagets ekonomi. Dagslägets allmänna ekonomiska svårigheter föranledde särskild benägenhet att avyttra vad som utan större olägenhet kunde avyttras. Bolagets uppgifter om storleken av influtna arrendebelopp från arrendelägenheterna på skogsområdet i relation till å samma lägenheter nedlagda kostnader för åbyggnaders vidmakthållande visade, att bolaget haft betydande utgifter för dessa skogsarbetareboställen. Det erinrades emellertid, att byggnadsbeståndet å förevarande lägenheter under senare tid avsevärt förbättrats och att arrendeavgifterna ännu vore att beteckna såsom låga. Aktiebolaget Svensk Jordförmedling hade erhållit i uppdrag att sälja ett antal gårdar. Av de sålunda salubjudna fastigheterna, till antalet 128, hade hittills endast ett oansenligt fåtal försålts, vilka försäljningar emellertid icke ännu redovisats. Utöver de sålunda till Svensk Jordförmedling överlämnade lägenheterna hade bolaget sålt 11 st. lägenheter. Då gårdarna utbjudits till salu, hade en del arrendatorer, som icke voro i tillfälle att köpa eller icke önskade köpa sin arrendelägenhet, avflyttat och svårigheter uppstått att erhålla tillfällighetsarrendatorer å dessa ställen, varför ett avsevärt antal gårdar för tillfället brukades på annat sätt än genom vid ställena bofasta arrendatorer. I köpekontrakten hade bolaget förbehållit sig och blivande ägare till stamfastigheten all jakträtt å det köpta området, varemot ägaren till det försålda området tillförsäkrades rätt att av säljaren eller blivande ägare till stamhemmanet erhålla ersättning för skada å växande gröda genom åverkan av älgar, vilken ersättning skulle utgå med $\frac{2}{3}$ av skadans uppskattade värde. I avvaktan på övergång till ett rationellt betesbruk inom den försålda lägenheten tillerkändes köparen under en tid av 10 år, räknat från tillträdesdagen, betesrätt för de å hans egendom vinterfödda kreaturen å de närbelägna utmarker, som säljaren därtill anvisade. I fråga om sådana lägenheter, som saknade för anläggning av s. k. kulturbeten lämpliga marker, hade meddelats, att särskilda, koncentrerade betesmarker kunde upplåtas. Anledning till att bolaget förbehållit sig jakten uppgavs vara, att de salubjudna gårdarna lågo helt inneslutna i bolagets koncentrerade ägokomplex, att all erfarenhet från tidigare jordstyckningar anvisat, att jaktvården å mark, som omgiver ett större antal över stora områden spridda smålägenheter helt oskäligt försvårades, om sådana lägenheter upplåtits eller överlåtits med jakträtt, och detta särskilt i glest befolkade skogsområden liknande de ifrågavarande, där jaktvårds- och naturskyddstanken ännu icke i större utsträckning vuxit in i de förevarande lägenhetsinnehavarnas kretsar, att bolagets koncentrerade ägokomplex, som sålunda underlättat jaktvården, föranlett bolaget att understödja jaktvårdsarbetet, varav följt en relativt god viltvård med åtföljande rikligare villebrådsstam, samt att nu föreliggande resultat av ett uthålligt jaktvårdsarbete skulle jämlikt erfarenheten inom kort tid till mycket betydande delar spolieras, om förevarande försäljningsvillkor icke vidmakthölles, och de nya ägarna där-

efter, när den givande stammen skövplats, icke hava nämnvärd fördel av sin jakträtt. Vidare framhölls, att bolaget ej kunde binda sig genom 15-åriga arrendeavtal, då lagstiftningens utformning av bestämmelserna om arbetskyldighet i arrendeavtal, hindrade bolaget att sluta 15-åriga arrendeavtal med garanti för att dess skogsarbetareboställen bleve utnyttjade såsom boställen för arbetare i bolagets skogsbruk, för vilket ändamål dessa lägenheter vore såväl tillkomna som oundgängligen behöfliga. Bolaget kunde icke på ett tryggande sätt avtala om arbetsmängder och arbetslöner för 15 år eller annan längre tid. Men bolaget vore gärna med om en relativt långvarig arrendetid för kända vederhäftiga brukare, som alltså innehåft bolaget tillhörig arrendelägenhet under ett par år och därvid godkänts såsom dugliga arbetare, om bolaget finge utarrendera lägenheterna med den arbetskyldighet, som nu vore vanlig och sedan gammalt varit vanlig, d. v. s. med skyldighet för brukaren att i mån av tillgång å arbete arbeta i markägarens skog i rimlig utsträckning oavsett de tider, som upptoges av jordbruksarbetare, och med skyldighet för markägaren att iakttaga rimlighet vid arbetskyldighetens utkrävande, som det hette i de gamla arrendeavtalen. Under förutsättning av sådan anordning vore bolaget icke ovilligt att, ehuru det självt bleve bundet för längre tid, giva brukaren avflyttningsrätt varje år den 14 mars, blott han i behörig ordning uppsade till avflyttning sex månader i förväg. Markägaren måste eftersträva att få dugligt folk och hade sålunda i verkligheten att iakttaga och eftersträva rimlighet i ena och andra avseenden, och brukaren ägde praktiskt sett frihet att flytta, när han ville. Något förbud för brukaren att nedlägga arbetet vid tvist om nytt huvudavtal om arbetslöner hade bolaget varken hittills eller i fortsättningen räknat med, blott sådan arbetsnedläggelse icke utnyttjades såsom förevändning för arbetsanställning hos annan arbetsgivare utan markägarens samtycke. Rätt att göra lockout vid anförda lönetvister ville bolaget också förbehålla sig. Bolaget vore icke villigt att genom en utfästelse till arrendatorerna tillförsäkra dem förtursrätt till skogsarbete framför självägande småbrukare, som köpte nu utbudna arrendeställen. Bolaget hade alltid givit ortsinnebyggare och särskilt arrendatorerna företräde vid arbetes bortsättning. En speciell förbindelse härutinnan till arrendatorerna medförde olägenhet, om man icke vore helt ense om den vanliga arbetskyldighetens existens, och en dylik förbindelse kunde i vissa situationer missbrukas.

Arrendatorsrepresentanterna framhöll, att den allmänna uppfattningen bland arrendatorerna vore, att det pris, som begärdes för de salubjudna lägenheterna, var alldeles för högt. I allmänhet reflekterade arrendatorerna ej heller på att friköpa sina fastigheter. Inskränkningen av jakträtten å de försålda lägenheterna ansågs ofördelaktig, då genom denna inskränkning lägenheternas saluvärde minskades för den nya innehavaren. Beträffande betet anfördes, att det icke vore möjligt att å en del av lägenhe-

terna anordna kulturbeten. Därest gårdarna behölls av bolaget, borde i arrendekontrakten stadgas förtursrätt för arrendatorerna att erhålla arbete hos bolaget.

Utredningsmännen anhöllo tillika hos bolagsledningen om upplysningar under nedan angivna rubriker; och avgåvos med anledning därav följande uppgifter.

I. Tablå över arrendatorernas flyttningar och orsaken därtill.

Å Hellefors Bruks Aktiebolags å skogsområdet utarrenderade arbetareboställen hava under femårsperioden 1925—1930 (oberäknat ändringar på grund av försäljningarna) sammanlagt 229 flyttningar ägt rum av följande anledningar.

Ej uppsagda:

Flyttat till annan bolagets gård	84
Inköp av fastighet å annat håll	8
Dödsfall	41
På grund av hög ålder	32
Övergått till industri	14
Flyttat till annat bolag	12
Övertagit statplats el. dyl.	6
Övertagit arrende under enskilda	5
Upplösta stärbhus	—
Dålig ekonomi	—
Avflyttning utan uppsägning under arrendetiden	—
På grund av sjukdom	9
» » » brist på kvinnlig arbetshjälp	1
Konkurs	1
Efter egen uppsägning avflyttat till okänd plats	8
	221

Uppsagda:

På grund av lättja och oduglighet	2
För stöld och åverkan	1
För tjuvjakt eller hembränning	2
För annat åsidosättande av arrendekontraktet (bl. a. vanhävd).....	3
	8

Med hänsyn dels till personalombyten vid ett flertal tjänstemannabefattningar hos bolaget och dels därtill att orsakerna till arrendatorernas flyttningar icke efter hand, som de skett, på något vis antecknats, hade det mött svårigheter att för längre tid än en femårsperiod, 1925—1930, lämna tillförlitliga uppgifter härutinnan.

II. Tablå över influtna arrenden från skogsarbetareboställena å Hellefors Bruks Aktiebolags marker jämförda med nämnda bolags omkostnader för underhåll av samma boställen för tiden 1914—1930.

	Arrendeavgifter	Underhållskostnader
1914	107 026·03	{ 113 462·86
1915		
1916		
1917		
1918	156 122·98	{ 123 165·35
		{ 135 303·04
		{ 279 027·39
		{ 504 766·25

	Arrendeavgifter	Underhållskostnader
1919	74 673·73	501 841·10
1920	62 094·54	484 487·00
1921	71 765·35	75 592·40
1922	44 335·27	140 605·46
1923	78 389·08	193 591·39
1924	63 063·66	113 864·87
1925	66 194·62	106 568·25
1926	80 172·17	81 944·50
1927	81 434·07	146 788·67
1928	101 979·73	163 532·64
1929	133 862·80	216 599·15
1930	104 113·32	203 858·67
Summa kr.	1 225 227·35	3 584 998·99

I fråga om dessa uppgifter vore att märka, att de uppgivna beloppen för byggnadsunderhåll icke finge betraktas såsom direkta underhållskostnader. Bostäl- lenas byggnadsstandard hade nämligen under de båda sista decennierna väsent- ligt förbättrats.

III. Uppgift å den utsträckning, vari förmåner såsom pension, fri bostad o. dyl. brukas beredas gamla arrendatorer.

Tidigare hade de arrendatorer, som efter långvarigt arbete i bolagets tjänst för ålderns skull lämnat sina arrendeställen, fått ett ålderdomsunderstöd för sig och sin hustru i form av fri bostad och vedbrand fritt på rot. Därjämte hade ett kon- tant understöd av 15 kr. per man och månad utgått till dem, som haft särskilt långvarig anställning under bolaget. Bolaget hade i stort sett hänvisats att från- gå detta förfaringssätt, *dels* av direkta ekonomiska skäl, *dels* därför att den s. k. rikspensioneringens föreskrifter påkallat avdrag å statspensionens eller statsun- derstödet belopp med värdet av de av bolaget tillhandahållna förmånerna *och* *dels* därför att den allmänna tendensen uti förändringarna i förhållandet mellan arbetare och arbetsgivare i senare tid hänvisat på ett övergivande av gångna tiders mer patriarkaliska förhållanden, av vilka de förevarande ålderdomsunderstöden utgjort ett utslag.

IV. Uppgift för åren 1913—1930 i huru många fall bolaget haft laga anledning att uppsäga arrendator på grund därav att arrendebelopp icke erlagts i tid.

Inget enda sådant fall hade förekommit.

V. Uppgift ägnad att belysa den utsträckning, vari det under åren 1913 —1930 förekommit att arrendatorerna häfta i skuld till bolag och anled- ningarna härtill (t. ex. nyuppsättning, sjukdom, felslagen skörd, bristande arbets- förtjänst, höjning av arrendeavgiften o. dyl.).

Den förevarande frågan vore bolaget icke i tillfälle att besvara beträffande andra arrendeboställen å skogsområdet än dem, som beboddes av körare och kol- are (alla bolagets kolare hade häst). Dessa brukare torde emellertid i detta sam- manhang företrädesvis vara av intresse, dels därför att de innehade de större stäl- lena, och dels därför att körareboställena till sin medelstorlek praktiskt sett mot- svarade de lägenheter å bolagets marker, som berördes av den sociala arrende- lagen.

Den nedan intagna sammanställningen utvisade arrendatorernas å körarebostäl- lena (de som i verkligheten hållit häst) skulder till och fordringar hos bolaget un- der åren 1913, 1916, 1919, 1922, 1925, 1928 och 1930, varjämte skuldbelastade och fordringsägande brukarnas antal angivits för vart och ett av de nämnda åren.

Vid granskning av de ifrågavarande uppgifterna vore att märka bl. a., att bolagets markinnehav under åren närmast efter 1913 undergått en betydande utvidgning, främst genom sammanslagning med Elvestorps Aktiebolag, Gravendals Aktiebolag och Saxå Bruksegendom, vilka trenne företag vart för sig, liksom det dåvarande Hellefors Bruks Aktiebolag, hade sin speciella bokföringsmetod. Dessa olika bokföringssätt hade i detta sammanhang medfört mycket betydande svårigheter, när det gällt att för åren 1913 och 1916 uppbringa jämförbara siffror i och för den ifrågavarande sammanställningen. Härvid hade det befunnits nödvändigt att beträffande 1913 helt bortse från dåvarande Elvestorps Aktiebolags och Saxå Bruks lägenheter. Detta utgjorde förklaringen till att i sammanställningen uppgivet antal lägenheter för år 1913 (201 + 84) vore så väsentligt mindre än för övriga år.

Beträffande sammanställningens under övriga år något växlande antal körareställen vore att nämna, att antalet av de arrendelägenheter, som haft häst, något växlat. Ett och annat ställe hade varit tillfälligt arrendeledigt. Antalet arrendelediga ställen hade på sistone nämnvärt ökats, enär arrendatorerna å en del salubjudna lägenheter flyttats till andra lägenheter på grund av oförmåga eller obegenhet att köpa salulägenheterna. På sistone hade också en del lägenheter försålts, varigenom totala antalet körareställen sänkts.

Vid beaktande av de i sammanställningen såsom skuldbelastade betecknade brukarnas antal — 144 st. av (144 + 219 + 9 =) 372 under 1930 — torde böra beaktas, att flertalet av dessa tillsynes skuldsatta hade djur och redskap för jordbrukets skötsel till avsevärt högre värde än lånesumman. Av de nämnda 144 brukarna med skuld hade ej mindre än 55 st. ett skuldbelopp understigande 200 kr. och antalet med skuld under 400 kr. vore 67.

Medelbesättningen på de förevarande ställena vore 1 häst och 3 à 4 kor förutom ung- och smådjur, vartill komme redskap.

Brukarnas skuldsättning hos bolaget hade i allt väsentligt föranletts av lån för kreatur och redskap för ställenas skötsel. När arrendator råkat i svårigheter på grund av sjukdom, felslagen skörd, sämre arbetsförtjänst el. dyl., hade detta alltså kommit till uttryck företrädesvis i form av minskade amorteringar å uppsättningskulden.

På resterande lånevärden hade brukarna betalat 5 % ränta. De, som låtit en del av arbetsförtjänsterna inestå hos bolaget, hade erhållit samma ränta å sina fordringar. Denna för lån och fordringar lika räntesats hade stått orubbad under hela den tid, från och med 1913, som frågan här gällde.

Av de resterande skuldbeloppen härrörde en betydande del från krigstidens abnormt höga priser å hästar och nötkreatur. De av detta skäl sämst ställda hade fått sina skulder i betydande grad avskrivna. En annan del av dessa krigstidsskulder vore räntefri. Denna sistnämnda skuldandel inginge i det uti sammanställningen angivna utgående skuldbeloppet.

Sammanställning av arrendatorernas å körareboställena utgående skulder och fordringar under nedanstående år å Hellefors Bruks Aktiebolags skogar.

	S k u l d		F o r d r a n		Antal konton utan saldo
	Antal	Kr.	Antal	Kr.	
1913	201	127 067·68	84	27 504·30	—
1916	221	161 925·11	137	68 021·41	—
1919	141	224 910·49	240	242 680·24	—
1922	150	219 880·11	228	117 056·96	3
1925	141	142 956·55	238	138 254·01	8
1928	129	113 721·83	238	136 276·63	3
1930	144	112 735·37	219	126 313·34	9

VI. Uppgift i vilken utsträckning det inom bolagets verksamhetsområde förekommer, att småbruk med högst 25 hektar odlad jord kunna bereda innehavarna (arrendator eller självägare) utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl.

Dylika jordbruk funnes icke inom bolagets område. Bolaget hade tvenne arrendeställen med något över 10 hektar åker och tre dylika lägenheter med 7½—10 hektar åker. De förstnämnda hade bolaget benämnt jordbruksställen och deras upplåtande på arrende hade icke förbundits med anspråk på arbete i bolagets skog eller annorstädes. De övriga tre större ställena hade utarrenderats med relativt oansenlig skyldighet för brukarna att arbeta i bolagets skog. Brukarna av samtliga dessa lägenheter hade emellertid varit mycket angelägna om och fått skogsarbete. Självägarna i orten med större åkerarealer hade allmänt saluskog och bedreve sålunda jordbruk i förening med skogsbruk.

VII. Uppgift huru stor åkerareal bör inom bolagets verksamhetsområde i genomsnitt finnas å en jordbrukslägenhet för att den skall kunna bereda innehavaren utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl.

Jordkommissionens betänkande, del III, innefattade bl. a. en på kommissionens uppdrag gjord sammanfattning av svaren på kommissionens rundfråga i detta ärende till kommunalnämnderna, hushållningssällskapen och dessas tjänstemän, landsfiskalerna m. fl. Frågan hade av kommissionen formulerats på följande sätt: »Huru stor ungefärlig areal medelgod odlad jord anses en bonde med medelstor familj behöva för att av jordbruket erhålla nödortfödig bärgning utan att i nämnvärd mån behöva anlita biförtjänster.» Ett utnyttjande i förevarande sammanhang av svaren på sistnämnda fråga förutsatte något begrepp om husbehovsskogens inflytande på arealuppskattningen i fråga. I den åberopade delen av jordkommissionens betänkande yttrade kommissionen härom (sid. 398), efter ett angivande av medelsiffran för den efterfrågade åkerarealen å Östergötlands slätt- och skogsbygder (Östergötlands län behandlades först), följande: »Finnes ej husbehovsskog, kräves ytterligare en areal av 5 hektar; från skogsbygderna nämnas ofta ända till 10 hektar.» Där annat icke vore angivet, skulle alltså de i betänkandet uppgivna arealerna avse jord med husbehovsskog.

Beträffande Örebro läns skogsbygd, inom vilken den största delen av bolagets skogsmarker vore belägna, anvisade svaren å kommissionens fråga, att en areal åker om c:a 15 hektar skulle behövas vid frånvaro av husbehovsskog (sid. 400). Bolagets övriga skogsmarker låge till en del i östra Värmlands och till en annan del i västra-sydvästra Dalarnas relativt höglänta skogstrakter. Beträffande dessa trakter liksom beträffande de med dem i betänkandet i förevarande avseende jämförda Norrlandsskogarna hade svaren varit mycket växlande. Några större, inför den uppställda frågan mer illustrativa medelarealer hade därför icke kunnat angivas för dessa trakter. Man hade tydligen i mycket stor utsträckning missuppfattat själva frågan. Den i dessa trakter allmänna förekomsten av skog till jordbrukshemmanen hade fått påverka svaren. Under alla förhållanden måste det vara helt uppenbart, att de nu förevarande skogsområdena med i stort sett relativt karga och klimatiskt sämre belägna marker måste vid jämförelse med trakter, där jordbruket över huvud taget hade bättre existensmöjligheter, kräva icke mindre utan större åkerarealer för att göra jordbruket tillnärmelsevis »självförsörjande». Även om man förutsatte en mycket lägre levnadsstandard vid jordbruket inom de nu förevarande större skogsområdena, vore det alltså helt ute-

slutet, att den efterfrågade minimiarealen åker för bolagets skogsområden med stöd av jordkommissionens rundfråga kunde sättas lägre än till 10 hektar.

Bolagets egna erfarenheter bekräftade detta tillfullo.

Den 20 augusti

besågos åtskilliga jordbrukslägenheter under **Uddeholms Aktiebolag**, varvid skogschefen G. Wesslén var tillstädes. Följande lägenheter besöktes.

*Uddeholms
Aktiebolag.*

1) Arrendegården Södra jordkullen, omfattande 14³⁵ hektar åker samt några smärre ängslotter. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Å gården föddes 5 kor och 2 hästar. Arrendesumman var 437 kr. Gården var ej utbjuden till salu.

Den nuvarande arrendatorn hade uppsagt arrendet, då han ansåg sig för gammal att bruka ett så stort ställe. Hans arbetsförtjänst plägade uppgå till 1 300—2 000 kr. årligen.

2) Arrendegården Bångtorp, omfattande 11 hektar åker samt några smärre ängslotter. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Å gården föddes 5 kor och 2 till 3 hästar. Arrendesumman var 456 kr. Gården var ej utbjuden till salu.

Den nuvarande arrendatorn hade suttit på gården i 42 år. Han hade övertagit arrendet efter sin fader. Arrendekontraktet hade ingåtts för 15 år, men hade uppsagts av arrendatorn att upphöra efter 5 år, då han på grund av sin höga ålder icke ville bruka gården längre.

3) Arrendegården Norra Baggetorp, omfattande 7⁵³ hektar åker samt några smärre ängslotter. Mangårdsbyggnaden innehöll två rum och kök. Å gården föddes 5 kor och 1 häst. Arrendesumman var 375 kr. 90 öre. Gården var ej utbjuden till salu.

Den nuvarande arrendatorn upplyste, att han innehaft arrendet sedan 24 år tillbaka.

4) Arrendegården Södra Baggetorp, omfattande 8⁶⁸ hektar åker jämte några smärre ängslotter. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Å gården föddes 6 till 7 kor samt 1 häst. Arrendesumman var 410 kr. 40 öre. Gården var ej utbjuden till salu.

Den nuvarande arrendatorn uppgav, att han innehaft arrendet i 40 år.

Arrendatorerna å de under 1)—4) upptagna lägenheterna hade arbetskyldighet av skogskolning föreskriven i arrendekontrakten. Dessa gårdar voro icke salubjudna.

5) Arrendegården Norra Bäck, innehållande 12¹⁸ hektar åker. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Å gården föddes 6 till 7 kor och 2 hästar. Arrendesumman var 514 kr. 50 öre. Enligt upplysning av skogschefen Wesslén ligger lägenheten inom ett relaxerat jordkomplex, där samtliga arrendeställen äro avsedda att försäljas. Arrendatorerna hava emellertid förklarat sig ej villiga att köpa resp. lägenheter, och har fördenskull ingen värdering gjorts av lägenheterna. Arrendetiden å den

ifrågavarande gården är för närvarande på grund av dispens 5 år, efter vilken tid frågan om försäljning ånyo skall upptagas med arrendatorn.

Arrendatorn upplyste, att han icke hade arbetskyldighet sig ålagd genom arrendekontraktet, samt att hans arbetsförtjänst hos bolaget plögade uppgå till omkring 2 000 kr. för år.

I Storfors sammanträffade utredningsmännen med medlemmarna av styrelsen för samorganisationen av sågverksindustriarbetareförbundet herrar Tore Johansson i Asphyttan, Olof Johansson i Västra Berg och Gottfrid Högberg i Rönninge. Dessa arrendatorsrepresentanter förklarade, att någon önskan att friköpa arrendegårdarna icke förefanns hos arrendatorerna. Dessa önskade fortfarande innehava sina gårdar på arrende med arbetskyldighet intagen i arrendekontraktet.

Härefter besöktes

6) Gården Tallåsen, omfattande 12½ hektar åker och 24 hektar skog. Gården hade försålts år 1930 för 12 500 kr. Då förutvarande arrendatorn var avliden, hade gården sålts till annan jordbrukare. Den av bolaget den 17 januari 1929 verkställda värderingen resulterade i följande värden, vilka emellertid ej vid försäljningstillfället kunde erhållas:

Hus:

Mangård	kr. 1 500	
Ladugård för 14 kor	» 1 200	
Mat- och vedbod	» 500	
Sommarladugård	» 100	
Källare	» 300	
Stall	» 600	kr. 4 200

Inägojord:

Åker, 12·05 hektar	kr. 5 430	
Äng, 3·89 hektar	» 460	» 5 890

Skogsmark och skog:

Skogsmark 24·18 hektar à 40 kr.	kr. 970	
Backar och impediment 4·01 hektar à 30 kr.	» 120	
Växande skog	» 3 107	» 4 197

Summa kr. 14 287

Ägaren hade alltjämt skogskörslor för bolaget.

7) Gården Tutemo, omfattande 6·9 hektar åker och 12·6 hektar skog. Gården hade år 1928 försålts till förutvarande arrendatorn för 11,000 kronor. Värderingen, som gjorts den 10 januari 1929, uppvisar följande summor:

Hus:

Mangård om 5 rum, varav arrendatorn inrett 2 st., längd 10·7 m, bredd 9·6 m	kr. 2 700	
Ekonomihus, längd 57·6 m, bredd 9·8 m	» 3 100	
Källare	» 200	kr. 6 000

Inrösningsjord:

7·1 hektar åker	kr. 2 100	
2·9 » äng och hagmark	» 300	» 2 400

Skogsmark med skog, 12·2 hektar .....

» 3 260

Summa kr. 11 660

I Sunnemo sammanträffade utredningsmännen med tre representanter för arrendatorerna i denna trakt, herrar Gustaf Eriksson, Dan Bergman och Anton Andersson. Dessa anförde följande. Ehuru priserna å de salubjudna fastigheterna ingalunda kunde anses oskäligen, funnes bland arrendatorerna inga önskemål att friköpa arrendegårdarna. De egendomar, som försålt, hade i allmänhet fått för litet skog, beroende därpå att avsöndringarna verkställdes innan den nya jorddelningslagen trätt i kraft. Lämpligheten av stor skogstilldelning vore beroende på statens villighet att för skogsmarkens inköp ställa billigare lån till förfogande. Ett nödvändigt villkor för friköp vore också att möjligheterna till arbetsförtjänst hos bolaget fortfarande funnes kvar efter köpet. Beträffande frågan om sammankoppling av arrendeavtal och arbetsavtal hade bland arrendatorerna skett en tydlig omsvängning. Under det man tidigare med bestämdhet motsatt sig en dylik sammankoppling, hyste man på sina håll numera den uppfattningen, att nu rådande konjunkturen gjorde en sammankoppling fördelaktig. På särskild fråga uppgavs, att 15 till 20 tunnland åker vore för dessa trakter en lämplig areal för jordbruk, som skulle skötas med tillhjälp av allenast familjemedlemmarna.

Under dagen sammanträffade utredningsmännen jämväl med bolagets disponent E. U. P:son Troili.

Från bolagets sida hänvisades till den skriftliga inlagan till Sociala Jordutredningen. Vidare framhölls, att det ur bolagets synpunkt ej vore möjligt att binda bolaget med 15-åriga arbetsavtal enligt 5 § norrländska arrendelagen.

Den 21 augusti

fortsattes besöken å gårdar under Uddeholms Aktiebolag. Utredningsmännen besökte

8) Arrendegården Nedre Stenbäcken, omfattande 57 hektar åker och 18½ hektar äng. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Å gården föddes 5 kor och 1 häst. Arrendesumman var 355 kr. Med arrendet var icke förenad arbetsskyldighet. Arrendetiden var 15 år. Arrendatorn anträffades ej. Gården var ej salubjuden.

9) Arrendegården Övre Stenbäcken, omfattande 63 hektar åker och 16 hektar äng. Mangårdsbyggnaden innehöll 3 rum och kök. Ett rum var dock undantaget för förre arrendatorns räkning. Å gården föddes 5 kor och 2 hästar. Arrendesumman var 380 kr. Med arrendet var icke förenad arbetsskyldighet. Arrendetiden var ursprungligen 5 år, ty avsikten hade varit att söka dispens. Ansökan hade sedermera återtagits, varför arrendetiden nu var 15 år.

Arrendatorn uppgav, att han i arbetsförtjänst under sistförflutna året haft för körning åt bolaget 500 kr. och för flottning 600 kr. Härjämte hade han haft inkomst av privatkörning.

10) Arrendegården Norra Pikkärr, hästtorp, omfattande 7½ hektar åker

och 8½ hektar äng. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Å gården föddes 4 kor och 1 häst. Arrendesumman var 319 kr. Gården var ej utbjuden till salu. Arrendatorn anträffades icke. Arrendetiden var 15 år.

11) Arrendegården Piken, skogsarbetareboställe, omfattande 1½ hektar åker och 0½ hektar äng. Mangårdsbyggnaden innehöll 1 rum och kök. Arrendesumman var 125 kr. Denna gård föll utanför den sociala jordlagstiftningens område. Arrendatorn var fördräng å kommunens ålderdomshem och hade ingen arbetsskyldighet. Lägenheten hade år 1929 utbudits till förre arrendatorn för 2 500 kr. Något köp hade icke kommit till stånd.

Värderingsgrunden vid beräkning av den kontanta arrendeavgälden vid utarrendering av gårdar under Uddeholms aktiebolag angavs av bolagets ledning vara följande.

Enligt de av bolaget år 1928 fastställda arrendeavtalsformulären hade allt underhåll av allmänna vägar övertagits av jordägaren. Jordägaren hade även åtagit sig huvudparten av husunderhållet. Å brukningsdelar av den storleksordning att de hemfölla under norrlandslagens bestämmelse hade jordägaren enligt arrendeavtalsformuläret åtagit sig större andel även av de s. k. »mindre reparationerna». Detta vore i enlighet med tidigare (före år 1927) tillämpad praxis och hade samma fördelning behållits såsom tillgodoseende ett behov av att få en mera koncis uppdelning av resp. jordägarens och arrendatorns byggnadsskyldighet än vad lagen med uttrycket »mindre reparationer» lämnade. Inräknat i den kontanta arrendeavgälden vore även den brukaren i avtalet tillförsäkrade rätten till vedbrand m. m. och bete för vinterfödda kreatur.

Den kontanta arrendeavgälden sammanräknades efter en hushyra och en jordavgäld, vilka bestämdes med ledning av resp. åbyggnaders tillstånd och jordens godhetsgrad. Det oförmedlade summaarrendet kunde därefter reduceras i viss ordning på grund av ogynnsamt läge till avsättningsort och allmän väg.

Hushyran beräknades per eldstadsrum med anvisad vedbrand.

Arrendeställe med häst: Vanligen funnes på förenämnda ställe 3 byggnader, d. v. s. mangård, stallänga och ladugårdslänga med tillbyggda foderhus etc.

Hushyran hänfördes till viss klass beroende på samtliga åbyggnaders tillstånd. Följande klasser användes:

I:a klass: Samtliga byggnader nybyggda, ombyggda eller nyreparerade eller i fullgott skick.

II:a klass: $\frac{2}{3}$ av byggnadsbeståndet, d. v. s. 2 av de 3 byggnaderna vore i motsvarande skick.

III:e klass: $\frac{1}{3}$ eller en av byggnaderna vore i motsvarande skick.

IV:e klass: Samtliga hus behövde ombyggas eller repareras (nybyggas).

Arrendeställe utan häst: Vid dessa funnes i regel endast 2 byggnader, nämligen mangård och ladugårdslänga med foderhus etc.

Hushyran hänfördes till viss klass beroende på samtliga åbyggnaders tillstånd. Följande klasser användes:

I:a klass: Båda husen nybyggda, ombyggda eller nyreparerade eller i fullgott skick.

II:a klass: Halva byggnadsbeståndet eller ett av husen nytt, ombyggt eller nyreparerat eller i fullt brukbart skick.

III:e klass: Samtliga hus behövde ombyggas eller repareras.

Jordavgälden uppdelades dels på en särskild avgift för åker, dels även på en avgift för äng.

Åkern graderades, vanligen efter gjord undersökning, i fem grader. Ängen uppdelades i en I:a grad, huvudsakligen slätteräng, och en II:a grad, betesäng.

Följande à-värden användes:

Åbyggnader				Å k e r					Ä n g	
per eldstadsrum				per hektar					per hektar	
klass				grad					grad	
I	II	III	IV	I	II	III	IV	V	I	II
K r o n o r										

Arrendeställe med häst:

Utan arbetsskyldighet (affärs-

arrende) 70 57 44 31 35 30 25 20 55 10 8

Med arbetsskyldighet (kol-

ning) 50 40 30 20 30 25 20 15 10 8 4

Arrendeställe utan häst:

Utan arbetsskyldighet¹ .... 60 45 30 — 30 25 20 15 10 8 4

Före 1927 års arrendelagstiftning eller intill dess arbetsskyldighet ansågs kunna användas, intagen i kontrakt för arrendeställe utan häst, hade för motsvarande ställen använts följande à-priser:

Kr. 45 30 15 — 30 25 20 15 10 8 4

Reduktion vid ogynnsamt läge:

Vid särskilt ogynnsamt läge minskades det oförmedlade arrendebeloppet vid lång, besvärlig och ensam utfartsväg med 0₁—0₄, undantagsvis med 0₅. Det därefter beräknade arrendet kallades förmedlat och utgjorde, såvida ej särskilda skäl talade häremot, det arrendebelopp som intoges i kontraktet.

I samtliga avtal rörande arrendeställe med häst intoges en bestämmelse om att vid transport av materiel för reparation av åbyggnader på stället, vore arrendatorn skyldig att utföra sådan transport med högst 6 hästdagsverken per år.

Såsom exempel på tillämpningen av bolagets normer för uppskattning av arrendavgälder (1928 och 1929) skulle följande tablå intagas

¹ För sistnämnda ställen gällde att om fullgod källare saknades sänktes nettoarvodet med 15 kr.

Brukningsdel	Med el. utan häst	Med el. utan arb. skyld.	Åker			Äng		
			hektar	grad	kr.	hektar	grad	kr.
<i>Storfors revir:</i>								
Bångtorp.....	häst	koln.	9·6	I	288·60	—	—	—
			1·4	III	27·60			
S. Jordkullen.....	häst	koln.	14·35	III	287·—	—	—	—
N. Bäck.....	häst	—	12·18	III	304·50	—	—	—
N. Baggetorp.....	häst	koln.	7·53	I	225·90	—	—	—
S. Baggetorp.....	häst	koln.	8·68	I	260·40	—	—	—
<i>Munkfors revir:</i>								
Ö. Stenbäck.....	häst	—	6·26	II—III	172·—	5·—	II	40·—
N. Stenbäck.....	häst	—	5·79	III	145·—	5·—	II	40·—
N. Pikkärr.....	häst	—	8·32	III—IV	187·—	—	—	—
Piken.....	—	—	1·93	III	38·—	0·2	II	—

Utredningsmännen anhöllo tillika om upplysningar under nedan angivna rubriker; och avgåvos med anledning därav följande uppgifter.

I. Tablå över arrendatorernas flyttningar och orsaken därtill.

Nedanstående uppställning (införd å sid. 94—95) avsåge Uddeholms Aktiebolag tillhöriga (åren 1913—1918 vore här även inräknade Storfors Bruks Aktiebolag tillhöriga) s. k. hästtorp; d. v. s. arrendegårdar av den storlek, att minst en häst enligt arrendevillkoren hade hållits vid gården. Samtliga dessa gårdar vore av den storlek, att de numera fölle under den s. k. norrländska arrendelagen. Utanför sammanställningen låge gårdar, vilka ej födde häst; alltså sådana som vore till sin storlek såväl större som mindre än 4 hektar inrösningsjord. På grund av under åren vidtagna ändringar per gård i åkerdispositionen m. m. hade gränsen förlagts vid *hästtorp* och *ej hästtorp*, vilken i regel varit konstant, ej vid 4 hektar inrösningsjord, för denna sammanställning.

II. Uppgift över bolagets arrendeinkomster och utgifter för reparationer å arrendegårdar under tiden från och med år 1913 till och med 1930.

En sammanställning i tablåform såsom svar å frågan hade ej varit möjlig att åstadkomma på den grund, att de i räkenskaperna återgivna beloppen för dessa inkomster och utgifter ej vore likformigt tillkomna vare sig för olika områden, revir eller nu likviderade bolag, än mindre för samtliga år från och med 1913 till och med 1930. Ibland inginge i bokförda utgifterna ingen andel i virkesvärdet, andra gånger inginge virkesvärdet till viss del för att slutligen i många fall upptagas till fullt virkesvärde. Likartat vore förhållandet med andra materialier. Transportkostnader och arbetslöner angäves även på olika sätt och vore beräknade efter även för samma år olika lönenivåer, inkluderande ibland naturaförmåner, ibland ej dylika förmåner. Komme härtill att på vissa komplex byggnadsbeståndet tidigare kunde hava varit försummat och eftersatt, varför under några år en betydligt större utgift måste tagas för att sätta byggnadsbeståndet i förbättrat eller godkänt skick och vice versa, ävensom övriga härför inverkan förhållanden, tor-

¹ Dessa ställen hava i sina kontrakt större hagmarksarealer, men har arrende beräknats

Jord summa	H u s			Oför- medl. arrende	Avdrag för brist. källare	Koeff. för läge	För- medl. arrende	Anmärkning
	ant. rum	klass	kr.					
316·20	2	I	100·—					
		II	40·—	456·20	—	1	456·20	} Efter rep. av ladu- gården höjn. till 514·50 kr. D:o till 375·90.
287·—	1	I	150·—	437·—	—	1	437·—	
304·50	3	II	171·—	475·50	—	1	475·50	
225·90	3	II	120·—	345·90	—	1	345·90	
260·40	3	I	150·—	410·40	—	1	410·40	
210·—	3	II	171·—	383·—	—	1	380·—	Avrundat ¹
185·—	3	II	171·—	356·—	—	1	355·—	Avrundat ¹
187·—	3	III	132·—	319·—	—	1	319·—	¹
38·—	2	II	90·—	128·—	—	1	125·—	Avrundat

de framgå, att ett försök att uppställa här omfrågade kostnader i tablåform ej vore möjligt, enär varje sådan tablå skulle komma att lida av väsentliga svagheter och för den skull ej kunna tillmätas värde såsom objektivt tillkommen. Motsvarande svårigheter kunde anföras vid försök att få till stånd uttryck för inkomsterna.

Såsom ett allmänt svar på frågan torde kunna sägas, att realutgifterna i regel legat över realinkomsterna, ävensom att denna skillnad varit störst under krisåren 1917—1920. Till följd av då rådande inflation, samtidigt som den kontanta arrendenivån varit genom fleråriga arrendekontrakt bunden, kunde för ett var av dessa år antecknas, att omfrågade utgifter 3 till 4 gånger överstigit inkomsterna. Även åren närmast därefter hade utgifterna väsentligt överstigit inkomsterna, vilket varit motiverat av bolagets strävan att försätta bostadsbeståndet å arrendegårdarna i bästa möjliga skick. Allt fortfarande balanserade dessa inkomster och utgifter negativt för aktiebolaget.

III. Uppgift å den utsträckning, vari förmåner såsom pension, fri bostad o. dyl. brukas beredas gamla arrendatorer.

Å denna fråga kunde ej lämnas ett generellt svar. I viss utsträckning hade äldre tillämpning, varierande för olika områden, under årtal kunnat bevaras, i andra fall och i all synnerhet under senaste åren hade i sammanhang med bolagets strävan att få likformighet ändringar i äldre praxis införts. Å bolagets i längre tid tillhöriga fastigheter hade i regel tidigare och, innan genom kollektivavtal lönenivåer och övriga förhållanden blevo mindre smidigt anpassbara, av bolaget beviljats fri bostad och ved samt även i några få fall pension eller understöd åt äldre, särskilt förtjänta och mångåriga arrendatorer. Under Storfors Bruks Aktiebolag däremot (sedermera Storfors revir) hade dylika förmåner ej utgått i något fall under åren från och med 1913 till och med 1930. Å Brattfors revir hade hithörande fråga i äldre tid ej varit bunden till regler, och för bolaget i sin helhet torde kunna sägas, att under senare åren hade dylika spörsmål, utan att hava varit principiellt fastställda av förvaltningen, upptagits till prövning från fall till fall. Därvid hade i många fall fri bostad lämnats sådan äldre arrendator, som under endast för här angiven areal.

Å r	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919
<i>Ej uppsagda av jordägaren.</i>							
Egendomsbestånd st.....	828	819	846	862	875	875	875
<i>Orsak till förändring.</i>							
Flyttat till annan bolagets gård	1	4	4	5	4	8	16
Inköp av egen fastighet	1	2	4	4	4	10	16
Dödsfall	2	4	5	5	2	5	14
Hög ålder	6	8	20	13	15	7	22
Till industri	—	1	1	—	—	1	1
Till annat bolag	1	1	1	1	2	2	3
Enskilt arrende	—	—	—	—	1	—	1
Upplöst stärbhus	—	1	2	4	1	—	6
Avflyttat utan uppsägning	—	—	—	—	—	1	—
Sjukdom	—	—	1	1	—	—	1
Statplats el. dyl.	—	—	—	2	—	2	2
Dålig ekonomi	—	—	—	—	—	—	1
Konkurs	—	—	—	—	—	—	1
Emigrerat	—	—	—	—	—	—	—
Till annan verksamhet.....	—	—	—	—	1	—	1
Fängelsestraff.....	—	—	—	—	—	—	—
Summa förändringar	11	21	38	35	30	36	85
<i>Uppsagda av jordägaren.</i>							
Egendomsbestånd, st.	828	819	846	862	875	875	875
<i>Orsak till uppsägning.</i>							
Lättja och oduglighet	—	1	1	—	—	1	—
Osämja med grannar.....	—	—	—	—	1	—	1
Stöld och åverkan.....	—	—	—	—	—	—	—
Tjuvfiske och fylleri.....	1	—	—	—	—	—	—
Tjuvjakt och hembränning	—	—	1	—	—	—	—
Ej inbet. arrende	—	—	—	—	—	—	—
Vanhävd	—	—	—	—	—	—	—
Stället har behövs för annat ända- mål	—	—	—	—	—	—	1
Våld mot förman	—	—	—	—	—	—	1
Mordbrand	—	—	—	—	—	1	—
Egendomens försäljning	—	—	—	—	—	1	—
Summa uppsägning	1	1	2	—	1	3	3

lång tid innehaft arrende hos bolaget. Detta hade i sammanhang med å senare tiden igångsatta egendomsförsäljningar oftast utformats sålunda, att vid försäljning till arrendator eller till annan person vid värderingen av åbyggnaderna och försäljningspriset fastställande fritt rum avräknats och tillförsäkrats den gamla arrendatorn. I andra fall, där förtjänst ej kunnat av arrendatorn på samma sätt åberopas, hade fri ved å rot blivit den enda förmånen, och då han flyttat till an-

1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	Summa
862	859	849	842	821	802	773	765	754	698	640	
13	5	4	5	9	3	7	4	6	12	3	113
15	6	4	3	5	6	2	2	8	10	2	104
6	9	11	8	14	3	3	5	8	15	4	123
18	18	9	8	31	11	12	4	14	32	17	265
1	2	—	1	—	2	2	—	1	1	1	15
2	—	1	1	3	—	2	—	—	1	—	21
1	3	2	—	1	—	1	1	3	—	—	14
—	—	—	1	4	—	—	—	2	1	—	22
—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	3
—	1	—	1	2	—	1	1	2	2	—	13
1	—	1	—	—	—	1	—	1	1	—	11
—	—	1	—	3	2	—	—	2	1	—	10
—	1	—	—	2	—	—	—	1	—	—	5
—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	5
—	1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	5
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
57	46	33	30	78	27	31	17	49	77	29	730
862	859	849	842	821	802	773	765	754	698	640	
1	1	1	—	1	—	2	—	—	—	—	9
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	3
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	4
3	1	3	1	2	1	2	—	—	1	—	25

nan av honom själv förhyrd eller köpt lägenhet och isynnerhet på senare åren, hade i många fall inga förmåner utgått. Det torde vara bolagets avsikt att söka avveckla dessa förmåner i samma mån som nu levande äldre arrendatorsstam, som » varit med under den gamla goda tiden », avginge.

Kontantpension hade under senare åren endast i något enda undantagsfall utgått och hade i så fall speciella skäl härför förelegat, t. ex. familjeförhållanden, sjukdom etc.

IV. Uppgift för åren 1913—1930 i huru många fall bolaget haft laga anledning att uppsäga arrendator på grund därav att arrendebelopp icke erlagts i tid.

I huru många fall bolaget begagnat sig av sin berörda rätt framginge av den å sid. 94—95 intagna tablån. I huru många fall därutöver, som bolaget haft rätt till sådan uppsägning utan att begagna sig därav, vore omöjligt att uppgiva. Såsom framginge av svaret under V här nedan och såsom enligt äldre räkenskapsföring arrendatorn och aktiebolaget emellan varit vanligt, hade i avräkningen vanligen ej skilts mellan förlagsskuld, skuld på grund av oguldet arrende, förskott på arbete etc. Det vore först från och med 1922 och 1923 som avräkningarna sålunda omlagts för avräkningsförda arrendatorer, att skulder och fordringar differentierats till dessa olika slag. Anledningen härtill hade i första hand varit att få den skuldsumma, som sammanhängt med förlagsgivning till kreatur och redskap, åtskild från övriga skuldsummor. Av juridiska skäl hade sedermera till och med kreatur och redskap, som in natura och på sätt arrendelagen föreskreve, överlämnats till arrendatorns nyttjande vid arrendejordbruket, ej i avräkning påförts arrendatorn utan balanserats å särskilt inventariekonto i bolagets räkenskap. Utom skulder av förlagsnatur och förskott å avräkningsförda arbeten, som ej annat än säsongsvi kunna slutlikvideras, hade även i räkenskaperna från sistnämnda år avskilts sådana skulder, som tillkomme på grund av äldre, ofullständigare förlagsgivning, varvid arrendatorn ofta själv fått använda till honom utlånade penningar för anskaffande av kreatur m. m. Dessa skulder hade i tablån uppgivits under rubriken »Övrig skuld». Arrendeskulden vore till slut differentierad i summa skuld och upptagen i en särskild kolumn, men hade som förut påpekats uppdelningar av skuldbeloppet till olika karaktärer icke kunnat göras för längre tid tillbaka än från och med 1922—1923. Av storleksordningen av i denna tablå uppgivna belopp arrendeskulder för åren 1922 till och med 1930 torde framgå till vilken del sådan arrendeskuld förelegat, som medfört rättighet för bolaget att uppsäga arrendet, ehuru väl bolaget ej begagnat sig därav.

V. Uppgift ägnad att belysa den utsträckning, vari det under åren 1913—1930 förekommit att arrendatorerna häfta i skuld till bolaget och anledningarna härtill (t. ex. nyuppsättning, sjukdom, felslagen skörd, bristande arbetsförtjänst, höjning av arrendeavgiften o. dyl.).

Under rubr. »Förlagsskuld» inginge även skulder å »utledda jordbruksinventarier.

Under rubr. »Övrig skuld» inginge alla diverse skulder, som ej på något sätt vore bundna.

Under rubr. »Förskott på arbete» inginge utbetalningar å sådant utfört arbete, som slutlikviderades först påföljande år, ex. kolningar, höstlunningar o. dyl.

Under rubr. »Fordran» inginge förutom hos bolaget inestående förtjänstmedel även inbetalningar å »Utledda jordbruksinventarier», enär dessa skulder avskreves först sedan full betalning erlagts.

Samtliga uppgifter i tablå a hänförde sig beträffande åren 1922—1930 till identiskt samma lägenheter, som vore sammanförda i tablåerna under I här ovan. Beträffande åren 1913—1921 hade ett revir vid besvarandet av denna fråga måst slopas på den grund, att samtliga revirets avräkningsböcker genom eldsvåda år 1922 förstörts. De uppgifter i tablå a, som berörde åren 1913 till och med 1921, vore ej exakta till andra delar än summa skulder och summa fordringar. Övriga sammanställningar å de differentierade skulderna vore däremot ej enhetliga och över huvud taget ej baserade på homogent material. För åren 1913—1921 kunde därför ej slutsats dragas beträffande skuldbeloppets fördelning, ej heller kun-

Tablå a, utvisande arrendatorernas skulder och fordringar åren 1913—1930 för Uddeholms Aktiebolags samtliga hästegendomar (1913—1919 även Storfors Bruks A. B.).

År	S k u l d e r					Fordran	Antal arrendegårdar
	Förlags-skuld	Arrende-skuld	»Övrig skuld»	Förskott å arbete	Summa		
	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.		
1913	163 140	—	50 382	50 334	401 222	29 604	699
1914	172 165	701	33 495	47 837	382 505	35 169	690
1915	231 050	493	43 656	28 230	421 522	68 464	819
1916	246 600	333	26 101	30 803	406 434	80 313	835
1917	227 350	463	28 111	52 445	404 540	127 591	848
1918	202 389	—	17 901	51 980	344 621	187 714	849
1919	266 918	700	16 263	109 640	427 181	176 979	849
1920	304 801	320	9 065	96 708	444 930	195 809	837
1921	274 134	1 512	22 717	15 004	336 790	126 457	833
1922	295 349	9 896	54 860	43 383	403 488	74 140	849
1923	273 282	7 684	44 199	44 077	369 242	60 435	842
1924	236 823	7 901	81 614	37 528	363 866	61 335	821
1925	200 170	5 686	72 963	89 661	368 480	60 661	802
1926	187 255	3 327	68 750	74 072	333 404	67 331	773
1927	175 682	3 234	47 941	106 669	333 526	63 856	765
1928	157 973	2 736	39 711	88 089	288 509	72 470	754
1929	159 267	1 777	36 133	117 305	314 482	69 509	698
1930	154 401	2 079	30 556	110 572	297 608	72 596	640

Tablå b, utvisande arrendatorernas skulder och fordringar åren 1913—1930 för Uddeholms Aktiebolag med undantag av Storfors revir tillhöriga hästegendomar.

Å r	S k u l d e r					Fordran	Antal arrendegårdar
	Förlags-skuld	Arrende-skuld	»Övrig skuld»	Förskott å arbete	Summa		
	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.		
1913	65 491	—	3 773	25 334	231 934	7 121	555
1914	70 305	—	4 014	24 837	227 463	8 750	545
1915	141 298	493	4 949	4 230	269 063	33 534	672
1916	146 960	170	4 383	4 803	258 913	30 227	678
1917	137 674	—	4 043	4 445	242 329	48 583	689
1918	129 746	—	3 600	5 980	211 677	72 106	687
1919	180 230	375	4 085	64 640	282 990	24 722	686
1920	206 651	325	4 653	71 708	317 368	26 895	675
1921	194 581	480	16 828	13 004	248 316	17 585	671
1922	208 869	8 286	42 352	40 383	299 890	15 990	687
1923	195 399	7 134	36 895	37 077	276 505	5 696	680
1924	156 907	7 484	74 946	35 134	274 471	6 987	659
1925	141 221	5 523	65 804	76 475	289 023	9 282	640
1926	131 437	3 249	57 794	68 738	261 218	10 964	611
1927	127 178	3 234	38 398	92 767	261 577	7 512	603
1928	110 187	2 736	28 208	77 795	218 926	12 506	592
1929	108 954	1 777	23 111	104 968	238 710	13 302	536
1930	106 427	2 079	18 463	95 614	222 583	12 279	482

Tablå c, utvisande arrendatorernas skulder och fordringar åren 1913—1930 för Uddeholms Aktiebolag, Storfors revir, tidigare Storfors Bruks Aktiebolag, tillhöriga hästegendomar.

Å r	S k u l d e r					Fordran	Antal arrende-gårdar
	Förlags-skuld	Arrende-skuld	»Övrig skuld»	Förskott å arbete	Summa		
	kr.	kr.	kr.	kr.	kr.		
1913	97 649	—	46 609	25 000	169 288	22 483	144
1914	101 860	701	29 481	23 000	155 042	26 419	145
1915	89 752	—	38 707	24 000	152 459	34 930	147
1916	99 640	163	21 718	26 000	147 521	50 086	157
1917	89 676	463	24 072	48 000	162 211	79 008	159
1918	72 643	—	14 301	46 000	132 944	115 608	162
1919	86 688	325	12 178	45 000	144 191	152 257	163
1920	98 150	—	4 412	25 000	127 562	168 914	162
1921	79 553	1 032	5 889	2 000	88 474	108 872	162
1922	86 480	1 610	12 508	3 000	103 598	58 150	162
1923	77 883	550	7 304	7 000	92 737	54 739	162
1924	79 916	417	6 668	2 392	89 395	54 348	162
1925	58 949	163	7 159	13 186	79 457	51 379	162
1926	55 818	78	10 956	5 334	72 186	56 367	162
1927	48 504	—	9 543	13 902	71 949	56 344	162
1928	47 786	—	11 503	10 294	69 583	59 964	162
1929	50 313	—	13 022	12 437	75 772	56 207	162
1930	47 974	—	12 093	14 958	75 025	60 317	158

de direkta slutsatser göras vid jämförelse med åren 1922—1930 i andra avseenden än att beloppen för förlagsskulder och summabeloppen vore direkt jämförbara. Till tablå a borde observeras följande:

Antalet lägenheter, varpå tablåen vore uppbyggd, växlade beroende på tillköp av fastigheter, i det föregående nämnt, under åren intill 1922 samt därefter påbörjade avsaljningar av fastigheter. Under rubriken »Förlagsskuld» hade här inräknats såväl i bolagets räkenskaper upptagna inventarier av djur och redskap, utledda till arrendatorerna, som skulder, som uppkommit genom att motsvarande belopp påförts arrendatorerna i avräkning. Detta för att få jämförelse de olika åren emellan av förlagsskulderna. Arrendeskulderna för åren före 1921, upptagna i tablåen, vore ej tillförlitliga. Orsaken till att förskottsbeloppen växlat så avsevärt och i regel stigit under åren från och med 1925 berodde till största delen därpå, att kolningsarbetet då ånyo igångsattes på skogen, vilket arbete behövde förskottsbetalning, då det ej kunde likvideras förrän efter avslutad säsong, varjämte igångsatta sommarhuggningar med åtföljande höstlunningar även medfört behov av ökade förskott för körningsarbeten.

Beträffande de fordringar, som arrendatorerna per avräkning hade inestående hos bolaget, vore att märka, att praxis härvid varit olika inom skilda delar av bolagets område. I regel hade sålunda sedan äldsta tider arrendatorerna aldrig kvarlämnat fordringar inestående hos bolaget å de äldre, bolaget tidigare tillhöriga bruksskogskomplexen. Däremot hade detta varit vanligt sedan äldsta tid å Storfors Bruks Aktiebolag (numera Storfors revir). I huvudsak vore alltså de fordringar, som här redovisades, storforsarrendatorernas motsvarande fordringar. Närmare framginge detta av tablåerna b och c. Vid 1920 års slut hade bland dessa

arrendatorer, enligt vad som kommit till bolagets kännedom, uppstått en agitation, gående ut på att de hos bolaget inestående medlen skulle uttagas. Motivet torde hava varit dels att arrendatorerna ansåge obekvämt att hava så stora fordringar redovisade till bolagets kännedom, dels oro på grund av uppstående kris, vilket torde hava medverkat till att stora omplaceringar av besparingarna vidtoges av arrendatorerna.

VI. Uppgift i vilken utsträckning det inom bolagets verksamhetsområde förekommer, att småbruk med högst 25 hektar odlad jord kunna bereda innehavarna (arrendator eller självägare) utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl. och

VII. Uppgift huru stor åkerareal bör inom bolagets verksamhetsområde i genomsnitt finnas å en jordbrukslägenhet för att den skall kunna bereda innehavaren utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl.

Att objektivt besvara förestående frågor innebure avsevärda svårigheter på grund av bland annat olika jordmåns- och klimatförhållanden. Att döma utav de erfarenheter, som sedan många år kunnat göras inom bolagets egendomsförvaltning, skulle den åkerareal, vid vilken fullständig försörjning från jordbruket kunde anses inträda, angivas till minst 8 à 10 hektar förutsatt att skog funnes till husbehov och att levnadsstandarden vore relativt låg.

Den 21 augusti.

Härefter fortsattes resan till Munkfors, varest skogschefen hos **Aktiebolaget Mölnbacka—Trysil** C. Fr. Löwenhielm mötte. Denne anförde på given anledning följande. Endast ett tiotal arrendekontrakt vore förenade med arbetsskyldighet. I samtliga dessa kontrakt var fråga om kolningsskyldighet. På grund av bestämmelserna om skadeståndsskyldighet hade bolaget icke velat ingå kombinerade arbets- och arrendeavtal i större omfattning. Hästtorp torde i allmänhet böra fixeras till minst 6 hektar åker, ty vore de mindre, födde de icke häst och borde då vara apterade till skogsarbetareboställen.

Följande gårdar under Aktiebolaget Mölnbacka—Trysil besöktes, nämligen

1) Arrendegården Tjappan, omfattande 4⁶¹ hektar åker och 11⁴² hektar skog. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Arrendesumman var 260 kr. Nuvarande arrendatorn hade för närvarande arbete åt vägstyrelsen men finge också arbete hos bolaget.

Gården är salubjuden för 7700 kr. och avtal om köp hade träffats med nuvarande arrendatorn men på hans begäran annullerats, då han önskade betänketid. Enligt upplysning av dennes hustru skulle han emellertid för närvarande icke reflektera på att köpa gården.

2) Gården Högsby 1¹⁶, omfattande 8¹⁰ hektar åker och 6⁷⁹ hektar skog.

*Aktiebolaget
Mölnbacka—
Trysil.*

Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Å egendomen föddes 4 kor och 1 häst. Arrendesumman var 370 kr. Samma släkt hade i tre generationer suttit som arrendatorer på gården. Den siste arrendatorn hade köpt gården för en köpesumma av 6 500 kr.

Den nuvarande ägaren, som påträffades, förklarade, att han ansåge denna summa vara rimlig. Något tvång att köpa hade icke förelegat.

En granne till honom, som likaledes friköpt en lägenhet av bolaget, var jämväl tillstades och förklarade, att även han var nöjd med sitt köp och att han fått riklig skogstilldelning.

3) Arrendegården Ävja, omfattande 10²¹ hektar åker. Å egendomen föddes 8 kor och 2 hästar. Arrendatorn hade 15-årigt arrendekontrakt utan sammankoppling med arbetskyldighet. På körslor i skogen förtjänade arrendatorn omkring 1 800 kr. årligen. Gården var ej utbjuden till salu.

4) Arrendegården Nordsjöheden, omfattande 12³¹ hektar åker. Å egendomen föddes 8—10 nötkreatur och 2 hästar. Arrendatorn hade 15-årigt arrendekontrakt utan sammankoppling med arbetskyldighet. På körslor i skogen förtjänade arrendatorn årligen omkring 1 500 kr. Arrendatorn var tillstades och framhöll bl. a. såsom önskemål att uthusen bleve flera, enär skörden annars icke kunde komma under tak. Gården skulle ej försäljas.

5) Gården Västsjö 1⁵, innehållande 16 hektar åker och 13⁸⁵ hektar skog. Gården hade försålts år 1931 för 12 000 kr. till en person, som själv anmält sig som spekulant. Föregående arrendatorn hade erbjudits förlängt arrende men ej velat stanna kvar å gården. På gården kunde vinterfödas 10 kor.

6) Arrendegården Stenåsen litt. A, omfattande 6⁷⁵ hektar åker och 9⁴⁰ hektar skog. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Gården var salubjuden för 6 400 kr. Arrendesumman var 300 kr.

7) Arrendegården Stenåsen litt. B, innehållande 7⁹⁵ hektar åker och 8⁸³ hektar skog. Mangårdsbyggnaden innehöll två rum och kök. Gården var salubjuden för 7 400 kr. Arrendesumman var 290 kr.

8) Arrendegården Stenåsen litt. C, omfattande 5²⁴ hektar åker och 10 hektar skog. Gården var salubjuden för 6 000 kr. Arrendatorn meddelade, att han i arbetsförtjänst för körslor plögade hava omkring 600 kr. årligen, vartill kom ersättning för kolningsarbete. Arrendesumman var 280 kr.

Beräkningsgrunden för arrendeavgifterna var följande.

Bolagets egendomar skola i fråga om belägenhet m. m. indelas i 3 zoner eller grupper, varvid hänsyn i första rummet tages till avsättningsmöjligheterna för lantbruksprodukter samt arbetstillfällena för arrendatorn.

Zon I omfattar således: Grava, Alster, Nedre Ulleruds samt Nyeds socknar.

Zon II omfattar således: Övre Ulleruds socken utom de närmast Älvs-

backa och Östra Emterviks socknar belägna delarna samt Ransäters socken.

Zon III omfattar således: Del av Övre Ulleruds socken samt Älvsbacka socken.

För åker och äng, som genom lantmätare är graderad för reducering till I klass jord i grader från 1—3, räknas alltid med arrendeavgift per hektar reducerad areal.

För hus beräknas endast avgift per eldstadsrum — lika för alla 3 zonerna. Klassificering av egendomarna efter husens beskaffenhet skall ske så, att

klass I omfattar egendomar med manbyggnad, stall och ladugård i fullgott skick,

klass II exempelvis med manbyggnaden och stall i fullgott skick,

klass III exempelvis med endast manbyggnaden i fullgott skick.

Lämplig reducering av priset göres om något rum är mindre än vanligt samt då rumsantalet överstiger 4 eller mindre felaktigheter förekomma å uthusen.

Anmärkning. Där vattenledning införes i ladugård och stall erlägges särskild amorteringsavgift utöver arrendet.

Avdrag göres för landsvägsunderhåll varvid hänsyn tages till grustagets belägenhet; för underhåll av utfartsväg, för spridda inägor och därav försvårad brukning; för lång skolväg eller lång väg till handelsbod.

För beräkning av en gårds totala arrendebelegg i

Zon	I	utgår en	avgift per	hektar	red. åker	med	kr.	35
»	»	»	»	»	»	»	»	10
»	»	»	»	»	rum med klass	I	»	70
»	»	»	»	»	»	»	»	57
»	»	»	»	»	»	»	»	45
»	II	»	»	»	hektar red. åker	med	»	30
»	»	»	»	»	»	»	»	8
»	»	»	»	»	rum med klass	I	»	70
»	»	»	»	»	»	»	»	57
»	»	»	»	»	»	»	»	45
»	III	»	»	»	hektar red. åker	med	»	25
»	»	»	»	»	»	»	»	6
»	»	»	»	»	rum med klass	I	»	70
»	»	»	»	»	»	»	»	57
»	»	»	»	»	»	»	»	45

Vid kolningsskyldighet beräknas ett avdrag med 10 kr. per rum samt 5 kr. per hektar, lika för de tre zonerna.

Såsom exempel på arrendevärderingar återropades följande.

Arrendegården Södra Ävja, Övre Ulleruds socken.

	Klass	å pris	Kr.
1. Manbyggnad med: 4 eldstadsrum.....	I	70.—	280.—
» » rum utan eldstad	—	—	—
2. Ladugård med 10 bås	—	—	—
3. Stall » 3 spilt	—	—	—
4. Vattenledning	—	—	—
5. Åker 10·98 hektar, reduc. till 8·60 hektar	—	30.—	258.—
Ång 0·15 » » » 0·08 »	—	8.—	—·64
			Summa kr. 538·64

Avdrag göres för:

1. Underhåll av utfartsväg	15.—	—
2. Lång eller besvärlig utfartsväg	—	—
3 a. Spridda inägor	—	—
3 b. På annat sätt försvårad brukning	—	15.—
		Netto kr. 523·64
		Arrendebelopp kr. 525.—

Arrendegården 18 835/960 mtl Stenåsen, Älvsbacka socken.

	Klass	å pris	Kr.
1. Manbyggnad med: 3 eldstadsrum.....	I	60.—	170.—
» » rum utan eldstad	—	—	—
2. Ladugård med 4 bås	—	—	—
3. Stall » 2 spilt	—	—	—
4. Vattenledning	—	—	—
5. Åker 7·55 hektar, reduc. till 6·78 hektar	—	20.—	135·60
Ång » » » »	—	—	—
			Summa kr. 315·60

Avdrag göres för:

1. Underhåll av utfartsväg.....	—	—
2. Lång eller besvärlig utfartsväg.....	—	—
3 a. Spridda inägor	—	—
3 b. På annat sätt försvårad brukning	—	—
Små ägofigurer samt mycket diken, svårbrukad	25.—	25.—
		Netto kr. 290·60
		Arrendebelopp kr. 290.—

Anteckningar:

På grund av mindre felaktighet i husen avgår 15 kr., varför arrendet t. v. utgår med 275 kr.

Arrendegården Östra Högsby, Ransätters socken.

	Klass	å pris	Kr.
1. Manbyggnad med: 3 eldstadsrum.....	II	57.—	171.—
» » rum utan eldstad	—	—	—
2. Ladugård	—	—	—
3. Stall	—	—	—
4. Vattenledning	—	—	—
5. Åker 9·36 hektar, reduc. till 7·67 hektar	—	30.—	230·10
			Summa kr. 410·10

Avdrag göres för:

1. Underhåll av utfartsväg.....	10.—	—
2. Lång eller besvärlig utfartsväg.....	—	—
3 a. Spridda inägor	50.—	—
3 b. På annat sätt försvårad brukning	—	60.—

Netto kr. 341·10

Arrendebelopp kr. 340.—

Anteckningar:

Arrendebelopp såsom I klass 380 kr.

Arrendegården Norra Ävja, Övre Ulleruds socken.

	Klass	à pris	Kr.
1. Manbyggnad med: 4 eldstadsrum.....	I	70.—	280.—
» » rum utan eldstad		—	—
2. Ladugård med 10 båsar		—	—
3. Stall » 3 spilt.....		—	—
4. Vattenledning enl. särskild överenskommelse....		—	—
5. Åker hektar, reduc. till 10·21 hektar		30.—	306·30
Äng » » » »		—	—
Summa kr.			586·30

Avdrag göres för:

1. Underhåll av utfartsväg m.	—	20.—
2. Lång eller besvärlig utfartsväg.....	—	—
3 a. Spridda inägor	—	—
3 b. På annat sätt försvårad brukning	—	25.—

Netto kr. 541·30

Arrendebelopp kr. 540.—

Arrendegården Nordsjöheden, Övre Ulleruds socken.

	Klass	à pris	Kr.
1. Manbyggnad med: 3 eldstadsrum.....	I	70.—	210.—
» » rum utan eldstad		—	—
2. Ladugård med 10 båsar		—	—
3. Stall » 3 spilt.....		—	—
4. Vattenledning		—	50.—
5. Åker 12·72 hektar, reduc. till 12·24 hektar		30.—	367·20
Äng » » » »		—	—
Summa kr.			627·20

Avdrag göres för:

1. Underhåll av utfartsväg till Ävjagården	35.—	—
2. Lång eller besvärlig utfartsväg.....	—	—
3 a. Spridda inägor	—	—
3 b. På annat sätt försvårad brukning	75.—	—
Div. svårigheter för avlopp m. m.	30.—	140.—

Netto kr. 487·20

Arrendebelopp kr. 485.—

I missionshuset i Stenåsen hade anordnats ett möte med arrendatorerna, till vilket även bolagets disponent direktör Fr. Cappelen infunnit sig. 11 arrendatorer hade tillstådeskommit. Av diskussionen framgick följande. Arrendatorerna hyste i allmänhet den uppfattningen, att det vore bättre att vara arrendator än självägare. Någon åstundan att friköpa arrendeställena förefunnes således icke. En arrendator uttryckte saken på det sätt, att det vore bättre att stå i skuld till bolaget än till egnaheimsnämnden eller en bank, ty bolaget vräkte icke arrendatorn, även om han dröjde med arrendets betalande, men egnaheimsnämnden eller banken skulle säkerligen vidtaga laga åtgärder, om arrendatorn ej betalade räntan. Skogschefen Löwenhielm meddelade, att saluvärdena å arrendeställena i allmänhet beräknats efter det kapitaliserade värdet av arrendet för egendomen. Beträffande spörsmålet om sammankoppling av arrende och arbetsskyldighet i samma kontrakt yttrade en arrendator, att det vore lämpligast att icke ha tvånget av arbetsskyldighet utan frihet att taga arbete var som helst. De övriga uttalade sig icke med bestämdhet på denna punkt, då osäkerhet rådde om flera omständigheter, t. ex. arbetstillgången under nuvarande konjunkturer.

Under sammanträdet förevisade en arrendatorshustru sitt arrendekontrakt, därvid framställande förfrågan huruvida en å kontraktet av hennes man gjord påskrift var rättsligt bindande. Påskriften, som var underskriven samma dag, å vilken arrendeavtalet ingåtts, hade följande lydelse:

»Undertecknad arrendator medger härmed, att en fullkomligt frivillig överenskommelse med jordägaren träffats om detta arrendeavtals uppsägning före kontraktstidens utgång, varigenom avtalats, att detta kontrakt skall anses vara uppsagt efter två år, räknat från den 14 mars 1928.»

Från bolagets sida meddelades, att bolaget icke vore villigt att genom en utfästelse till arrendatorerna tillförsäkra dem förtursrätt till skogsarbete framför självägande småbrukare.

Utredningsmännen anhöllo tillika om upplysningar under nedan angivna rubriker; och avgåvos med anledning därav följande uppgifter.

I. Tablå över arrendatorernas flyttningar och orsaken därtill.

Ej uppsagda:

Flyttat till annan bolagets gård	28
Inköp av fastighet å annat håll	21
Dödsfall	22
På grund av hög ålder.....	32
Övergått till industri.....	8
Övergått till annat arbete	10
Flyttat till annat bolag	10
Övertagit statplats el. dyl.	2
Övertagit arrende under enskilda	4
Upplösta stärbhus	3
Dålig ekonomi	3

Avflyttning utan uppsägning under arrendetiden	—
På grund av sjukdom	4
Konkurs	2
	Summa 149

Upp sagda..... 0

II. Tablå över bolagets arrendeinkomster och utgifter för reparationer å arrendegårdar under tiden från och med år 1913 till och med år 1930.

Å r	Arrendatorernas skulder	Arrende- inkomster	Utgifter för re- parationer och nybyggnader
1913	57 499	27 941	—
1914	62 800	29 384	—
1915	75 512	31 695	—
1916	79 885	31 887	—
1917	58 058	28 799	—
1918	95 724	27 076	—
1919	90 890	37 476	175 055
1920	104 623	43 300	314 235
1921	95 838	47 616	123 235
1922	113 421	47 444	24 184
1923	124 012	46 176	33 604
1924	105 193	47 361	73 214
1925	122 447	57 356	44 687
1926	108 920	72 085	55 243
1927	109 364	62 713	43 443
1928	86 058	59 679	49 663
1929	86 744	67 256	47 043
1930	85 199	60 251	48 780
	Summa kr.	825 495	1 032 386

III. Uppgift å den utsträckning, vari förmåner såsom pension, fri bostad o. dyl. brukas beredas gamla arrendatorer.

Där åldrig arrendator efterträddes av son hade praktiserats så, att föräldrar-
na i en del fall kvarbott. I de fall där avflyttning skedde på grund av ålder, och
ingen av sönerna övertog gården, plögade arrendatorn själv köpa en mindre
gård eller också skaffa sig bostad genom egen försorg på annat sätt. Bolaget
hade icke tillämpat någon pension genom upplåtande av fri bostad till sina arren-
datorer. De allra flesta av genom ålder avgående arrendatorer hade varit välsi-
tuerade.

IV. Uppgift för åren 1913—1930 i huru många fall bolaget haft laga anledning att uppsäga arrendator på grund därav att arrendebelopp icke erlagts i tid.

Någon uppsägning på grund av uraktlåten arrendebetaling hade ej förekom-
mit, då vid bristande arrendebetaling uppgörelse träffats.

V. Uppgift ägnad att belysa den utsträckning, vari det under åren 1913—1930 förekommit att arrendatorerna häfta i skuld till bolaget och anledningarna härtill (t. ex. nyuppsättning, sjukdom, felslagen skörd, bristande arbetsförtjänst, höjning av arrendeavgiften o. dyl.).

Vid tillträde av ett arrende gick det många gånger till så, att bolaget förskoterade pengar till uppsättning. Skulle då ovillkorligen fordras arrendebetaling eller inbetalning av lånet, så att arrendeskuld icke uppstod, skulle detta givetvis bliva en sträng tillämpning av lagen och skulle försvåra rekryterandet av arrendatorsstammen.

Den ekonomiska krisen 1922, då så gott som alla arbeten inställdes och arrendatorerna icke kunde erhålla någon förtjänst på körningar och huggningar hos bolaget, skulle givetvis hava medfört en allmän uppsägning på grund av bristande betalning av arrendet med undantag för de arrendatorer, som vid 1922 års utgång hade fordran av bolaget. En sådan tillämpning som uppsägning kunde givetvis icke komma i fråga den gången.

Vid sjukdomsfall hade bolaget i allmänhet tillämpat sådant förfaringsätt, att därest det funnits arbetskraft inom familjen, denna tagits i anspråk för att stödja föräldrarna antingen genom övertagande av arrendet eller att de godvilligt ställt sin arbetskraft till förfogande, och på så sätt bidragit till ekonomiens upprätthållande.

De höjningar av arrendet, som förekommit sedan 1913, hade icke föranlett några bristande arrendebetalingar. Bolagets arrendatorers sammanlagda skuldsommor under perioden framgick av den under II här ovan intagna tablån. Till ytterligare belysande av arrendatorernas ställning meddelades följande förteckning över deras sammanlagda fordringar under tiden 1913—1930.

Arrendatorernas fordringar		Arrendatorernas fordringar	
1913	kr. 28 669	1922	kr. 62 905
1914	» 35 010	1923	» 63 377
1915	» 43 701	1924	» 67 076
1916	» 50 606	1925	» 66 826
1917	» 88 692	1926	» 71 231
1918	» 127 748	1927	» 62 662
1919	» 166 944	1928	» 83 236
1920	» 115 687	1929	» 72 132
1921	» 100 235	1930	» 74 736

VI. Uppgift i vilken utsträckning det inom bolagets verksamhetsområde förekommer, att småbruk med högst 25 hektar odlad jord kunna bereda innehavarna (arrendator eller självägare) utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl.

Att ett s. k. småbruk med en areal av upptill 25 hektar kunde tänkas vara lönande utan arbetsförtjänst genom skogsarbete vid sidan om lantbruket vore något som givetvis förekomme, men att kunna säga i vilken utsträckning detta verkligen existerade tilltrorde bolaget sig icke. Hade en småbrukare en areal av 15 till 25 hektar odlad jord, skaffade han sig, om han icke hade tillgång till skogsarbete, något annat arbete för vintern, t. ex. gruskörning eller andra biförtjänster av vad slag det vara månne.

Man finge väl säga, att det funnes vissa lantbrukssocknar inom bolagets verksamhetsområde, t. ex. Stora Kil och Frykerud, som under alla givna förhållanden vore hänvisade till sina egna jordbruk för att få debet och kredit att gå ihop.

Beträffande övriga socknar inom Kils härad, Övre Ullerud, Nedre Ullerud och Ransäter, vore det nog mera tvivelaktigt, huruvida det funnes några småbrukare, som hade sin utkomst från enbart jordbruk och ingen skog till avsalu, utan endast husbehov. I häraden därovanför efter Klarälven bleve arealen på en hand mindre och mindre och möjligheterna också mindre att kunna reda sig utan biförtjänst.

VII. Uppgift huru stor åkerareal bör inom bolagets verksamhetsområde i genomsnitt finnas å en jordbrukslägenhet för att den skall kunna bereda innehavaren utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl.

Med hänvisning till bolagets svar under punkt V skulle gränsen kunna sättas vid 15 hektar, men givetvis varierade denna siffra beroende på förhållandena och om brukaren av jordegendomen hade egen arbetskraft. I Värmland funnes typiska exempel på att vida mindre areal än 15 hektar utan vidare kunde utgöra levnadsbröd för en lantbrukare även utan biförtjänster, men då måste givetvis söner och döttrar arbeta i hemmet. Det kunde också påvisas välmående sådana småbrukarhem, men förutsättningen för välburgenhet vore alltid den egna arbetskraften.

Den 22 augusti

besöktes åtskilliga gårdar, tillhörande **Katrinefors Aktiebolag**. Bolagets skogschef jägmästaren H. Dahlberg meddelade, att försäljningarna av arrendegårdar numera avslutats. Under åren 1927—1930 hade försålts ungefär 40 % av samtliga arrendegårdar. Jägmästaren Dahlberg yttrade vidare följande. I arrendekontrakten införda bestämmelser om arbetskyldighet omfattade endast kolning, och förekomme endast i arrendekontrakten beträffande de större arrendegårdarna. Bolaget hade ansett sig kunna i begränsad omfattning binda sig för kolnings utförande under 15 år, enär kolning i vissa fall vore nästan det enda sätt, på vilket visst virke kunde tillgodogöras. Ersättning skulle utgå enligt gällande löneytrade vidare följande. I arrendekontrakten införda bestämmelser om arrendatorerna tillförsäkra dem förtursrätt till skogsarbete framför självägande småbrukare. I själva verket hade samtliga arrendatorer minst lika stor företrädesrätt till arbete som en del självägare, som under många år varit bolagets arbetare, och de hade avgjort företräde framför arbetsökande självägare, som ej förut arbetat åt bolaget.

*Katrinefors
Aktiebolag.*

Följande gårdar besöktes:

1) Arrendegården Immen, Västergården, omfattande 17⁵⁴ hektar åker och 4¹ hektar äng. Mangårdsbyggnaden innehöll 3 rum och kök. Arrendeavgiften var 650 kr. Kontrakt, innefattande jämväl kolningsskyldighet, hade ingåtts på 15 år.

Arrendatorn anträffades och meddelade på förfrågan, att han hellre velat ingå arrendeavtal på 5 år än 15 år, då han i förra fallet fått lägre arrendeavgäld och mindre underhållsskyldighet.

2) Arrendegården Immen, Norrgården, omfattande 11⁶⁵ hektar åker och 4⁷⁷ hektar äng. Mangårdsbyggnaden innehöll 3 rum och kök. Arrendeavgiften var 530 kr. Kontrakt, innefattande jämväl kolningsskyldighet, hade ingåtts på 15 år.

Arrendatorn uppgav, att 1927 års lag medfört ökad underhållsskyldighet för bolagets arrendatorer, då bolaget tidigare ombesörjt jämväl smärre reparationer. Den lagstadgade arrendetiden av 15 år vore för bolagets arrendatorer av mindre betydelse, då envar skötsam arrendator alltid finge kvarbliva vid arrendet så länge han ville.

3) Arrendegården Immen, Östergården, omfattande 14¹ hektar åker och 0⁴³ hektar äng. Arrendeavgiften var 550 kr. Kontrakt, innefattande jämväl kolningsskyldighet, hade ingåtts på 15 år.

4) Arrendegården Immen, Mellangården, omfattande 12⁵ hektar åker. Arrendeavgiften var 530 kr. Kontrakt, innefattande jämväl kolningsskyldighet, hade ingåtts på 15 år.

Arrendatorn förklarade, att han genom den nya lagen fått ökad underhållsskyldighet. Denne arrendator ansåg, att 15-årig arrendetid var att föredraga framför kortare tid.

5) Arrendegården Rosendal, omfattande 23² hektar åker och 6⁷⁰ hektar äng. Arrendeavgälden var 650 kronor. Arrendetiden var 15 år utan kolningsskyldighet.

Arrendatorn förklarade sig nöjd med 15-årig arrendetid.

6) Arrendegården Immkorset, omfattande 3³² hektar åker och 0¹⁵ hektar äng. Arrendekontraktet var 1-årigt utan arbetsskyldighet. Detta arrendeställe föll utanför den sociala jordlagstiftningens område. Arrendatorn försörjde sig med arbete i bolagets skogar.

7) Gården V. Kedjeåsen (Hammarbäck), innehållande 10¹⁰ hektar åker och 10⁶⁰ hektar skog. Gården hade försålts för ett pris av 9 950 kr.

8) Gården V. Kedjeåsen (Svensson), innehållande 13⁵ hektar åker och 12¹⁷ hektar skog. Gården hade försålts för ett pris av 11 500 kr.

9) Arrendegården Kedjeåsen (Olsson), omfattande 11⁴⁵ hektar åker och 5⁴⁴ hektar äng. Arrendeavgälden var 400 kr. Kontrakt, innefattande jämväl kolningsskyldighet, hade ingåtts på 15 år.

Arrendatorn uppgav att han innehaft arrendet i 22 år. I allmänhet hade han haft 1-åriga kontrakt, någon gång 5-årskontrakt.

10) Arrendegården Kedjeåsen (Johansson), innefattande 12¹³ hektar åker och 6²⁰ hektar äng. Arrendeavgälden var 480 kr. Kontrakt, innefattande jämväl kolningsskyldighet, hade ingåtts på 15 år.

11) Arrendegården Kedjeåsen (Persson), innefattande 15⁴ hektar åker och 8³ hektar äng. Arrendeavgälden var 550 kr. Kontrakt, innehållande jämväl kolningsskyldighet, hade ingåtts på 15 år.

Beräkningsgrunden för arrendeavgifterna var från och med år 1928 följande:

	För gårdar med kolningskyldighet	För huggaretorp
Åbyggnader per eldstadsrum		
Klass I	kr. 50	kr. 45
» II	» 40	» 30
» III	» 30	» 15
Åker per hektar		
Klass I	» 30	» 30
» II	» 25	» 25
» III	» 20	» 20
Hagmark per hektar	» 4	» 4

Arrendevärderingen å några av de av utredningsmännen besökta gårdarna framgår av följande sammanställning:

			Betalar:
1) <i>Immen, Västergården.</i>			
4 rum klass II à kr. 40	kr. 160.—		
17·54 hektar åker klass I à kr. 30	» 526·20		
4·10 » hage à kr. 4	» 16·40	702·60	650.—
2) <i>Immen, Norrgården.</i>			
4 rum klass I à kr. 50	kr. 200.—		
11·65 hektar åker klass I à kr. 30	» 349·50		
4·77 » hage à kr. 4	» 19·10	568·60	530.—
3) <i>Immen, Östergården.</i>			
3 rum klass II à kr. 40	kr. 120.—		
14·10 hektar åker klass I à kr. 30	» 423.—		
0·43 » hage à kr. 4	» 1·70	544·70	550.—
4) <i>Immen, Mellangården.</i>			
6 rum klass II à kr. 40	kr. 240.—		
12·59 hektar åker klass I à kr. 30	» 377·70	617·70	530.—
5) <i>Rosendal.</i>			
3 rum klass I à kr. 50	kr. 150.—		
23·17 hektar åker klass II à kr. 25	» 579·25		
6·70 » hage à kr. 4	» 26·80	756·05	650.—
6) <i>Immkorsel (huggaretorp).</i>			
2 rum klass III à kr. 15	kr. 30.—		
3·32 hektar åker klass I à kr. 30	» 99·60		
0·15 » hage à kr. 4	» 0·60	130·20	130.—
9) <i>Kedjeåsen, Olsson.</i>			
3 rum klass I à kr. 50	kr. 150.—		
11·45 hektar åker klass III à kr. 20	» 229.—		
5·44 » hage à kr. 4	» 21·80	400·80	400.—
10) <i>Kedjeåsen, Johansson.</i>			
4 rum klass II à kr. 40	kr. 160.—		
12·13 hektar åker klass II à kr. 25	» 303·25		
6·20 » hage à kr. 4	» 24·80	488·05	480.—
11) <i>Kedjeåsen, Persson.</i>			
4 rum klass II à kr. 40	kr. 160.—		
15·39 hektar åker klass I à kr. 30	» 461·70		
8·29 » hage à kr. 4	» 33·16	654·86	550.—

Å Alkvettern blevo utredningsmännen i tillfälle att sammanträffa med fyra representanter för arrendatorerna, nämligen herrar E. J. Granqvist, E. Svensson, O. E. Nilsson och V. Jansson. Av diskussionen framgick följande. Arrendatorerna hade aldrig känt sig osäkra på sina korttidiga arrendekontrakt. En skötsam arrendator vore alltid säker att få förnyat arrende. Arrendatorerna föredroge arrende framför friköp, ty, sade man, den som friköpte med hjälp av lån, bleve i verkligheten arrendator åt långgivaren, egnahemsnämnden eller banken. En arrendator borde enligt deras mening anses ha större rätt till arbete hos bolaget än en självägande. Arbetsförtjänsten på körning vore i allmänhet 7 till 8 kr. för dag.

Utredningsmännen anhöllo tillika om upplysningar under nedan angivna rubriker; och avgävos med anledning därav följande uppgifter.

I. Tablå, avseende tiden 1913—1930, över arrendatorernas flyttningar och orsaken därtill.

Ej uppsagda:

Flyttat till annan gård å Alkvettern	42
Inköp av fastighet å annat håll	33
Dödsfall	17
På grund av hög ålder	13
Övergått till industri	9
Flyttat till annat bolag	9
Övertagit statplats el. dyl.	9
Övertagit arrende under enskilda	7
Upplösta stärbhus	8
Dålig ekonomi	6
Avflyttning utan uppsägning under arrendetiden	2
På grund av sjukdom	1
Konkurs	1
	157

Uppsagda:

På grund av lättja och oduglighet	2
Osämja med grannar (på dessas begäran)	1
För stöld och åverkan	1
För tjuvfiske och fylleri	1
För tjuvjakt och hembränning	2
	7

Summa 164

II. Tablå över bolagets arrendeinkomster och utgifter för reparationer å arrendegårdar under tiden från och med år 1913 till och med år 1930.

Å r	Arrendeinkomster	Utgifter för reparationer och nybyggnader	
1913	16 276	15 988	
1914	15 949	16 895	
1915	17 090	23 255	} Det inre underhållet av byggnaderna har i stort sett åvilat arrendatorerna.
1916	16 151	22 966	

Å r	Arrendeinkomster	Utgifter för reparationer och nybyggnader
1917	16 485	31 237
1918	15 698	102 909
1919	16 103	88 618
1920	27 775	122 465
1921	22 130	46 991
1922	28 129	27 112
1923	24 716	27 269
1924	25 006	22 697
1925	24 553	30 127
1926	25 645	18 775
1927	26 975	35 768
1928	24 561	27 173
1929	19 652	31 080
1930	20 282	25 846
Summa kr.	383 176	717 171

Arrendatorerna hava varit helt befriade från husunderhåll.

Av ovanstående reparations- och nybyggnadskostnader hade i runt tal 100 000 kr. använts till andra arbeten än å arrendegårdar, alltså tjänstemannabostäder, o. dyl.

III. Uppgift å den utsträckning, vari förmåner såsom pension, fri bostad, o. dyl. brukas beredas gamla arrendatorer.

Någon generell regel för tilldelande av pension o. dyl. förekomme ej. Varje fall prövades särskilt. Vid ömmande omständigheter förekomme en månatlig pension — maximum 25 kr. —. Å Svartåskogen finnes ett flertal större gårdar, där utom de vanliga byggnaderna även en s. k. undantagsstuga med tillhörande ladugård förekomme, som jämte ett par tunnland åker finge avgiftsfritt disponeras av brukaren, sedan han på grund av ålder slutat arrendet. Å Alkvettern med dess större gårdar vore det mycket vanligt att brukaren, då han definitivt avträdde arrendet, realiserade sina inventarier och då finge en större summa att leva av. Ibland erhöles han husrum, men vanligen bodde han kvar på gården, när en son eller måg, som ofta vore fallet, övertog arrendet. Under den tid, bolaget innehaft fastigheter i bergslagen, hade ingen torpare eller brukare intagits å ålderdomshem.

IV. Uppgift för åren 1913—1930 i huru många fall bolaget haft laga anledning att uppsäga arrendator på grund därav att arrendebelopp icke erlagts i tid.

Bolaget hade icke haft anledning i något fall att uppsäga arrendator på grund därav att arrendebelopp icke erlagts i rätt tid.

V. Uppgift ägnad att belysa den utsträckning, vari det under åren 1913—1930 förekommit att arrendatorerna häfta i skuld till bolaget och anledningarna härtill (t. ex. nyuppsättning, sjukdom, felslagen skörd, bristande arbetsförtjänst, höjning av arrendeavgiften o. dyl.).

Alkvettern.	St.	Skuld Kr.	Medeltal skuld Kr.
1915.			
Brukare:			
Skuldsatta	57	105 900	1 858
Samtliga	65	—	1 629

<i>Alkvettern.</i>		St.	Skuld Kr.	Medeltal skuld Kr.
Torpare:				
Skuldsatta	32	8 600	269	
Samtliga	32	—	269	
<i>1920.</i>				
Brukare:				
Skuldsatta	46	89 900	1 950	
Samtliga	58	—	1 550	
Torpare:				
Skuldsatta	22	11 300	513	
Samtliga	35	—	322	
<i>1925.</i>				
Brukare:				
Skuldsatta	43	57 400	1 334	
Samtliga	59	—	972	
Torpare:				
Skuldsatta	12	3 700	308	
Samtliga	33	—	112	
<i>1930.</i>				
Brukare:				
Skuldsatta	26	22 200	853	
Samtliga	36	—	616	
Torpare:				
Skuldsatta	6	795	133	
Samtliga	25	—	32	
<i>Svartåskogen.</i>				
<i>1920.</i>				
Brukare:				
Skuldsatta	13	9 108	701	
Samtliga	30	—	303	
Torpare:				
Skuldsatta	2	636	318	
Samtliga	15	—	42	
<i>1925.</i>				
Brukare:				
Skuldsatta	12	5 064	422	
Samtliga	30	—	169	
Torpare:				
Skuldsatta	3	612	204	
Samtliga	13	—	47	
<i>1930.</i>				
Brukare:				
Skuldsatta	5	2 105	421	
Samtliga	21	—	100	
Torpare:				
Skuldsatta	3	132	44	
Samtliga	12	—	11	

Långbanskogen.

	st.	Skuld Kr.	Medeltal skuld Kr.
1930.			
Brukare:			
Skuldsatta	2	838	419
Samtliga	13	—	65
Torpare:			
Skuldsatta	—	—	—
Samtliga	13	—	—

Tillika hade meddelats, att vanligaste anledningen till skuldsättningen vore uppsättning av kreatur och inventarier.

VI. Uppgift i vilken utsträckning det inom bolagets verksamhetsområde förekommer, att småbruk med högst 25 hektar odlad jord kunna bereda innehavarna (arrendator eller självägare) utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl. och

VII. Uppgift huru stor åkerareal bör inom bolagets verksamhetsområde i genomsnitt finnas å en jordbrukslägenhet för att den skall kunna bereda innehavaren utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl.

Inom socknen utgjordes 50 % av alla gårdar av sådana småbruk under 25 hektar med endast husbehovsskog. I allmänhet sökte vederbörande erhålla extraförtjänster genom körning m. m., men fall förekomme även där dylikt arbete ej söktes. För en hel familj torde i sådant fall 20—25 tunnland åker erfordras för full försörjning.

Den 23 augusti

ankommo utredningsmännen till **Boxholms A. B:s** kontor i Boxholm. Bolagets disponent E. Wettergren meddelade följande. Bolagets avsikt vore att av sitt egendomskomplex sälja 964 hektar åker, 1305 hektar äng och 2 400 hektar skog. Efter den 1 augusti 1927 hade genom Svensk Jordförmedling försålts 58 gårdar med en åkerareal av omkring 518 hektar. Skogstilldelningen på den salubjudna delen av bolagets innehav hade beräknats till 117 000 kbm virke. Anledningen till försäljningarna hade visserligen icke direkt varit tillkomsten av 1927 års lag, men denna hade dock varit en kraftigt verkande faktor därtill. Köpeskillingen på de salubjudna fastigheterna motsvarade handelsvärdet i trakten. Arrendatorerna å de små egendomarna voro i allmänhet benägna att friköpa. Detta var däremot icke fallet med arrendatorerna å de större egendomarna. Vid försäljning undantogs jakträtten under de närmaste tre åren. Å andra sidan medgavs den nye köparen betesrätt å bolagets egendom under 3 år. Ungefär 80 % av de arrendatorer, som hade dragare, voro genom arrendekontraktet förpliktade till kolningsarbete. Kvantiteterna kol voro relativt obetydliga, i allmänhet mellan 25 och 40 läster

Boxholms
Aktiebolag.

kol per år (en läst = 2 kbm). Arrendena plögade ofta innehavas av samma släkt i flera generationer. Det hade så långt man kunde minnas ej hänt att någon arrendator blivit avhyst. Enligt de arrendekontakt, som gälla från och med den 14 mars 1932, skola arrendatorerna icke betala annan skatt än fastighetens vägs katt. Tidigare hade arrendatorerna fått betala kommunalskatt och vägs katt på egendomens jordbruksvärde. Denna bestämmelse hade tillkommit för att stimulera arrendatorerna till kommunalt intresse. Bolaget vore icke villigt att genom en utfästelse till arrendatorerna tillförsäkra dem förtursrätt till skogsarbete framför självägande småbrukare.

Beträffande den 15-åriga arrendetiden ville disponenten Wettergren, utöver vad som anförts i bolagets enquêtesvar, framhålla, att det vore huvudsakligen tre faktorer, som gjorde så lång arrendetid som 15 år olämplig, nämligen 1) osäkerheten om verkningarna av den ökade underhållsskyldigheten, 2) önskan att ha fria händer att vidtaga de ändringar i avtalen, som kunde föranledas av bolagets plan att iordningställa kulturbeten och 3) olämpligheten av 15-åriga arbetsavtal.

Bolagets skogschef Erik Nyman meddelade följande. De arrendekontakt, som utlöpte den 14 mars 1928, förlängdes på 5 år före den nya arrendelagens ikraftträdande sommaren 1927. År 1929 utgingo endast ett fåtal arrenden och för dessa höjdes arrendebeloppet ej oväsentligt efter respektive 5 och 10 års arrendetid. Nu återstode härav endast ett par kontrakt i sitt ursprungliga skick, däribland ett för Grabytorp (se under 13 här nedan).

Från och med den 14 mars 1930 hade en förhöjning på 10 à 20 % från 6:e året föreskrivits. Då någon annan förhöjning än motsvarande skatte-reglering icke företagits, oaktat byggnadsskyldigheten för arrendatorerna lättats högst väsentligt genom den nya arrendelagen, kunde man bestämt påstå, att någon höjning av de förut låga arrendebeloppen icke förekomme, snarare motsatsen.

Följande egendomar besöktes

1) Lagnebrunna, huvudgården, innehållande 23⁶/₁₀₀ hektar åker, 26³/₁₀₀ hektar äng och 57⁸/₁₀₀ hektar skog. Skogsvärdet uppskattades till 10 200 kr., vartill kom andel i allmänning till värde av 2 000 kr. Egendomen hade försålts för ett belopp av 39 000 kr.

2) Stortorp, huvudgården, innehållande 3³/₁₀₀ hektar åker, 13³/₁₀₀ hektar äng, 9¹⁸/₁₀₀ hektar skog. Skogsvärdet hade uppskattats till 2 100 kr. Egendomen hade försålts den 14 mars 1931 för ett pris av 9 500 kr. till arrendatorns hemmavarande son. Arrendatorn, som var änka, var oförmögen att längre bruka fastigheten.

3) Sandliden, Hålan, omfattande 2⁸⁶/₁₀₀ hektar åker, 2⁷³/₁₀₀ hektar äng och 7⁶¹/₁₀₀ hektar skog. Skogsvärdet hade uppskattats till 1 350 kr. Egendomen hade försålts för ett belopp av 6 300 kr. till en måg till arrendatorn.

4) Arrendegården Södra Timmerö, innehållande 11⁵/₁₀₀ hektar åker. Å gården

föddes 9 kor, 8 ungnöt och 3 dragare. Arrendeavgälden var 450 kr. årligen. Med arrendet var förenad skyldighet att kola 40 läster kol.

5) Arrendegården Blåvik, huvudgården, omfattande 16⁹⁸ hektar åker, 39⁹⁵ hektar äng och 47⁹⁰ hektar skog. Egendomen vore utbjuden till salu för 38 000 kr.

6) Arrendegården Slättmon, omfattande 7⁵ hektar åker. Mangårdsbyggnaden innehöll 2 rum och kök. Arrendeavgälden var 205 kr. Egendomen var utarrenderad innan 1927 års lag trädde i kraft. Arrendetiden utginge 1932. Å egendomen föddes 2 hästar, 5 kor och 2 ungdjur. Arrendatorns arbetskyldighet utgjorde 30 läster kol.

7) Arrendegården Sjöbo-Berggård, omfattande 5⁶⁰ hektar åker, 4⁸⁰ hektar äng och 10 hektar skog. Egendomen var salubjuden för 8 500 kr. Till egendomen hörde fiskerätt i sjön Sommen. Skogsvärdet å egendomen beräknades till 2 150 kr.

8) Arrendegården Bösebo, omfattande 23 hektar åker. Arrendeavgälden var 550 kr. Å egendomen föddes 4 hästar, 12 kor och 14 ungdjur. Den med arrendet förknippade kolningsskyldigheten omfattade 50 läster kol.

9) Torpet Baggemålen, omfattande 3 hektar åker. Denna gård faller utanför den sociala jordlagstiftningens område. Arrendekontraktet var 5-årigt. Å gården föddes 4 till 5 kor samt ett par oxar.

10) Hårdaholmen, huvudgården, innehållande 14³⁶ hektar åker, 52⁶⁹ hektar äng och 38¹³ hektar skog. Den växande skogen var värderad till 10 000 kr. Å egendomen föddes 3 hästar samt 20 till 25 nötkreatur. Egendomen hade försålts till arrendatorn för ett belopp av 40 000 kr.

11) Liljeholmen, huvudgården, omfattande 14⁹² hektar åker, 31⁴⁰ hektar äng och 53⁶⁹ hektar skog. Växande skog var värderad till 14 000 kr. Egendomen hade försålts till arrendatorn för ett belopp av 37 000 kr.

12) Hovetorp, huvudgården, omfattande 17¹¹ hektar åker, 51¹⁸ hektar äng och 16⁶³ hektar skog. Skogsvärdet angavs vara 11 000 kr. Egendomen hade försålts till arrendatorn för ett belopp av 45 300 kr.

13) Arrendegården Grabytorp, omfattande 12 hektar åker och 5 hektar äng. Arrendatorn uppgav, att arrendeavgälden de första fem åren var 600 kr., nästa femårsperiod 1 000 kr. och den sista femårsperioden 1 250 kr. För den första perioden vore arrendet ej oskäligt, men förhöjningen för den andra perioden medförde, att arrendatorn måste uppsäga arrendet för att få en jämkning nedåt till stånd. Å egendomen föddes 3 hästar samt 8 till 10 kor. Arrendet var förknippat med kolningsskyldighet av 40 läster kol om året.

14) Graby, huvudgården, omfattande 36¹⁰ hektar åker, 11⁹⁷ hektar äng och 62³² hektar skog. Skogsvärdet angavs vara 13 600 kr. Egendomen hade försålts till arrendatorn för ett belopp av 58 000 kr. Brandförsäkringsvärdet var 85 900 kr.

Bolagets beräkningsgrund för arrendeavgifterna framgår av följande sammanställning:

$\frac{3}{4}$ mantal Bösebo i Blåviks socken:

Arrendetid $\frac{14}{3}$ 1927— $\frac{14}{3}$ 1932.

Areal fastmarksåker	8·07 hektar	
» mossåker	15·24 »	
Fastighetens nuvarande taxerade jordbruksvärde		kr. 39 300—
ståndskogsvärdet		» 150 500—

Nu gällande arrendevillkor:

Kontant		» 550—
Leveransskyldighet till visst pris av 50 läster kol.		
» » » » » 20 lm ³ ved.		

Skyldighet att vid skogskulturer utföra *högst* 8 mandagsverken å 3 kr. per dag.

Arrendeuppskattning innevarande höst för tillträde $\frac{14}{3}$ 1932:

20·0 hektar åker å 45 kr.	kr. 900—	
3·3 » » » 35 »	» 115·50	
Bete och ängsslåtter	» 250—	
Bostad, vedbrand och trädgård	» 100—	kr. 1 365·50

Anm. Arrendatorn *uthyr* rum och kök å vindsvåningen.

Avdrag:

Arrendatorns skattskyldighet är <i>hela</i> fastighetens vägs katt å 18 öre per fyrk	kr. 341·64	
Leverans av 15 lm ³ brännved till pris som beräknas understiga gängse arbetspriset med 1 kr. per lm ³	» 15—	
Leverans av 40 läster skattkol; priset anses motsvara nu gällande	kr. 356·64	
Fastighetens kontanta årliga arrende	» 1 008·86	
		Kr. 1 365·50

Nu gällande arrende:

Kontant	kr. 550—	
Arrendatorns skattebidrag:		
Kommunalskatt för <i>hela</i> fastigheten å 5 kr. per bevillningskrona	» 418·90	
Vägs katt	» 341·64	
50 läster skattkol ansågs vid tiden för arrendevärderingen understiga dagspriset med 1 kr. per läst	» 50—	
20 lm ³ skattved, understiger med 1 kr. per lm ³	» 20—	kr. 1 380·54

Utdebiteringen i Blåviks socken är *f. n.* 4 kr. 50 öre.

1 mantal Blåvik i Blåviks socken:

Areal åkerjord	16·98 hektar.	
Jordbruksvärde		kr. 18 600—
Ståndskogsvärde		» 25 100—

Värdering för <i>nuvarande arrende</i> , gällande från den $14/3$ 1925:			
10·0 hektar åker å 40 kr.	kr.	400·—	
7·0 » » » 35 »	»	245·—	
Bete och ängsslåtter	»	150·—	
Husrum m. m. samt fiske	»	125·—	kr. 920·—

Avgår:

Kommunalskatten för hela fastigheten	»	106·—	
Vägskatt å 20 öre per fyrk	»	87·40	
Leverans av 20 lm^3 skattved, ansågs understiga gängse arbetspris med	»	30·—	
<i>Undantag</i> till f. d. arrendatorn i Blåvik, nuvarande arrendatorns fader, 1 rum och kök på vinden, andel i trädgård och uthus m. m.	»	50·—	» 273·40

Återstår kontanta arrendet Kr. 646·60

Då jorden är svag sänktes efter underhandlingar arrendet till 550 kr.

Torpet Baggemålen å 1 mantal Blåviks ägor i Blåviks socken:

Taxerat jordbruksvärde	kr. 3 200·—		
Värdering:			
3·25 hektar åker å 40 kr.	kr.	130·—	
Bete och slåtter	»	50·—	
Husrum och vedbrand, trädgård	»	50·—	kr. 230·—

Avgår:

Leverans till visst pris av 8 lm^3 skattved; understiger gängse arbetskostnad med	»	8·—	
Skyldighet att utföra 3 dagsverken vid skogskulturer m. m.; understiger gängse arbetskostnad	»	5·25	
Skatt till kommunen	»	9·60	
Vägskatt	»	6·40	» 29·25
			Återstår kr. 200·75

Ovanstående värdering för *nuvarande arrende*, gällande 1925—1935.

Kontant .....

kr. 200·—

Leverans till visst pris av 8 lm^3 brännved.

Skyldighet att på anmodan utföra *högst* 3 mandagsverken.

Torpet Slättmon i Malexanders socken:

Åkerareal	7·5 hektar		
Jordbruksvärde	kr. 4 600·—		
<i>Arrendevärdering innevarande höst:</i>			
7·5 hektar åker, svag jord å 35 kr.	kr.	262·50	
Bete, sämre	»	50·—	
Husrum och vedbrand	»	40·—	kr. 332·50
Avgår för vägskatt			» 8·30
			Återstår kr. 344·20

Arrendet avrundas nedåt till 300 å 325 kr., sannolikt 300 kr.

Tillbyggnad av och cementinredning i ladugården år 1932 av jordägaren.

Torpet Grabytorp i Sunds socken:

Åkerareal	12·5 hektar		
Jordbruksvärde	kr. 9 800.—		
Utdebitering i Sunds socken 5 kr. 55 öre per bevillningskrona.			
Arrendevärdering hösten 1928 för nu gällande arrende:			
12·5 hektar åker å 40 kr.	kr.	500.—	
Bete och slätter	»	125.—	
Husrum och vedbrand, trädgård	»	75.—	kr. 700.—
<i>Avgår:</i>			
Skatter till kommunen	kr. 32·63		
Vägs katt å 18 öre per fyrk	» 17·64	kr. 50·27	
40 läster skattkol vid förra arrendeuppskattning (hösten 1928) ligga 1 kr. per läst under gängse arbetspris	»	40.—	kr. 90·27
			<u>Återstår kr. 609·73</u>
Uljämnat till 600 kr.			

Utredningsmännen anhöllo tillika om upplysningar under nedan angivna rubriker; och avgåvos med anledning därav följande uppgifter.

I. Tablå över arrendatorernas flyttningar och orsaken därtill.

Samtliga fastigheter hade en areal av 4—25 hektar åkerjord och utgjorde i antal:

122 st. kvar i Bolagets ägo och
28 » sålda under de tre senaste åren.

S:a 150 st. arrendefastigheter.

	Stycken
1. Brukade den $\frac{14}{3}$ 1931 samma arrendefastighet som år 1911 eller i vissa fall räknat från den tid Bolaget förvärvade fastigheterna under tiden 1911—1918	48
2. Flyttat till annan Bolagets arrendegård	41
3. Övertagit arrende under annat bolag	1
4. Övertagit arrende hos enskilda	20
5. Inköp av jordbruksfastighet hos Bolaget	24
6. Inköp av jordbruksfastighet å annat håll	27
7. Byggt eller inköpt bostadslägenhet	5
8. Med samlat kapital i avvaktan på lämpligt inköp eller för annan placering	4
9. Övergått till industri	2
10. Övergått till annat arbete än industri	4
11. Arrendet upphört på grund av dödsfall	10
12. Arrendet upphört på grund av sjukdom	3
13. Arrendet upphört på grund av hög ålder	23
	<u>36</u>
	Summa 212

Från far till son och i något fall till måg hade arrendena gått i 36 fall och av de flyttande — hög ålder, köp eller av annan orsak — hade 46 arrendatorer brukat samma arrendegård i minst 20 år i följd.

Punkt 10. En av dessa 4 arrendatorer hade gjort konkurs och därefter blivit skogsarbetare å mindre torp. Orsak till obeståndet intresse för hästaffärer.

Punkt 11. Efter dödsfallet urarvskonkurs i ett fall. Arrendatorn hade sysslat med leveranser av träkol men förlorade hela sin uppsats och mera därutöver.

I något fall hade konkurs kunnat undvikas genom ackord med obetydlig utdelning. Orsakerna: allt för ringa kapital vid uppsättningen eller ren oförmåga att sköta affärer.

Punkt 6. Minst hälften av dessa arrendatorer köpte sina fastigheter först på äldre dagar och likaså *samtliga* de under *punkt 7 och 8* uppräknade 9 arrendatorerna. En av dessa var *arrendatorsänka*, som hade gården några år efter mannens död.

Endast en *direkt* uppsägning hade förekommit under 20 år; orsaken härtill var följande: kontraktets villkor beträffande mjölkleverans uppfylldes icke oaktat anmaningar. Arrendatorn köpte jordbruksfastighet å annat håll och fanns upptagen bland antalet under *punkt 6*.

II. Tablå över bolagets arrendeinkomster och utgifter för reparationer å arrendegårdar under tiden från och med år 1913 till och med år 1930.

Å r	Influtna arrenden	Nybyggnader	Reparationer	S:a nybyggn. och reparationer
	kr.	kr.	kr.	kr.
1911	58 901·64	27 378·12	9 287·34	36 665·46
1912	56 604·82	13 040·41	20 237·61	33 278·02
1913	54 102·42	13 129·35	8 987·67	22 117·02
1914	60 968·26	18 339·39	12 270·72	30 610·11
1915	60 443·33	17 828·25	16 979·37	34 807·62
1916	61 212·50	22 710·71	17 602·75	40 313·46
1917	67 032·97	37 503·74	9 006·81	46 510·55
1918	77 509·37	20 939·89	112 984·66	133 924·55
1919	87 009·50	63 801·73	68 400·81	132 202·54
1920	101 965·92	60 439·33	118 081·76	178 521·09
1921	102 150·98	66 663·54	29 220·77	95 884·31
1922	101 394·50	—	41 031·42	41 031·42
1923	106 808·30	33 187·08	14 143·75	47 330·83
1924	107 787·13	41 047·49	9 971·29	51 018·78
1925	105 651·10	—	55 488·07	55 488·07
1926	118 934·25	—	33 193·05	33 193·05
1927	123 452·66	19 425·—	19 429·06	38 854·06
1928	122 624·—	19 979·05	15 278·79	35 257·84
1929	114 883·25	19 626·—	11 660·17	31 286·17
1930	117 911·—	20 102·—	12 690·20	32 792·20

Tillika med begärda uppgifter på kostnaderna för arrendegårdarnas reparationer och nybyggnader meddelades jämväl övriga kostnader *utöver* skatter, som kommit på jordägarens del för åren

	1929	1930
	kr.	kr.
Brandförsäkringsavgifter och brandredskap	5 188	4 432
Ersättning för avhjälpta husrötter	2 245	—
Jordbrukets grundförbättringar och väganläggningar m. m.	6 417	4 647
Diverse övriga allmänna omkostnader	12 560	13 127
Summa kr.	26 410	22 206

III. Uppgift å den utsträckning, vari förmåner såsom pension, fri bostad o. dyl. bruka beredas gamla arrendatorer.

Bolaget ägde inalles 390 arrendefastigheter *inklusive* skogsarbetarelägenheter med jord och härutöver 76 st. *bostadslägenheter* om antingen *ett rum* eller *mindre bostadslägenhet med jord* som f. n. innehades av gamla arrendatorer.

I ett par fall, då jorden till stället födde ett par kor, betalade innehavaren någon liten kontant avgift. Vedbrand följde alltid såväl dessa lägenheter som arrendegårdarna. Antalet s. k. undantagslägenheter, som vore upptagna av pensionärer, brukade variera emellan 70 och 80.

Med ett rum *utan jord* följde oflast 50 kr. per år till arrendator men icke till änkor. Årlig pension vore, även om förmån av bostad *icke* följde, aldrig högre än 75 kr. Pensioner hade under de 10 sista åren utbetalats med 13 275 kr. 64 öre eller per år c:a 1 328 kr.

En del *mindre torp* innehade arrendatorer i flera fall till döddagar.

IV. Uppgift för åren 1913—1930 i huru många fall bolaget haft laga anledning att uppsäga arrendatorer på grund därav att arrendebelopp icke erlagts i tid.

Anledning till uppsägning på grund av försenad och även försummad arrendeinbetalning enligt angivna paragrafer hade funnits i *många* fall men uppsägning hade i intet fall *direkt* skett. Däremot hade någon enstaka *förflyttning* till mindre ställe *inom* bolaget skett, efter överenskommelse med arrendatorn.

V. Uppgift ägnad att belysa den utsträckning, vari det under åren 1913—1930 förekommit att arrendatorerna häfta i skuld till bolaget och anledningarna härtill (t. ex. nyuppsättning, sjukdom, felslagen skörd, bristande arbetsförtjänst, höjning av arrendeavgiften o. dyl.).

Arrendatorernas skuld till bolaget vore:

för 122 st. kvar i bolagets ägo	kr. 19 400
» 28 » försålda fastigheter	» 1 160

För den förstnämnda gruppen finge man betrakta 3 000 å 4 000 kr. som förlag å påbörjade skogsarbeten och 3 000 kr. som förlag till *nysättare* den 14 mars 1931 *mot revers*.

Resterande vore lån, som delvis förräntades och amorterades genom avdrag å skogsarbeten, leverans av mjölk m. m.

Orsaken till skuldsättning vore givetvis bristande kapital vid nysättning, av olika skäl iråkade ekonomiska svårigheter såsom sjukdom, mistning av kreatur och dragare och även i *något enstaka fall* felslagen skörd. Höjning av arrendeavgiften hade däremot icke varit orsaken, och hittills ej heller bristande arbetsförtjänst. I de flesta fall vore dock orsaken *skuldbildning genom avbetalningssystemet*. Auktioner med ett års betalningsanstånd lockade till inköp av både nödvändigt och icke nödvändigt och likaså agenter för separatorer, jordbruksmaskiner och åktrillor m. m.

Vidare syntes ännu den uppfattningen vara rådande hos många, att all vårsäd ovillkorligen skulle uppfodras på gårdens djur med följd att utsädet skulle inköpas, i många fall »på växel», liksom konstgödnings.

Alltför många tillfällen till inköp på avbetalning och samtidigt till för högt pris undergrävde mångens ekonomi.

1 160 kr. för arrendatorer å 22 till dem försålda fastigheter vore förlag å skogsförsäljningar m. m.

VI. Uppgift i vilken utsträckning det inom bolagets verksamhetsområde förekommer, att småbruk med högst 25 hektar odlad jord kunna bereda innehavarna (arrendator eller självägare) utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl. och

VII. Uppgift huru stor åkerareal bör inom bolagets verksamhetsområde i genomsnitt finnas å en jordbrukslägenhet för att den skall kunna bereda innehavaren utkomst med jordbruk som näringskälla, skog till husbehov men utan arbetsförtjänst genom skogsarbete el. dyl.

De flesta arrendatorer hade i regel mer eller mindre inkomst genom skogskörningar, men en och annan även med relativt litet jordbruk hade nog under *länga perioder*, när icke särskilt lämpliga körningar alldeles invid gården kunnat lämnas, odelat arbetat på gårdens skötsel.

Exakta siffror kunde emellertid icke lämnas men bolaget visste, att en arrendator med 2 vuxna söner levde på sitt jordbruk om c:a 3 hektar med trädgård. Trädgården hade arrendatorn anlagt och mycket av åkerjorden hade han odlat och fortsatte med nyodling. En annan arrendator, vilkens gård omfattade mindre än 10 hektar åker, vilken han nu inköpt, hade icke på många år sysslat med skogskörningar, och ännu en, som brukat 11 hektar åker i närheten av Boxholm, hade så gott som enbart ägnat sig åt jordbruket, huvudsakligen mjölkleverans. Denne köpte för 7 år sedan en relativt stor jordbruksfastighet, som han nu brukade. Två arrendatorer, som brukade gårdar på resp. 2 och 4 hektar, hade icke haft skogskörningar utan levat i huvudsak på jordbruket och sannolikt något extra arbete under vintern. Dessa arrendatorer hade visserligen varit sparsamma och utan anspråk, men dock rätt sig mycket bra.

Nu uppräknade arrendegårdar hade haft vedbrand och reparationsvirke fritt; det senare till en avgift som motsvarade förädlingskostnaden.

De brukare, som i närheten arrenderade jord, tillhörande enskilda, och där *skogstillgången vore obetydlig*, vore hänvisade att i huvudsak leva på avkastningen från jordbruket.

Härmed var resan avslutad.

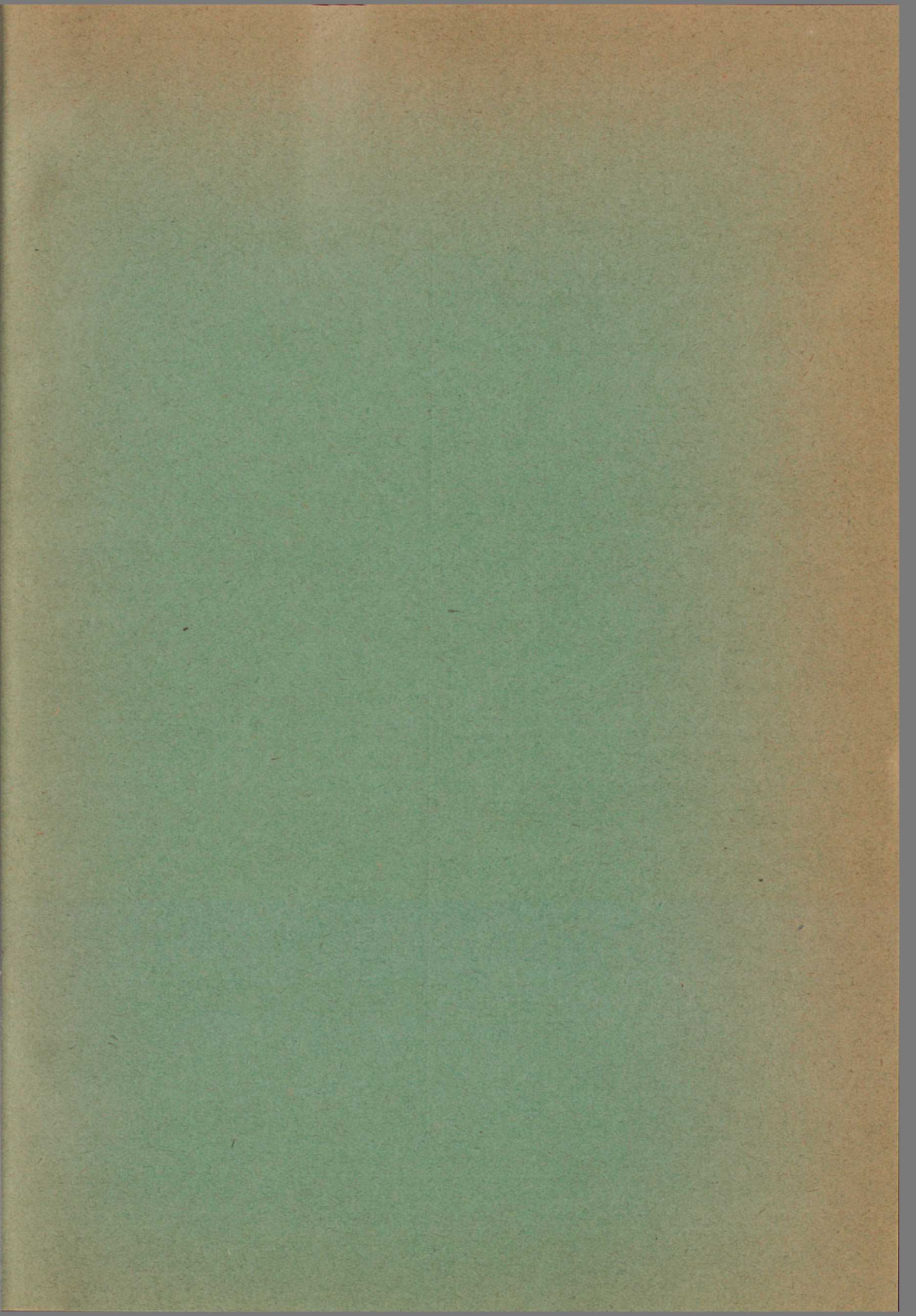
In fidem:

Sture Centerwall.

Statens offentliga utredningar 1932

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Socialpolitik.

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Sociala jordutredningens betänkande med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen. [1]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.